

SEYAHATNAME VE TARİHİ COĞRAFYA ESERLERİNDE ERMENEK KAZASI
(19-20. YÜZYILLAR)
ERMENEK DISTRICT IN TRAVEL BOOKS AND HISTORICAL
GEOGRAPHY (19TH AND 20TH CENTURIES)

EROL YÜKSEL

Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Assist. Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Letters, Department of History
erolyuksel@kmu.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0003-3029-2342>

Atıf / Citation

Yüksel, E. 2021. "Seyahatname ve Tarihî Coğrafya Eserlerinde Ermenek Kazası (19-20. Yüzyıllar)".
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute. 70, (Ocak-January
2021), 507-558

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 27.07.2020
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 05.11.2020
Yayın Tarihi- *Date Published* : 20.01.2021
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4408>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by *iThenticate* programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- *Journal of Turkish Researches Institute*
TAED-70, Ocak-January 2021 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851
www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

SEYAHATNAME VE TARİHİ COĞRAFYA ESERLERİNDE ERMENEK
KAZASI (19-20. YÜZYILLAR)
ERMENEK DISTRICT IN TRAVEL BOOKS AND HISTORICAL
GEOGRAPHY (19TH AND 20TH CENTURIES)

EROL YÜKSEL

Öz

Anadolu, tarihin ilk dönemlerinden itibaren gezginlerin ilgisini çekmiştir. Bununla birlikte gezginlerin seyahatleriyle oluşturdukları eserler günümüzde mahallî tarih araştırmalarında başvuru kaynakları arasındadır. Seyahatname ve tarihî coğrafya eserleri, Osmanlı coğrafyasındaki şehir ve halkın coğrafi, iktisadi, sosyal ve kültürel durumu hakkında sağlıklı değerlendirmeler yapabilmek için temel başvuru kaynağı durumundadır. Bu bağlamda çalışmanın konusunu oluşturan Ermenek kazası, Anadolu'ya gelen birçok gezginin ziyaret ettiği ve sonrasında ortaya koydukları eserlerde ismi zikredilen yerleşim yerlerindedir. Günümüzde birçok medeniyetin izlerini taşımasıyla önemli bir tarihî zenginliğe sahip olduğu düşünüldüğünde bu eserlere müracaat etmek Ermenek tarihine katkı sunacaktır. Bu bakışla çalışma; Ermenek'in genel görünümü, coğrafi özellikleri, tarihî, ekonomik unsurları, sorunları ve çözüm önerileri ile sosyal yapısı/ özellikleri/ karakteri üzerine değerlendirmeleri ve idari durumunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ermenek, Gezin, Seyahatname, Dağlık Kilikia, Germanikopolis.

Abstract

Anatolia has attracted the attention of travelers since the first periods of history. In addition, the works created by travelers through their travels are among the reference sources in local history research. Seyahatname and historical geography works are the main reference sources for making correct evaluations about the geographical, economic, social and cultural situation of the city and its people in the Ottoman geography. In this context, Ermenek district, which is the subject of the study, is one of the settlements visited by many travelers who visited Anatolia and whose names are mentioned in the works they have created afterwards. Considering that it has an important historical richness with the traces of many civilizations today, applying to these works will contribute to the history of Ermenek district. With this perspective, the study reveals Ermenek's general view of geographical features, historical, economic elements and problems, solutions, evaluations on social structure, characteristics, character and administrative status.

Key Words: Ermenek, Traveler, Travel Books, Rough Cilicia, Germanikopolis.

Structured Abstract

Archeological, historical, geological structure and geography, economy, health, social and administrative aspects of Anatolian cities have been the subject of the research of foreign researchers or teams as well as journalists and public officials of the Ottoman and New Turkish State in the 19th and 20th centuries. In this study, sections about Ermenek district in research reports and travel writings in the 19th and 20th centuries were examined based on the sources obtained from the researches. In this context, the general view, geographical features, historical and economic elements, social structure and administrative status of Ermenek have been revealed through its problems and solution suggestions for these problems.

Ermenek, which has a deep-rooted historical background, was attached to the İcel district of the Adana Province for many years during the Ottoman period and later on it became a district center in Konya Province during the Republic period. The eastern authors of the Middle Ages state that, Ermenäk, in the term of the period, was a two-day journey south of Lârende (modern Karaman) and a three-day journey east of Alaiyya (modern Alanya). The district is particularly famous for the spring cave known as Maraspoli. According to German orientalist Franz Taeschner, Germanikopolis (Ermenak or Ermenek in modern sources), which was a small town with an altitude of approximately 1200 meters in the Western Taurus Mountains in Isauria, was located in Southern Anatolia between 36° 35' north latitude and 32° 50' east longitude, and on the junction point of the two springs of the ancient Kalykadnos (Göksu).

The difficult geographical conditions of Ermenek are almost identified with its name. This feature of the district is the first thing that the locals and foreigners coming to Ermenek pay attention to in the past, as it is today. Travelers and researchers who visited Ermenek reached the district through a difficult journey. Göksu is also included in the travel books and historical geography works about Ermenek. L. V. de Saint-Martin, while describing Anatolia in the section where he deals with Mountainous Cilicia, states that the Kalykadnos River's and its branches' name were taken from Ermenek.

The study points or observation areas of travelers and researchers who came to Ermenek vary according to their purpose of the trip and their educational status. In this direction, one of the versatile researchers who came to the district is P. De Tchihatcheff. The researcher mostly gives comprehensive information about the botanical and geological situation of Ermenek. E. J. Davis stands out among the travelers who gave comprehensive information after their visits to Ermenek. According to the information given by Davis in 1875, there was a population of 4,000-4,500 in approximately 1,200 houses in the Ermenek district center. In his observations on the structural features of the city, the houses in Ermenek seem to be built on a high place on the side of the mountain supporting its back and placed close to the mountainside under the cliff. Doctor Nazmi considers the location of the cauldron as "standing on the abyss between a mountain range".

The origin of the current name of Ermenek is Germanokopolis. Ermenek is an important part of the Mountainous Cilicia in the historical process. According to J. M. Kinneir, Ermenek is a city of Homonads. Colonel Leake thinks of Ermenek as Philadelphia in his work published in 1824. While Ermenek was an important settlement until the 16th century, it later became far from its former influence. In so much that the settlements in the district were abandoned and poor throughout the 18th and 19th centuries. During the years of the National Struggle, a total of 28,985 people – 13,397 men and 15,588 women – all of whom were Turks and Muslims lived in Ermenek.

It is known that mines such as iron, coal and copper exist in Ermenek in the early 20th century. However, as it was not discovered yet, no effort was made to export it. So, the livelihoods are simple: While the main task of the women in the village was the care of the vineyards and gardens, the cultivation and harvesting of vegetables, the women in the villages, whose men went to labor, were also engaged in plowing and harvesting.

As is the case today, the public both supported and participated in educational activities throughout the district. In addition to a secondary school opened in 1865/1866 in the town, there are also eight primary schools including villages. In the Ottoman society of Ermenek, there is hardly any person who is not called with the title “efendi” (gentleman) given to educated people. The reason why many people from many profession groups such as grocery store, butcher and tenant use this title is that they finished the high school or they were literate.

Giriş

Seyahatname ve tarihî coğrafya eserleri mahallî tarih araştırmaları bakımından önem arz etmektedir. Ancak tarih araştırmalarında bu eserleri kaynak eser olarak kullanırken dikkatli olmakta fayda vardır. Zira birçok seyyahın Osmanlı coğrafyasında gezdiği yerlerde kullanılan dili bilmemesi, yanlarında daha çok gayrimüslim rehberler bulundurmalarını zorunlu kılmıştır. Bu durum çoğu zaman onların etkisinde kalmalarına veya inanç, değer ve önyargıları paralelinde değerlendirme yapmalarına imkân tanımıştır. Bir başka dikkate alınması gereken husus, çalışmanın ilerleyen kısımlarında da görüleceği üzere, seyyahların kendisinden önce gelenlerin verdiği bilgilerin etkisinde kalmasıdır. Gelen seyyahın kim ve hangi ülkeden olduğunu ve ne amaçla geldiğini de ayrıca bilinmesi gerekmektedir. Çünkü gezginlerin; hacı, misyoner, serüvenci, araştırmacı ve turist olarak geldikleri Osmanlı coğrafyasında, ülkeleri için casusluk yapmak, faydalı bilgi ve nesnelere toplamak, stratejik bölgelerin haritasını çıkarmak, arkeolojik kaynakları tespit etmek, tarihî coğrafya çalışmaları yapmak gibi birçok amaçları vardı. Gezilerinde el yazmaları, tıp ilaçları, eski madalya ve paraları satın aldılar, kitabelerin kopyasını çıkardılar, ibadet ve sanat alanlarıyla ilgili çalışmalar yürütmüşlerdir¹. Bu hususlar birçok ön bilgi olmadan bu tür ererlere müracaatı daha dikkatli hâle getirmiştir.

Yukarıda kısaca ortaya konulmaya çalışılan bakışla Osmanlı coğrafyasındaki yerleşim yerlerinin coğrafi, iktisadi, sosyal ve kültürel durumu hakkında sağlıklı değerlendirme yapabilmek için temel başvuru kaynakları olarak seyahatname türü eserlere müracaat etmek gerekir. Kuşkusuz bu dönem Anadolu şehirlerinin arkeolojisi, tarihî, jeolojik yapısı ile coğrafyası, ekonomisi, sıhhi, sosyal ve idari yönleri gerek yabancı araştırmacı veya ekiplerin gerekse Osmanlı ve Yeni Türk Devleti'nin gazeteci ve kamu görevlilerinin araştırmalarına konu olmuştur. Söz konusu bu kaynaklar esas alınarak 19'dan 20. yüzyıla veya Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar çalışmalarda ve gezi yazılarındaki Ermenek bölümleri esas alınmıştır. Bu bakımdan söz konusu dönemde Ermenek'in genel görünümü, coğrafi özellikleri, tarihî, ekonomik unsurları-sorunları-çözüm önerileri, sosyal yapısı-özellikleri-karakteri üzerine değerlendirmeler ve idari durumu ortaya konulacaktır. Unutulmamalıdır ki Osmanlı Devleti'nin son döneminden Cumhuriyetin ilk yıllarına bu kadim yerleşim yerlerinin görünümünün bu kaynaklarla ortaya konması, günümüzdeki bölge araştırmaları için bir başlangıç olduğu gibi aynı zamanda geçmişten günümüze sorunlarının çözümüne de bir veri kaynağı oluşturacaktır.

Çalışmanın kaynakları kullanılırken bahsi geçen dönemde bizzat ya gezilerek ya da araştırmacının bölgedeki kaynakları kullanarak ve aynı dönemde yayımlanmış olması esas

¹ Gürsoy Şahin, *İngiliz Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu ve Türk İmajı*, Gökkuşbuca, İstanbul 2017, s. 21-22.

alınmıştır. Çoğu zaman referans kaynaklar birbirleriyle mukayese edildiği gibi bizce ilmi çerçeveden aktardıkları bilgilerden çelişkili veya sübjektif yanlar mümkün olduğu kadar değerlendirilmiş fakat kısmen de olduğu şekliyle verilmiştir. Tabii olarak ortaya konacak değerlendirmeler yabancı gözüyle olduğu için etkileyici olduğu kadar zaman zaman olumsuz kanaat ve gözlemleri de içermektedir. Bu bakımdan çalışmada genel olarak hiçbir kısıtlamaya gidilmeden dönemin Ermenek tasvirleri verilmiştir.

Çalışmada dönemin kaza merkezi olan Ermenek hakkında bilgi veren şahsiyetler ve eserleri hakkında kısa bilgiler, isimlerinin ilk geçtiği yerde dipnot olarak verilmiştir. Bunun yanında konuya göre tasnif esas alınarak seyyahların aktardığı bilgiler kronolojik şekilde aktarılmıştır. Kaynaklardaki bilgiler şehrin coğrafi, tarihî, sosyal ve beşerî, ekonomik ve idari yapısı ortak paydasında tasnif edilmiştir. Bu durum söz konusu alanlarda farklı araştırmacıların değerlendirmelerini mukayeseli olarak görülmesini kolaylaştırdığı gibi aynı temadaki bilgilerin bir bütün olarak görülmesine katkı sunacaktır.

1. Kazanın Coğrafi Yapısı ve Genel Görünümü

Tarihî coğrafya eserlerinde Ermenek'in birçok kısa/geniş coğrafi ve tarihî tanım bilgileri mevcuttur. Bunlar içerisinde genel kabul görebilecek olan Alman şarkiyatçı Franz Taeschner²'in eserinde geçmektedir. Buna göre Isauria'da bulunan Germanikopolis, modern kaynaklarda Ermenek veya Ermenek, *Güney Anadolu'da 36° 35' kuzey enlemi, 32° 50' doğu boylamları arasında, batı Toros dağlarında takriben 1200 m (3937 fit) yükseltiye sahip küçük bir kasaba, antik Kalykadnos yani Göksu'nun iki kaynağının birleşme noktasının üstünde* bulunmaktadır. Cumhuriyet döneminde Konya Vilayeti'nde bir kaza merkezi iken Osmanlı döneminde uzun yıllar Adana Vilayeti'nin İçel sancağına bağlıydı. Orta Çağ'ın doğulu yazarları dönemin tabiriyle Ermenâk'ı Lârende'nin (modern Karaman) güneyinde iki günlük ve Alaiyya'nın (modern Alanya) doğusuna üç günlük bir yolculuk mesafesine koymuşlardır. Kaza, özellikle günümüzde Maraspoli olarak bilinen, kaynak/memba mağarasıyla ünlüdür³.

J. M. Kinneir⁴, 19. yüzyılda Ermenek'i ziyaret eden ve eserinde bilgi veren ilk batılı seyyah veya araştırmacıdır. Bu bakımdan ayrı bir önem taşıyan araştırmacı, Ermenek'e

² Franz Taeschner, 1888'de Almanya'da Bad Reichenhall'de doğmuş şarkiyatçıdır. 1909-1912 yılları arasında Bonn, Berlin, Münih, Erlangen ve Kiel üniversitelerinde doğu bilimleri okumuştur. Arapça, Farsça ve Türkçe öğrenen Taeschner, 1912'de Arap filolojisinde Kazvini'nin 'Acâ'ibü'l-mahlûkât'ı üzerine hazırladığı doktora tezini tamamlamıştır. 1922 yılında Münster Üniversitesi'nde Evliya Çelebi'nin eseri ve dönemindeki Osmanlı Anadolu'sunun topografyasını konu alan doçentlik tezi hazırlamıştır. İstanbul, Kahire ve Kudüs'ü gezmiştir. F. Taeschner, 1935 yılında Münster Üniversitesi'nde şarkiyat profesörlüğüne atanmış, 1942'de ise Şarkiyat Kürsüsü başkanlığına getirilmiştir. 1956'dan itibaren Münster'deki Almanya-Türkiye Dostluk Cemiyeti'nin başkanlığını yapmıştır. Taeschner, Anadolu'nun tarihî coğrafyası, Osmanlı coğrafi edebiyatı, kültür tarihi ve fütüvvet tarihi konularına dair çok sayıda eseri yayımlanmıştır. *Bak.* Hedda R. Kiel, "Franz Taeschner (1888-1967)", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 39, 2010, s. 368-369.

³ Franz Taeschner, "Ermenek", *The Encyclopaedia Of Islam*, New Edition 2, Leiden, 1991, s. 710.

⁴ 1782 yılında doğan Britanyalı John Macdonald Kinneir, seyyah ve diplomat kimliğiyle 1808-1814 yılları arasında dünyanın pek çok bölgesini ziyaret etmiştir. İran'a elçi olarak yaptığı bir seyahati anlattığı, *Journey through Asia Minor, Armenia, and Koordistan in the years 1813 and 1814* en tanınmış eseridir. Bülent Öztürk, "Seyahatnamelerde ve Modern Literatürde Tios/Tieion ve Territoiyumu", *Mediterranean Journal of Humanities* II/1, 2012, s. 162-163.

bugünkü Aydıncık-Gölnar güzergâhından gelmiştir. Oldukça zorlu geçen Anadolu gezileri sırasında yazarın tuttuğu notlardan, kendinden sonraki seyyahların büyük oranda yararlandığı görülmüştür. 1818’de yayınladığı eserinde şehrin adını “Erminak” şeklinde belirtir. Eserinde Ermenek’in konumu ve Göksu Vadisi hakkında bilgiler verdiği gibi yanı başından akan Göksu Nehri’nin adını bu şehirden aldığını belirtir. Bunun yanında “nerdeyse atlarından birisinin akıntıya kapılma tehlikesi yaşayacak kadar” Göksu’yu geçmenin zorluğundan bahseder. Öyle ki nehri ancak yağmurun yağmadığı bir günde ve suyun sığ bir yeri gözetilerek geçebilmiştir⁵. J. M. Kinneir için Ermenek, geldiği dönemde “dağların karlarla kaplı olmasından” başka tarihî ve idari öneme haizdir: *Homanod kenti olan Erminak şimdi küçük bir kasabadır ve bölgenin başkentidir. Kalıntıları kayda değerdî*⁶.”

Ermenek’in coğrafi koşullarındaki zorluk neredeyse ismiyle özdeşleşmiştir. Günümüzde olduğu gibi geçmişte de Ermenek’e gelen yerli ve yabancıların ilk dikkat ettikleri kazanın bu özelliğidir. Buradan hareketle genel olarak bakıldığında Ermenek’i ziyaret eden seyyahlar, kazaya zorlu bir yolculukla ulaşmışlardır. Bu paralelde bir yolculuk sonrası Ermenek’e gelen William Martin Leake⁷,nin gözlemleri dikkat çekicidir:

“Bazen yol uçsuz bucaksız yükseklikteki uçurumların bir kornişini izliyor; başka yerde bu sarp bir patikadır, parçalanmış kayaların ortasından turmanan ve orada o görünüyor ki bir katır ayağını koyamıyordu; daha uzakta o kadar kaygan inişler ve kenarlar, aynı şekilde yürürken ölümden sakınmak güçtü. Atların ayakları benzer yollar için çok kötü biçimlendirilmiştir, bununla birlikte oraya hiçbir önemli kaza olmaksızın geçtiler: Şüphesiz onlar Karaman’ın sakinlerine mal taşımaya alışmışlardı, tüm kıyıyı kıyının bu kentinden ayıran

⁵ Burada kastedilen nehir, Göksu’nun güney kolu özelliğine sahip Ermenek Çayı olmalıdır. Nitekim antik kaynaklarda Kalykadnos olarak isimlendirilmektedir. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bak. Mehmet Alkan-Mehmet Kurt, *Aşağı Akın Isauria Bölgesinde Bir Kale Yerleşimi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 41-42.

⁶ J. M. Kinneir, *Journey through Asia Minor, Armenia, and Koordistan in the years 1813 and 1814*, London 1818, s. 207-208; Mehmet Kurt, “19. Yüzyıl Batı Seyahatnameleri ile Tarihî Coğrafya Eserlerine Göre Antik Çağda Karaman”, *Seyahatnamelerde ve Tarihî Coğrafya Eserlerinde Karaman*, (Edt. Mehmet Ali Kapan), Palet Yay., Konya 2019, s. 17.

⁷ İngiliz Arkeolog W. M. Leake, 1777 yılında Londra’da doğmuştur. 1798 yılının yaz ayında Napoleon Bonaparte (1769-1821)’ın ordusu İngiltere’nin Hindistan’la irtibatını kesmek üzere Mısır’a saldırınca, Deniz Albay mahallî rütbesiyle, III. Selim’in Nizâm-ı Cedit ordusuna topçu eğitimi vermek üzere 1799’da İstanbul’a gelmiştir. Fransa 1801 Eylül’ünde Mısır’ı tamamen tahliye ettikten sonra, Lord Elgin tarafından İskenderiye’ye gönderilen ve ileride Kraliyet Coğrafya Cemiyeti (The Royal Geographical Society)’nin başkanlığını (1837-39, 1841-43) yapacak olan antika uzmanı William Richard Hamilton (1777-1859), Leake’i yanına alarak Mısır’ın ekonomik kaynaklarını tespit ve rapor etmek amacıyla 25 Ekim’de geniş çaplı keşif gezisine çıktı. Bir ekiple at sırtında dolaşmış olduğu yerler arasında Trablusgarp, Ba’lebek, Şam, Halep, Antakya, İskenderun, Eskişehir, Kahire Konya, Karaman ve Gilindire (Mersin-Aydıncık) ve Atina da yer almaktadır. 1830’da Büyük Britanya ve İrlanda kralı IV. William Henry (1765-1837)’nin himayesinde “Kraliyet Coğrafya Cemiyeti” kurulunca, Cemiyet’in dört başkan yardımcısından birisi Hamilton, diğeri Leake oldu. Ahmet Tahir Dayhan, “Yıkılış Döneminde Asya ve Kuzey Afrika’daki Osmanlı Topraklarını “Keşfeden” Oryantalistler”, 38. *Icanas (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Bildiri Kitabı*, Ankara 2009, s. 67-68.

*dağlar arasından ve bu olay alışkanlığın gücünün dikkat çekici bir örneği olarak zikredilebilir.*⁸

Kıyı bölgesine geçerken Ermenek'ten geçtiği anlaşılan Leake, kenti geçtikten sonra yörenin coğrafi yapısı ve özellikle ağaç türleri hakkında bilgiler aktarır. Bunun yanında bölgede olup olmayacağı şüpheli olan yabancı hayvanlardan farklı olarak “leopar” veya Türklerin “kaplan” dediği hayvanlara rastlanacağı şeklinde birçok gözlemde bulunur:

“...Mut Nehri onun bir koludur, aşağıda vadide toplanıyor, düz bir arazide birkaç zaman yolculuk ettikten sonra bir başka daha geniş nehri geçtikten sonra birinci ve ki onun berrak suyu çakıllı bir yatak üzerinde akıyor. Bu kol Kalykadnos'u oluşturanların temelidir, Ermenek Su'dur, isim ki vadinin batı bölümünde kaynağının yakınında inşa edilmiş bir kenti çekiyor ki orada bize büyük ölçüde Mut'unün benzeri eski kalıntıların görüldüğü söylendi. Biz öğrendik ki ondan vadinin iç kısmında da bir tane mevcuttur, Silifke ve Mut arasında.

Calykadnos Seleucie veya Selefke harabelerinin önünden geçiyor ve o bu yerin az aşağısında az mesafede denize dökülüyor. Ermenek Su'yu aştıktan kısa bir süre sonra, biz turmanmaya başladık ve günün geri kalanında biz dağların ve ormanların arasında atlar tarafından açılmış bir yolu izledik. Meşe ağaçları çok fazla değildi; onlar temel olarak aşağı bölgede sınırlanmışlardır ki orada koca yemişler, yeşil meşeler, kızılık ağaçları, ardıc ağaçları, sakız ağaçları vb. birbirine karışmışlardır. Üst kısımlarda sadece çamın farklı türleri görülüyor; çoğu orta boydadır, bazıları daha yüksek bölgede sağlamdırlar, fırlatılmış ve savaş gemilerinin direklerini yapmak için yeterince bir uzunluğa sahiptirler. Büyük bir kısmı yıkılmışlardır, ağaçların eteğindeki bir yarık vasıtasıyla terebentin elde etmek için ki onun altında ateş yakılıyor; daha bol reçine akıtan şey.

*Bizim dün geçtiğimiz zincirin merkezi zirveleri tüm bunlardan daha yüksektir ki biz bugün oradaydık. Ama bu daha geniş, daha yabancı ve daha çetindir. Ama bize dendi ki birincide bulunan yabancı hayvanlardan farklı olarak burada leoparlara veya daha az Türkler tarafından kaplan olarak isimlendirilmiş hayvanlara rastlanıyor.*⁹

Seyahatname ve tarihî coğrafya eserlerinde Ermenek hakkında verilen bilgilere genel olarak bakıldığında Göksu'ya da ayrıca yer verildiği görülmektedir. Bu doğrultuda L. V. de Saint-Martin¹⁰, Anadolu'yu tasvir ederken Dağlık Kilikia'yı ele aldığı bölümde, Kalykadnos Nehri'nin kollarını ve ismini Ermenek'ten aldığı belirtir: *Kalykadnos*,

⁸ W. M. Leake, *Leake, Journal of A Tour In Asia Minor*, London 1824, s. 112.

⁹ Leake, *Journal of A Tour In Asia Minor*, s. 111-112.

¹⁰ 1802 yılında doğan Louis Vivien de Saint-Martin, erken yaşlarda coğrafya bilimiyle meşgul olmaya başlamış ve 1821'de Paris'teki Coğrafya Şirketi'nin kurucularından biri olmuştur. 1832 yılında ise “Géographie de la France” isimli eserini yayımlamıştır. Paris'in Coğrafya Kurumu Onursal Başkanı olan Vivien de Saint-Martin, Cenevre'nin de dâhil olduğu, dünyanın en önemli Coğrafya Toplulukları'nın onur üyesiydi. A. De Claparède, “Louis Vivien de Saint-Martin”, *Le Globe. Revue Genevoise de Géographie*, Tome 36, s. 73-75.

*Selefkeh'nin (Silifke) üstünde, yabani bir ülkenin ortasında, kalın ormanlarla kaplı dağların arasında derin vadilerin içinde akıyor. O iki temel koldan oluşuyor: Biri batıdan gelen, eski Germanicopolis yani Ermenek kentinin isminden dolayı ve ona bitişik/yakın olan Ermének Çayı olarak adlandırılmıştır. Diğer kuzeyden gelen Bıçakçı Çayı ismini taşımaktadır*¹¹. Bundan başka L. V. de Saint-Martin, Ermenek'in Larende'den iki günlük bir mesafede bol su ile bağ ve bahçelere sahip bir yerleşim olduğunu yazar. Coğrafyacı olmasının da etkisiyle Maraspoli Mağarası hakkında birçok bilgi verir. Buna göre Maraspoli, ortasından bir kaynağın dışarı çıktığı çok geniş bir mağaradır. Bunun yanında içerisinde bir havuzun bulunduğu ve insanların mağaraya ancak meşalelerle girebildiğini belirtir. Ayrıca Ermenek kalesi şehre gelen birçok ziyaretçi gibi L. V. de Saint-Martin'in de dikkatini çekmiştir. Aktardığı bilgilere göre Ermenek, kaya ortasında ve oyuğunda garnizonlu bir kaleye sahiptir¹². Kale hakkında detaylı malumat verenlerden birisi de arkeolog, papaz ve tarihçi olarak da bilinen Ermeni asıllı Léonce Alishan'dır. Alishan eserinde kent merkezine hâkim noktadaki kalenin yapısı ve kalenin çevresinde kente içme suyu sağlayan kaynakların varlığı hakkında bilgiler vermektedir:

*"...12. yüzyılın sonunda ve 13. yüzyılın başında bu yerin sahibi Halcam olarak adlandırılıyordu; o Lamos ve Anamur'a da sahipti. Tepeye hâkim olan plato üzerinde yer alan eteğinde şehrin yayıldığı kale belki bizzat onun kendisi (Halcam) veya ailesinden bir baron tarafından inşa edildi. Orada küçük vadinin dibine giden aşağı yukarı 1500 adım ölçülen kayaya oyulmuş bir merdiven görülüyor. Bu merdiven bir deprem tarafından kısmen tahrip edildi ve yıkıldı. Kale erişilemezdir ama kayada oyulmuş sığınaklar ve odalar aşağıdan görülebiliyorlar. Başka bir kayanın tepesinden suları şehre ulaşan bir başka kaynak fışkırtıyor. Ermeneg'de Roma anıtlarının kalıntıları görülüyor."*¹³

M. S. David-Beg ve M. Bellet'in 1921 yılında yayımladıkları eserde de benzer bilgiler bulunur: Anamur tarafından kuzeye doğru çıkarken, Dağlık Kilikia'ya sızarak rastlanan ilk kent Ermenek'tir. Rubéninler zamanında, bu şehir 1800 adım yükseklikte bir tepe üzerine inşa edilmiş bir kale tarafından korunuyordu. 12. yüzyılda prens Halkam Amanur ve Lamas'ınkilerle birlikte bu kalenin de senyörü idi. Ermenek'in çevresinde erişilmez dağların çok sayıda dorukları, eskiden gizlenme yeri veya sığınak olarak hizmet etmiş olan birçok doğal ve yapay mağara ve girişleri kapsıyor¹⁴.

¹¹ L. V. De Saint-Martin, *Histoire Découvertes Géographiques Des Nationns Européennes Dans Les Diverses Parties Du Monde*, Paris 1845, s. 538.

¹² L. V. De Saint-Martin, *Histoire Découvertes Géographiques Des Nationns Européennes Dans Les Diverses Parties Du Monde*, Paris 1846, s. 664.

¹³ Léonce Alishan, *Sissouan ou L'Arméno Cilicie Description Géographique Et Historique Avec Carte Et Illustrations Traduit du Texte Armenien*, Venise 1899, s. 339-340.

¹⁴ Bahsi geçen bilgiler, Fransız parlamentosunda "Kilikya Sorunu" konusundaki tartışmalar sonrasında, Kilikya bölgesi hakkında verilen bildirimde bulunur. Burada Ermenek şu şekilde verilmiştir: *Anamur tarafından kuzeye doğru çıkarken, Dağlık Kilikia'ya sızarak, rastlanan ilk kent Ermenek'tir. Rubéninler zamanında, bu şehir 1800 adım yükseklikte bir tepe üzerine inşa edilmiş bir kale tarafından korunuyordu. 12. yüzyılda prens Halkam Amanur ve Lamas'ınkilerle birlikte bu kalenin de senyörü idi. Kılıç Arslan tarafından organize edilmiş katliamlardan kurtulan 700 haclı Ermenek'e sığındılar. Ermenek'in çevresinde erişilmez dağların çok sayıda*

V. Langlois¹⁵ de Göksu'dan söz ederken onun kaynağını Germanikopolis'ten uzak olmayan Ketis'in dağlarından aldığı şu şekilde ifade eder:

“...Kalenin yükseklerinden kalıntıları görülen birçok su kemerini geçen Kalykadnus'un suları Silifke'den geçiyordu. Ülkenin sakinleri bugün bu nehri Göksu (siyah su) adı altında gösteriyorlar. O kaynağını Ermenek eski Germanicopolis'ten uzak olmayan Cetide (Ketis)'nin dağlarından alır. Ammianus Marcellinus'a göre Kalykadnus Isauria'dan geçiyordu ki orada gemi işletmeye elverişli idi. Yukarı havasında az geniş olan bu nehir, Silifke harabelerini geçtikten sonra, Beaufort'a göre 180 ayak bir genişlik kazanıyor ve Sarpedon Burnu'nun doğusunda denize dökülüyor. Göksu Silifke'nin yakınında akıyor ve bir kayada oyulmuş bir merdivenin temelini islatıyor (Strabon XIV 5). Bu kayanın mermer ayırtıları ona poecile (Grekçe) adını verdiriyor. Seleukeia'lı Basil Kavdoç adını veriyor. O Orta Çağ'da Silifke kalesinin adından dolayı Selef olarak adlandırılıyor. Willebrand ileri sürüyor ki bu nehrin suları Cydnus'un değil Silifke'nin çok yakınındadır, bazı yazarların ileri sürdüğü gibi ki Frederik Barbaros boğulmuş olacaktı.”¹⁶”

Burada seyyahın Kalykadnos (Göksu)'a dair gözlemlerini aktarırken Strabon, Ammianus Marcellinus, Seleukeia'lı Basil gibi antik yazarlara ve bölgenin kıyı kesimini dolaşan amiral Beaufort'a atıfta bulunması bölgenin tarihî coğrafyası hakkında önemli ölçüde bilgi sahibi olduğunu göstermektedir.

Ermenek'e gelen seyyah ve araştırmacıların çalışma veya gözlem alanları gerek seyahatin amacına gerekse seyyahın eğitim durumuna göre çeşitlilik gösterir. Bu doğrultuda kazaya gelen çok yönlü araştırmacılardan birisi P. De Tchihatcheff¹⁷ 'dir.

dorukları eskiden gizlenme yeri veya sığınak olarak hizmet etmiş olan çok sayıda doğal ve yapay mağara ve girişleri kapsıyor. Ermenek'in güney batısında tarih Fériské, Lauzad, Loulou'nun tahkimli kalelerini zikrediyor, erişilmez yüksekliklere kondurulmuştur. M. S. David-Beg – M. Bellet, La question de Cilicie, Paris 1921, s. 54.

¹⁵ Sultan Abdülmecid döneminde Osmanlı topraklarında araştırma ve inceleme yapmak isteyen Fransız oryantalist Victor Langlois (1820-1869), Kilikya ve Ermenistan tarihi, arkeolojisi ve coğrafyası üzerine çalışmalar yapmıştır. Anadolu'daki çalışmalarına 1852'de Doğubilimciler Derneği Genel Sekreteri unvanıyla Urfâ'dan başlamıştır. Daha sonra Adana, Antakya, Maraş, Kozan, Tarsus ve Mersin dolaylarında arkeoloji çalışmaları yapmıştır. Epigrafi, arkeoloji ve etnoloji çalışmalarının yanı sıra Kilikya bölgesinde hüküm süren uygarlıkların tarihî ve edebiyatı üzerine yaptığı çalışmalar yapmıştır. Bak. Hakan Anameriç, "Oryantalizmin Temel Kaynakları Türkiye Kütüphane ve Arşivleri", *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi*, 21-23 Kasım 2012, vol.2, s. 517-518.

¹⁶ Victor Langlois, *Voyage Dans La Cilicie et Dans Les Montagnes Du Taurus Exécuté Pendant Les Années 1852-1853*, Paris 1861, s. 191.

¹⁷ Pyotr Aleksandroviç Çaçov/Chikhachhov/Pierre de Tchihatcheff (1808/1890), Rus doğa bilimci, coğrafyacı, jeolog, paleantropolog ve politikacıdır. 23 Aralık 1808'de Rusya'daki Gatchina'da Gatchina Sarayı'nda doğmuştur. İtalya'nın belli bölgelerinin jeolojisine dair yayınlar yaptıktan sonra 1835-1838 yılları arasında iki yıl boyunca Konstantinopolis'teki Rus büyükelçiliğine atanmış ve Türkçeyi öğrenme fırsatı bulmuştur. Bu görevi sırasında ve daha sonra Küçük Asya, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ve Doğu Trakya üzerine sekiz adet bilimsel araştırma gezisi düzenlemiştir. Çaçov, Anadolu'nun fiziki coğrafyası, klimatoloji ve zoolojisi, paleontolojisi ve bitkileri-botanik konularında toplam 8 ciltlik *Asie Mineure Description Physique, Statistique et Archeologie Botanique* adlı 19. yüzyılda Türkiye florası konusunda yayımlanmış en önemli çalışmalardan ilki olan eserini hazırlamıştır. Bu sekiz cilde ek olarak biri botanik ciltlerine ait olmak üzere üç adet de atlas yayımlamıştır.

Araştırmacı daha çok Ermenek'in botanik ve jeolojik durumu hakkında kapsamlı bilgiler vermektedir. Ermenek'e Balkusan üzerinden geldiği tahmin edilen araştırmacı engebeli arazide oldukça zor şartlarda yolculuk etmiş fakat çevresiyle ilgili gözlem ve değerlendirmeleri de ihmal etmemiştir:

“Baschloukan (Balkusan?) Vadisi'nin güney kıyası yüksek bir plato tarafından biçimlendirilmiştir/oluşturulmuştur; İnsan Ermenek'e gitmek için onu aşılıyor, karmakarışık yığılmış, farklı tabakalaşma izleri olmaksızın kalker yığınlarının ortasından kavrılarak giden dik/sarp bir patikayı izleyerek. Bu plato ki onun yayılması kuzeydoğudan güney batıya doğrudur, iki fersahtan fazladır, Ermenek şehrine doğru çıkıyor, kocaman yığınlarla kabarmış ve birçok dik/sarp boğaz tarafından. İniş çok güçtür, insan sık sık ölmek zorunda kalıyor sanki ve birçoğu zaman, neredeyse dikey yüzeyler boyunca kendini terk etmek zorunda kalıyor, çirkin bir kaldırımın yığılmasıyla daha da imkânsız hâle getiriliyordu; atlar sadece kendilerini talihsiz kazalara maruz bırakma riskine tırmantıyorlardı¹⁸.”

Tchihatcheff, Ermenek'in 1250 metre rakıma sahip olduğunu belirtir ve karakteristiği hakkında *“renkli ve özgün bir biçimde yüksek bir surun güney cephesi/yamacı boyunca kat kat yapılmıştır.”* şeklinde özgün bir tasvirde bulunur. Sonrasında Göksu'nun Ermenek Su olarak isimlendirildiğini vurgulayarak şehri Göksu Vadisi'ne göre konumlandırır: *Göksu Vadisi'nin kuzey kenarında ve kalker kitleleri/yığınları tarafından çepeçevre sarılmış bulunan, ister kabartılı/tepelikli veya değişik biçimde çentikli, ister yatay olarak güçlü katmanlara bölünmüş olsun¹⁹.* Göksu'yu Ermenek Nehri olarak tanımlayanlar arasında Alishan da bulunur. Onun anlatımında bu tanımlama *Ermenek nehri, kalker bir vadinin ortasına iniyor, Balkusan ve Göksu'nunkinin arasına kurulmuş/yerleştirilmiş ve seyri/akış yönü bu sonuncularinkine çok az paraleldir²⁰* şeklinde yansımaktadır.

Ermenek'in Balkusan yönündeki coğrafyanın jeolojik yapısı fosil bakımından zengindir. Bu nedenle araştırmacı açısından bu seyahat son derece verimli ve keyiflidir: *Topgedik Dağ'ın güney arka yüzünden itibaren hızlıca baştanbaşa dolaştığımız bütün bölge, Ermenek şehrine kadar, fosiller bakımından son derece zengindir. Bu konuda o kadar orijinal vadi ki onun yoluyla Baschloukan'a iniliyor, paleontolojist/taşbilimci için gerçekten klasik bir bölge gibi düşünülebilir. Tek başına, bu ülkeye yolculuk yapmayı hak edecek, sonuçta bilime en çok ilgi duyulan bir yolculuk olacaktı²¹.* Benzer şekilde Ermenek ve çevresinin fosil bakımından zengin olduğunu Edwin John Davis²² de belirtmiştir:

Mehmet Bilgin, “Türkiye Florası Yeniden ve Türkçe Olarak Yazılırken”, *Z Dergisi* 1, 2017, s. 22-23; Anne Sjerp Troelstra, *Bibliography of Natural History Travel Narratives*, Brill, 2016, s. 106-107.

¹⁸ P. De Tchihatcheff, *Asie Mineure description Physique De Cette Contrée*, Paris 1869, s. 31-32.

¹⁹ de Tchihatcheff, *Asie Mineure description Physique De Cette Contrée*, s. 33.

²⁰ Alishan, *Sissouan ou L'Arméno Cilicie Description Géographique*, s. 338.

²¹ de Tchihatcheff, *Asie Mineure description Physique De Cette Contrée*, s. 33.

²² 1826'da İngiltere'de doğan Davis, dini eğitiminin ardından Mısır'a gitmiş ve İskenderiye'deki İngiliz okul ve ordusunda piskopos olarak görev yapmıştır. Ayrıca güzel sanatlar eğitimi de alan E. J. Davis, 1872 yılında Anadolu'nun batısında Karia, Phrygia, Lykia ve Pisidia'dan bazı antik kentleri ziyaret etmiştir. 11 Nisan 1875

...Buradaki kireçtaşı kayaları sanki mermer gibi çok katıydı. Bu kayaların içerisinde büyük Kızıl Deniz istiridyesi kabuğu kadar büyük deniztarağı, midye gibi yumuşak kabuklulardan çok miktarda fosil gömülü olduğunu fark ettim²³. Yine Alishan, Ermenek ve çevresinin zengin bir bitki örtüsüne sahip olduğunu belirtmekte ve bitkilerin bazılarının Latince isimlerinden oluşan kısa bir liste vermektedir: *Çevre zengin vejetasyon sayesinde çok hoştur; biz bitkilerin birkaç çeşidini not ediyoruz*²⁴.

Tchihatcheff, jeolojik ve botanik alanlarda çalışma sahası olarak Ermenek'in Balkusan yönünden günümüzde Mut kazasının idari sınırları içerisinde yer alan Özlü Köyü'ne doğru bir hattı seçmiştir. Bunu çalışmasında Özlü Köyü'nün eski adı Dorla'yı zikretmesi ve inceleme alanı olarak Ermenek'in doğusunu işaret etmesinden anlayabilmekteyiz. Söz konusu çalışma alanının bitki konusundaki çeşitliliği fosiller bakımından da kendini göstermektedir:

“Ermenek'in doğusuna Dorla köyüne doğru gidildiği zaman, geçiliyor, 8 fersahdan daha fazla bir alan, fazla dağlık ama az ormanlık, Gökusu Vadisi'nde hiçbir yerde görülmeyen bu sonuncusundan daha iki fersah uzaklaşılmaş olmasına rağmen. Ülkenin engebese bazen yuvarlak yaylalardan oluşuyor, bazen tepeler ya da sütunlara oyulmuş kireçtaşları, bazen nihayet kuzeyden güneye doğru yönelen vadiler, çoğu zaman dar ve derin, ama henüz görünmediklerinden oldukça yüksek 1000 metrenin altında bir yere inmek ve bazen daha önemli bir rakıma ulaşmak.

Kaya, Ermenek civarınıninkinde analog/benzerdir; bu son derece fosilli bir kalkerdir, yatay sıralara yerleştirilmiş ve şurada burada birbirini izleyen daha az güçlü kumtaşı katmanları veya çok ince konglomera ile. İşte tarafımdan Ermenek ve Dorla arasını kapsamış bölgeden toplanmış fosiller:

Conus... Mercati, Brocc, Ostren... Crassissima, Limk, Lamellosa, Brocc, Undata, Lmk, Clypeaster... gibbosus, Risso, Altus, Lmk, Heliastroea... Defrancei, Miln. Edw. ve J. Haime, Guettardi, Defr.

Bu fosiller arasında özellikle Heliatroea başta olmak üzere hâkim olan Coralliaires zoantaires vardır. Dorla Köyü'nün üzerinde bulunduğu plato ki onun rakımı 1150 metredir, Ermenek ve bu köy arasını kapsamış bölgenin az ormanlık durumuyla tezat oluşturan ağaç görünümlü zengin bir vejetasyonla kaplanmıştır. Koruluklar/baltalıklar özellikle doğu köknarından (Picea

tarihinde arkadaşları M. Ancketil ve Dr. Neroutsos ile birlikte ikinci Anadolu seyahatine çıkan Davis ve beraberindekiler Alexander adlı bir Rus buharlı gemisi ile Mersin'e gitmek üzere İskenderiye'den ayrılmışlardır. Port Said, Yafa, Sayda, Trablus, İskenderun'u gibi Doğu Akdeniz liman şehirlerini geçerek Mersin'e ulaşmıştır. Bu seyahatinin sonucu olarak 1879'da yayımlanmış olan seyahatnamesinde Kilikia, Lykaonia, Kappadokia ve Isauria antik bölgelerindeki gözlemlerini aktarmaktadır. Seyahatnamesinde daha çok Anadolu'nun güneyi ile ilgili bilgiler, tasvirler ve resimler bulunmaktadır. E. J. Davis daha sonra Mersin'den Tarsus, Adana ve Osmaniye üzerinden Gülek Boğazı'nı aşarak Pozanti, Ulukışla ve Ereğli yoluyla Karaman'a ulaşmıştır. Mut, Ermenek ve Hadim'i dolaşan gezgin tekrar Karaman'a dönmüş ve buradan da güneye yönelerek Mersin'e dönmüştür. Geniş bilgi için bak. E. J. Davis, *Life in Asiatic Turkey*, Edward Stanford, London 1879, s. v-viii.

²³ Davis, *Life in Asiatic Turkey*, s. 358.

²⁴ Alishan, *Sissouan ou L'Arméno Cilicie Description Géographique*, s. 339.

orientalis), çam fıstığı (*Pinus pinea*), *ægylops meşesi* (*Quercus ægylops*) ve kermes meşesinden (*Quercus coccifera*) oluşmaktadır²⁵.”

Ermenek'in jeolojik yapısı ve buluntuları üzerine böylesine tespit ve değerlendirmelerde bulunsa da onun asıl bölgeye geliş nedenlerinden birisinin de bitki çeşitliliği üzerine araştırma yapmak olduğu anlaşılıyor. Çalışmasında Ermenek hakkındaki bilgilerinin önemli bir kısmını bitkilere ayırması ve bitkilerden yanına alması bunun delilidir:

“İşte benim tarafımdan Ermenek şehri ve Topgedik Dağ'ın güney arka tarafı arasından toplanmış bitki çeşitleri:

Conus... Betulinoides, Lmk, Bulla... Sublignaria, d'Orb, Cerithium... Lignitarum, Eichw, Pecten... Solarium, Lmk, Cardium... Hians, Brocc, Hoernesianum, Grat, Burdigalinum, Lmk, Subhians, Fisch, Panopoea... Faujasii, Men, Menardi, Dech, Glypeaster... Altus, Lmk, Heliastroea... Ellisiana, Defr, Birçok Perna, Dolium, Strombus, Conus, Terebellum vd. belirtilemez/adlandırılmaz²⁶.”

Ermenek'i ziyaret sonrası kapsamlı şekilde malumat veren gezginler arasında E. J. Davis öne çıkmaktadır. Hem kapsamlı olması hem de bölgenin birçok yönü hakkında bilgi vermesi bakımından Davis'in şehre gelen birçok gezgin arasında özel bir yeri vardır. Davis, önce Karaman yönünden Mut'a gelir. Mut'tan ayrıldıktan sonra bir gece Beci (Çamlıca) Köyü'nde konaklar. Yolculuğu Balabolu (Adrassus) üzerinden coğrafi bakımdan zorlu bir yoldan devam etmiştir. Kullandığı bu güzergâhın coğrafi özellikleri ve tarımsal faaliyetleri konusunda ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu zorlu coğrafyanın ulaşımında oluşturduğu sıkıntılar, bir taraftan Davis'e yorucu bir yolculuk şartları oluştururken diğer taraftan ona coğrafyanın fiziki çeşitliğinin getirdiği güzelliklere ve karşılaştığı insanların yaklaşımlarına dair gözlem yapma imkânı verir. Bu bağlamda yolculuğunun Adana'dan sonra karşılaştığı engebeli ve dik araziden oluşan en zorlu kısmıdır ve gözlemleri dikkate değer mahiyettedir. Buna göre; bir oduncunun yanlarına yaklaşarak topladığı yabancı çiçekleri atlarının önüne attığı, kırık ve düzensiz kireçtaşları ile kaplı arazilerin olduğu, yer yer zengin bitki örtüsüne sahip alanların yer aldığı, neredeyse hiç tarım arazisinin olmadığı, köy ya da bir evin görünmediği gibi birkaç Yörük çadırının dahi bulunmadığı, çimin olmadığı fakat aromatik bitkilerin olduğu²⁷, 210-300 metre yüksekliğe sahip açık kırmızı ve krem renginde sanki

²⁵ de Tchihatcheff, *Asie Mineure description Physique De Cette Contrée*, s. 34-35.

²⁶ de Tchihatcheff, *Asie Mineure description Physique De Cette Contrée*, s. 34.

²⁷ Davis'in aktardıklarına bakıldığında Ermenek, bitki çeşitliliği bakımından oldukça zengindir. Bunu destekleyecek bilgiyi Ermenek'te bulunduğu sıradaki rehberlerinden birisi olan Nahli'nin anlattığını belirtir. Nahli, 1872 yılında Peyronnet isimli bir Fransız'a tercümanlık göreviyle Ermenek yolculuğunda eşlik etmiştir. Bu kişi Ermenek çevresindeki botanik alanın geniş ve zengin olması nedeniyle gelmiştir. Görevi ise bu bölgenin bitki ve çiçeklerinin koleksiyonunu yapmaktır. Her ne kadar “bazı politik kararların sonuçlarından kaçmak” için de gelmiş olduğu belirtilse de aslında bu bilgi bize 19. yüzyılda Anadolu'ya gelen seyyahların birçoğunun çeşitli amaçlar doğrultusunda geldiğinin göstergesidir. Dolayısıyla gelen seyyahların jeoloji, arkeoloji, coğrafya ve botanik gibi alanlarda iyi eğitime sahip olmaları Osmanlı coğrafyasını benzeri alanlarda öğrenmek amacı taşıdıkları düşüncesini destekler. Davis, *Life in Asiatic Turkey*, s. 355.

tamamen ateşle yanmış ve kavrulmuş gibi görünen kuru ya da kavrulmuş vadi anlamına gelen “Korou Deresi”’nden etkilenmesi, su kaynakların bolluğu, sayısız mağaranın arıcılar tarafından iskan edildiği gibi gözlemlerini aktarmıştır. Balabolu sonrası güzergâhı hakkında bu gözlemlerden başka yer ismi vermese de Ermenek’e, “hiç tırmanmadıkları kadar dik bir yokuş” sonrası varabilmişlerdir. Ayrıca vadiden Ermenek’e doğru gelirken gördüğü yaklaşık 36-45 metre uzunluğundaki çamlar onu etkilemiştir²⁸.

Bunun yanında Ermenek yolunda seyahatinin son gününde çevresinde gördüğü manzara şöyledir:

“Vadinin kendisi kuru ve kavrulmuş olmaktan çok uzak. Bizim bulunduğumuz yerin neredeyse 300 metre ilerisinde büyük dupduru bir su kaynağı büyük bir güçte fişkıryordu ve bu su kaynağı kenarlardan gelen sayısız kaynaklarla şişiriyor ve oldukça büyük bir nehir oluşturuyordu. Uçurumun dibi 150-300 metre aşağıya doğru dik bir açıyla iniyordu. Ve her kaynak nehrin övgüsünü taşır gibi zümrüt yeşili çayırın geniş alanlarına damgasını vuruyor. Vadi hemen hemen kuzeyin ve güneyin sonuna kadar gidiyor. Vadi kenarlarındaki sayısız büyük mağara arıcılar tarafından iskân edilmiş. Büyük miktarda bal burada üretiliyor. Kaya mağaralarının kenarında keresteden rafların üzerinde içi boş çamlar ve arı kovanlarını görebiliriz...²⁹”

Davis, Ermenek’ten dönüşünde de bu mağara ve ballardan bahsederken burada gördüğü balların özel bir yere sahip olduğunu belirtir. Özellikle çiçek açısından zengin bitki örtüsüne sahip olmasının da etkisiyle buradaki balı, diğer yerlerde üretilenlerden üstün bulmaktadır³⁰.

Neticede meşakkatli bir yolculuk sonrası geldiği Ermenek için ilk değerlendirmesi “dağın eteklerindeki yer” olmuştur. Devamında ise dağlık vurgusuyla; *Her yönde birbirinin ardından doğan yüksek dağ sıraları var ve daha ileride sahile iki günlük mesafede olan ve aşağısında Selinti (Gazipaşa) ve Anamur’un olduğu karlı dağ sıraları var.* şeklinde bir anlatımda bulunmuştur. Davis, Ermenek’e 26 Haziran akşamı gelmiştir. Yılın bu günlerinde Ermenek’in güneyindeki dağların hâlâ karla kaplı olması ona ilginç gelmiştir³¹.

Şehre gece saatlerinde gelmesi nedeniyle kazadaki ilk gecesinde kırık dökük bir handa kendisine konaklayabileceği bir yer bulabilmiştir. Davis, Ermenek’e geldiği tarihte dağlarda gördüğü kar örtüsünden başka ertesi gün insanların ölümüne ve hayvanların telef olmasına dahi neden olan dolu yağışı, kazanın iklimi ile ilgili gözlemlendiği bir başka ilginç olaydır. Gördüğü bu dolu yağışını şöyle anlatmıştır:

“Hava çok kapalı ve sıcak. Saat 11.00 gibi fırtına indi korkunç bir yağmur ve dolu ile. Dolu yarım saatten fazla durmadan ve çok büyük yağdı ve büyük zarar verdi. Bostandaki meyvelerin yaprakları parçalara ayrılmıştı. Üzüm bağları tamamen bozulmuştu. Dik duran tahıllar bereleşmiş ve kör bir bıçak ya da çubukla vurulmuş gibi kırılmışlardı. Biz bir sığırın ve koyunun öldüğünü,

²⁸ Davis, *Life in Asiatic Turkey*, s. 347- 349.

²⁹ Davis, *Life in Asiatic Turkey*, s. 349.

³⁰ Davis, *Life in Asiatic Turkey*, s. 357.

³¹ Davis, *Life in Asiatic Turkey*, s. 349.

insanların erozyonla dağ geçidine sürüklendiğini ve boğulduklarını duyduk. Bütün semt korkunç bir şekilde zarar gördü. Dolu taneleri başlangıçta bezelye ve fasulye kadardı. Fakat sonra dolu ceviz kadar düştü... Büyük bir yağmur taşkını dağdan aşağıya kasabanın üzerine indi ve büyük miktarda dolu getirdi. Cadde boyunca o tamamen bizim hanın avlusuna girdi. Küçük avlu suyla dolunca, atlarımızı koyduğumuz ahıra doğru taşıdı. Onları dışarı çıkaran adam çamurlu sel suyunda yürümek zorunda kaldı ve su beline geliyordu. Tabi ki handan ayrıldık³².”

Kaza merkezindeki evlerin yapısal özellikleriyle ilgili Davis'in ilk dikkatini çeken genellikle evlerin pencerelerinde cam olmamasıdır. Kışın soğuktan korunmak için zengin yerliler dahi pencere ve kapılara halı asmaktadır. Bu gözleminin ardından Davis, asıl işi olan kazadaki antik kitabe ve kalıntıları görmek üzere harekete geçmiştir. Fakat kendisine rehberlik eden Rum ayakkabıcının verdiği bilgileri yetersiz bulur. Ertesi gün Fransa ve İtalya gibi ülkeleri görme fırsatı bulan kaza kaymakamını ziyaret etmiş ve onun yetkinliğinden oldukça etkilenmiştir. Davis'in aslında görmek ve bilgi edinmek istediği asıl yer günümüzde Bozkır kazası sınırları içerisinde bulunan Isaura antik kentidir. Ermenek'te hiç kimseden bu antik kentin yeri hakkında bilgi alamaması onu son derece rahatsız etmiştir. Bu durumu kızgın ve hayal kırıklığına uğramış şekilde şöyle anlatır:

“Fakat sorduğum kimse ama kimse bana bu yolu söylemedi. Ve ben haritada Hadim Dağı işaretini görünce ve bu isimde hiçbir yer olmayınca, bütün rotanın ıssız yerlerin içinden olduğunu ve bu yüzden bizim yetersiz çavuşun³³ rehberliğini tatbik etmek zorunda olduğumuz sonucuna vardım³⁴.”

1875'te Davis'in verdiği bilgilerde Ermenek kaza merkezinde yaklaşık 1200 evde 4000-4500 arası bir nüfus bulunmaktadır. Şehrin yapısal özellikleriyle ilgili gözlemlerinde Ermenek'teki evler, arkasını destekleyen dağın kenarında yüksek bir yere yapılmış ve uçurumun altındaki dağ kenarlarına yakın şekilde birlikte yerleştirilmiş gibidir. Şehir yokuşta kurulmuş gibi ve oldukça dik bir yapıdadır. Öyle ki yollar sık sık evlerin çatılarının yanından geçmektedir. Bundan sonra şehrin kuruluş veya yapısal özelliklerini eleştirdiği gibi biraz da ön yargılarını yansıtabilecek şekilde devam eder:

“Şehrin güney yönü vardır. Burada yüksekliğini ve dağların arkadan koruduğu göz önünde bulundurulduğunda çevresine göre kışları hava ılıktır. Ufak bir mesafeden evler birbirine benzemektedir. Neredeyse tamamına yakını topraktan damı olan evler, hepsi aynı renk ve hemen hemen aynı şekildedir. Çok kalabalık şehirde, hiç kimse 100 metre yukarı ya da aşağı bir yönde dik bir yokuş olmadan yürüyememektedir. Hiçbir şehrin sahip olmadığı tırmanış ve inişlere sahiptir. Bu özelliği burayı kabul edilemez hâle getiriyor. Aslında az daha güzel alanlar yatarken bu alanın neden yerleşim yeri olarak seçildiğini tahmin edemiyorum. Davis, karakteristik Türk şehirleri veya yerleşimlerinin

³² Davis, *Life in Asiatic Turkey*, s. 349-350.

³³ Karaman'dan gelirken ona rehberlik eden ve Ermenek'e ilk geliş günü gönderdiği kişi.

³⁴ Davis, *Life in Asiatic Turkey*, s. 351-352.

dağın eteklerinde kurulduğunu dikkate almadan Göksu Vadisi'ndeki düz ve verimli alanlara, son yıllarda kısmen başlayan yapılaşmaları gerekçe göstererek şehrin neden buraya kurulmadığını sorgular: Şehirden uzun bir inişte Ermenek nehrine bir buçuk saat at binme mesafesinde verimli, ekilebilir araziler uzanıyor. Ermenek'in bütün yeni parselleri buraya inşa ediliyor. Bu havalideki evler gerçekten iyi ve güzel bahçelerle, bağlarla çevrilidir³⁵."

Görüldüğü üzere Davis, kentin kurulmuş olduğu yerin zor koşullarının çok detaylı bir tanımını yapmış ve aşağısında çok daha elverişli yerler varken buraya yerleşmesine duyduğu şaşkınlığı belirtmiştir. Gözlemlerinin devamında kendisinin de gayet açık bir şekilde belirttiği gibi kent merkezinden Göksu Çayı'na kadar geniş, eğimli ve sulak arazi bereketli ve tarıma son derece elverişlidir. Dolayısıyla söz konusu araziler aslında bu kentleri besleyen ve burada varlık sebeplerinden birisidir. Bu nedenle eğimli ve parçalı bir yapıya sahip olup sulak olması nedeniyle zeminin oldukça kaygan olduğu ama bütün bunların ötesinde tarihin her döneminde kentin en önemli geçim kaynağını oluşturan verimli arazilerin yerleşmemiş olması yadırganacak bir durum değildir. Kaldı ki Davis'in hayal edemediği durum yani kentlerin Göksu Vadisi'ne uzanan vadinin sonlandığı tarım arazilerini kontrol eder yüksek noktalarda kurulmuş olması Ermenek Çayı havzası ve yakın çevresindeki Sbide, Lauzados, Zenonopolis, Eirenopolis gibi antik kentler için de karakteristik bir durumdur.

Şehrin bulunduğu kısım su kaynakları bakımından oldukça zengindir. Hemen hemen her iki caddesinde buz gibi soğuk ve temiz su kaynağı bulunmaktadır. Ancak şehrin alt kısımları ve Göksu Vadisi'nin diğer kısmı bu avantaja sahip değildir. Öyle ki kaza merkezinin tam karşısında bulunan bu yerler, engebeli fakat ekilebilir arazilerden ve birçok köyden oluşmaktadır. Bu köylerin bazıları Kazancı, Akmanastır, Sarımazı ve Görmeli köyleri kadar büyük yerleşimlerdir. Vadinin karşı tarafında bulunan bu yerleşimlerin Ermenek'le bağlantısı ise Ermenek nehri üzerinde bulunan iyi bir köprüyle³⁶ kurulmaktadır³⁷.

³⁵ Davis, *Life in Asiatic Turkey*, s. 352; Davis, Ermenek hakkında geniş sayılabilecek gözlemlerden oluşan bilgiler vermektedir. Fakat zorlu bir yol sonrası karşılaştığı Ermenek'in coğrafi yapısından veya beklentilerini karşılamamasından olsa gerek şehirde yaşayan insanlar hakkındaki gözlemleri kişisel olumsuz kanaatlerini içerir şekildedir. Açıkça "Ermenek'i ve insanlarını sevmediğini" belirtir ve devamında "burada yapılacak ya da göreceк hiçbir şey olamadığını" duygusal bir üslupla aktarır. Buna gerekçe olarak ise fırıncının kendilerine "ücretini ödedikten sonra dürüstçe temiz buğday ekmeğini vermek için söz vermesine rağmen ekşi ve bayat bir ekmeк satmasını" gösterir. Davis, daha da ileri giderek kazanın pazarında tanıdığı Kayserili esnaflar ve bir iki tane Ermeni'yi iyi adam olarak tanıdığını belirtir. Yemek yedikleri bir Rum vatandaşa ait restoranı da yiyeceklerin kalitesizliğini ve ücretlerin fazlalığını gerekçe göstererek beğenmediği gibi bu durumu küçümseyerek "bu bile medeniyetin geliştiğinin küçük bir işaretiydi" şeklinde değerlendirir. Davis, kazayı kirlî, insanlarını "yoksulluğa maruz ve biçare" olarak değerlendirir. Bu ekonomik yetersizliğin nedenini ise 1873- 1874'de meydana gelen kıtlığa bağlar. E. J. Davis, *Life in Asiatic Turkey*, s. 354; Davis'in bu anlattıkları şehirde 3-4 gün gibi kısa bir süre kalması ve üstelik bu sürenin önemli bir kısmını kazanın antik yerleşimlerini gezmekle geçirdiği göz önüne alındığında böylesine genellemeleri sağlam bir gözlem ile yapmasına imkân tanımaz. Dolayısıyla Ermenek hakkında yaptığı bu değerlendirmelere coğrafi şartların oluşturduğu olumsuzlukların Davis'e yansımaları olarak bakılmalıdır.

³⁶ Davis'in bahsettiği bu köprü günümüzde Ermenek Barajı altında kalan Görmeli Köprüsü'dür.

³⁷ Davis, bu gözlemlerinin ardından bu köylerin coğrafi özellikleri hakkında bilgiler verir. Buna göre, buradaki birçok köy yerleşimin arkasında yayla olarak kullanılan sıradağlar vardır. Buralar kışın kardan geçilmez hâle gelmektedir. Genellikle ıssız olan bu dağlarda sadece yaz mevsiminde birkaç Türkmen ve Yörük grup

1880 yılında şehrin ziyaretçisi Fransız arkeolog Maxime Collignon'dur. Onun değerlendirmesinde Torosların sarp bir kayalık alanına yerleşmiş şekildeki Ermenek; "Torosların taşlık bölgelerinde çok ayrıcalıklı", "insana rahatlık hissi veren meyve bahçelerine sahip" ve "suyu bol ve serin" bir yerleşim yeridir. Bunun yanında kayalıklardan çıkan güzel bir şelalenin berrak suyu, meyve bahçeleri arasındaki küçük dereler aracılığıyla akmaktadır. Buradaki vejetasyon Avrupa'ya özgü ağaçlarla karışmış hâlde incir ve badem ağaçları bakımından zengindir³⁸.

Ermenek'in coğrafi yapısındaki zirveler, erişilmez tepeler, geri çekilmeye hizmet için kayaya kazılmış çukurlar Vital Cuinet³⁹ için etkileyicidir. Çünkü ona göre ister savaş sonunda ele geçirenler tarafından ister isyan sonucunda kaçanlar için bu sarp yerler bir sığınak yeridir. İnsan eliyle oyulmuş ve odalara bölünmüş birçok mağaranın olması sık sık geri çekilenlerin saklanmasına, sığınak ve birkaç savunma sistemine yöneliktir. Bu durum da kazadaki sakinlerin erişilmez olmasını sağlamaktadır⁴⁰. Şüphesiz Cuinet'in kaza hakkındaki değerlendirmesi bir teoriden ibarettir. Her ne kadar bu veriler teorisini destekleyecek şekilde güçlü veriler olsa da sadece bu bakışla Ermenek'in coğrafi yapısını ilişkilendirmek yeterli olmaz. Zira sadece sığınak yerinde Cuinet'in de belirttiği gibi güçlü medeniyetlerin kurulması ve izlerinin olması mümkün değildir. Bu da bize zaman zaman bu coğrafi yapıyı, benzer grupların sığınak yeri olarak kullanabileceğini gösterir.

Cuinet Ermenek'e dair gözlemlerini aktarırken topografyasını tanımlamaktadır. Ayrıca burada yukarıdaki değerlendirmenin yanında kazada Kapadokya'dakilere benzer mağaraların bulunduğunu belirtmekte ve bunlardan birisini ise ayrıntılı olarak şu şekilde anlatmaktadır:

"Ermenek'in çevresinde sarp zirveler, erişilmez tepeler, geri çekilmeye hizmet için kayaya kazılmış çukurlar, bütün ihtimallere göre izlenmiş sakinleri, ister ele geçirenler tarafından olsun isterse isyan sonucunda olsun sığınak yerleri fark ediliyor. Bize yönetimin bir görevlisinin tüm iktidar olanaklarını kullanarak ve para gücüyle iki yıl önce iki Bohemialıyı bu mağaralardan birisine ulaştırmayı ve oraya sızmayı başardığı anlatıldı. Onlar orada girişi

görülmektedir. Yüksekliği yaklaşık 3050-3600 metreye çıkan bu dağlar kalıcı karla kaplıdır. Davis, *Life in Asiatic Turkey*, s. 353.

³⁸ Maxime Collignon., *Notes D'Un Voyage En Asie-Mineure*, Paris 1897, s. 78.

³⁹ Papaz ve oryantalist olarak bilinen Cuinet, 1833-1896 yılları arasında yaşamıştır. Duyun-u Umumiye İdaresi için Osmanlı şehirlerinin sosyal ve kültürel envanterini çıkarmakla görevlendirilmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı şehirlerini gezerek beş ciltten oluşan *La Turquie d'Asie Géographie Administrative* isimli eseri yazmıştır. Eserde Osmanlı sancakları ve onlara bağlı kazaların coğrafi, idari, etnik ve dini yapıları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Songül Aslan Karakul, "Vital Cuinet'ye Göre 1890'da Aydın Sancağı", *Aydın Tarih ve Kültür Dergisi* 5, Kasım-Aralık 2008, s. 8-10.

⁴⁰ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de l'Asie-Mineure*, Paris 1891, s. 78; Bir başka çalışmasında sığınak ve saklanma yeri olduğu iddiasını şu şekilde belirtir: ... *O Isauria tüm Dağlık Kilikia'ya yayıldığı zaman onun başkenti oldu. Sakinleri korkunç korsanlar oldular; onlar ganimetlerini Toroslardaki mağaralarda sakladılar. Daha sonra şehir Kılıç Arlan'ın katliamından kaçmış 700 hacılıya sığınak oldu. Ermenek'in çevresinde sarp zirveler ve geri çekilmeler için tamamen erişilmez ki orada sığınmak zorundaydılar, isyanlar sonunda veya fetih yoluyla izlenmiş sakinler sığınmak zorundaydılar. Vital Cuinet, "Memoires Les Villayets D'Angora Et Adana", *Le Globe Journal Géographique VIII*, Genève 1899, s. 43.*

ayakta ve zırhlı askerler tarafından korunan kayada oyulmuş büyük bir oda keşfettiler. Mağaranın dibinde bir grup ihtiyar kadın ve çocuk vardı. Yaşamın belirtilerine işaret eden bu kadvralar/cesetler, hava mağaraya sızır sızmaz en kısa sürede toz hâline dönüşüyorlar. İnsan bundan böyle orada zırhlar, kasklar, yüzükler, ipek elbiseler, mücevherler, sikkeler vb. çok değerli objeler topluyor.

Bilindiği gibi Cilicia Trakheia'nın dağlarından Galatia'nınkiler gibi insan eliyle oyulmuş, odalara bölünmüş çok sayıda sık sık çok geniş mağaralar mevcuttur. Bunlar şüphesiz geri çekilmeye, sığınmaya birkaç geri çekilme sistemini tamamlamaya hizmet etmeye yöneliktir ve sakinleri muhtemelen sadece kendileri tarafından bilinen bir iletişimi kullanarak erişilmez hâle getirmişlerdi⁴¹."

J. R. S. Sterrett⁴², 1884-1885 yıllarında epigrafi çalışmaları yapmak için Ermenek'ten geçen araştırmalardandır. Ermenek hakkında detaylı bilgi vermese de çevresindeki coğrafi ve yerleşim şartlarının zorluğu hakkında şaşkınlık duyduğu gözlemleri önemlidir:

"Ermenek Yellibel'in güneyinde 4 saat 54 dakikalık bir noktadadır. Ermenek'ten yukarıya geçen platodan ters istikamette kuzey-doğu yönüne gittik. 3 saatlik bir yürüyüş bizi 2 dere ve çayın birleştiği yere getirdi. Balkusan Deresini ve Çayını 2 saat takip ettik ve kamp kurduk. Balkusan Deresi'nin kıyılarında, dış kısımları dikkatlice duvarla örülmüş kesme kayadan ikamet yerleri vardır. Bu oturma yerlerinin bazıları kıydan yüksekte ve hiçbirine ayırım olmadan çıkılamaz. Oralarda şimdi oturuyorlar. Fakat endişeme rağmen bazı insanları görmek her zaman mümkün olmuyor. Evlere çıkmak için güçlü, uzun ve düzgün bir merdiven kullanılıyor. Kadınların ve çocukların nasıl turmandığı bir gizemdir. Gerçekten tüm yerleşmelerde bir gizem vardır⁴³."

Süleyman Şükrü⁴⁴, Silifke'den Gökbelen Yaylası üzerinden iki gün süren ve toplam 25 saatlik zorlu ve zahmetli bir yolculuğun ardından Ermenek'e gelir⁴⁵. İlk izlenimi kazaya

⁴¹ Cuinet, *La Turquie d'Asie*, s. 78.

⁴² John Robert Sitlington Sterrett, 1880'de Münih Üniversitesi'nde Bilim Doktoru diplomasını elde etmiştir. Miami, Texas ve Cornell Üniversitelerinde ve Amherst Koleji'nde Grekçe profesörlüğü yapmıştır. Küçük Asya'da ve Yunanistan'da arkeolojik geziler yapan J. R.S. Sterrett, birçok bilimsel kuruluş ve topluluğun üyesidir. Ayrıca arkeoloji ve epigrafi konularında eserleri bulunmaktadır. Oreon F. Morton, *A History of Rockbridge County*, Virginia 1920, s. 304.

⁴³ John Robert Sitligton Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, Papers of the American School at Athens III, Boston 1888, s. 84.

⁴⁴ 1865 yılında Eğirdir'de dünyaya gelen Karçmzâde Süleyman Şükrü, farklı birçok şehirde memuriyet görevinde bulunmuştur. Bedri isimli bir meslektaşı ile arası açılması üzerine önce Deyrizor'a sürülür ve bu yetmezmiş gibi hakkında mahkûmiyet kararı da verilir. Bu karar karşısında firar ederek Tahran'a gider ve artık Süleyman Şükrü'nün hayatı farklı bir yönde seyredir. Tahran günlerinde rüyasında gördüğü bir zatın; *sen çok yerler dolaşacaksın, başına çok şeyler gelecek ve çok zahmetler çekeceksin, fakat sonun çok, çok, çok iyi olacak* şeklindeki sözleri üzerine gezgin olmaya karar verir. Osmanlı coğrafyasından başka daha Dünya'nın çok farklı yerlerini dolaşan seyyah, gezilerinin sonunda eserini 1907'de Petersburg'da basmıştır. Seyyahın vefatı kesin olmamakla birlikte 1922 olarak zikredilmektedir. Detaylı bilgi için bak. Süleyman Şükrü, *Seyahatü'l-Kübra*:

derin vadilerden olumsuz şartlarda gerçekleşen bu zorlu ulaşımı ile ilgilidir: *Karun gibi kasr-ı zemine geçen bu güngörmez koz dereden Ermenek'e, beş saat dikine çıkmak, çekilir dertlerden değildir.* Süleyman Şükrü, Ermenek'in Göksu Vadisi'nden yüz yirmi metre yükseklikte ve "doruk noktada korkunç yükseklikte bir uçurumda" bulunan bir yerleşim olduğunu belirtir. Anlaşılan bu yolculuğun menfi tesiri fazladır. Çünkü coğrafi yapısı gereği engebeli bir arazi yapısına sahip olan Ermenek hakkında aktardığı bilgiler abartılı olarak şu şekilde devam eder:

"Havası lâtif, suyu sağlam mevkiinin manzarası dilküşâ (ferahlık veren?) ve her tarafı bağ ve bahçe ise de iki kişinin yan yana geçmesi müşkül sokaklarında, değil insan, şeytan bile değnekle gezemez. Bayırları kaplayan bağ ve bahçelerden insan kazaen ayağı kaysa, çukurluğu beş saat süren vadi-i azim ka'ında câri Göksu Nehri'ne bir lâhzada iner. İntizamsızlığı şevâri' nesebih menâzilindeki manzarayı hâriciyede kasvet-engîzdîr (ana yollar üzerinde bulunan duraklardaki manzaralar dışında kasvet/iç sıkıntısı vericidir). Sekenesi dört bin tahmin ediliyor. Gezilmez bir yamaca yayıştırılan bu biçimsiz beldeye yürüdümmün üçüncü günü yola çıkıp ara yata Karaman'a yetiştim⁴⁶."

Ermenek'i 20. yüzyılın başlarında ziyaret eden ve oldukça geniş bilgi verenlerden birisi Ahmet Şerif'dir. O, herhangi bir gezgin gibi bir yere nasıl gittiğini ve oranın özelliklerini anlatan türden gezi yazıları yazmıştır. Bunun yanında Anadolu'nun 1909-1914 yılları arasındaki sosyal, ekonomik, idari, coğrafi yapıları ile Müslüman-Gayr-i Müslim ilişkileri, üretim kaynakları ve sorunları, eğitim meseleleri, valilik ve kaymakamlıkların işleyişi, memurların davranışları, asayiş, mahkeme ve hapishanelerin durumu gibi birçok özelliğini aktarmıştır⁴⁷. Ahmet Şerif, Ermenek⁴⁸'e 1910 yılındaki Mersin-Adana-Konya gezi güzergâhında Silifke-Gilindre (Aydıncık) üzerinden gelmiştir. 16 Nisan 1910 tarihinde Gülnar'dan Ermenek'e hareket etmiştir. Gittiği yol güzergâhındaki yerleşim yerlerinin isimlerini vermese de Ermenek'e giderken yol şartları hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Buna göre bir müddet sahil boyunca hareket ettikten sonra Toros dağlarının taşlık ve ormanlık alanlarını inişler ve çıkışlarla birlikte, her ne kadar bir şose değilse de benzerlerine göre oldukça iyi bir yolda ilerlemişlerdir. Bu yol vaktiyle araba yolu olarak planlanmış hatta bir kısmı yapılmış, fakat daha sonra yapımına devam edilmediği için harap olmuştur⁴⁹. Gün boyu yürümleri sırasında çevrede bir iki köy ve birkaç Yörük çadırından başka bir şeye rastlanmaz. Oldukça ıssız denilebilecek bir hatta tek tük tesadüf edilen tarlalar göze çarparken koyun ve keçi sürüleri ile develer görmeleri, onlara geçtikleri yerlerde yaşamın olduğuna dair ipuçları vermiştir. Bu aktardıklarına bakılırsa Toros

Armağan-ı Süleymanî-be-bergâh-ı Sultânî, Yay. Haz. Hasan Mert, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2013, s. XV-XXI.

⁴⁵ Ermenek'e gelirken ulaşımı yaya olarak mı yoksa herhangi bir araçla mı yaptığını belirtmez.

⁴⁶ Süleyman Şükrü, *Seyahatü'l-Kübra*, s. 106-107.

⁴⁷ Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanın*, s. XII.

⁴⁸ Kaynakta Ermenâk diye geçer.

⁴⁹ Ahmet Şerif, başlanan yolun tamamlanamamasını "her işimizde olduğu gibi" diyerek eleştirir.

dağlarının iç kesimlerine doğru seyrek bir yerleşim gözlemlenmektedir⁵⁰. Bunun yanında geçtikleri yerlerde ormanların insan eliyle nasıl tahrip edildiğini, üzüntüsünü de belirterek, şöyle anlatır:

“Ormanların, tam anlamı ile eflâka ser çekmiş (göğe baş çekmiş) çamların görünüşü, üzüntü verici idi. Asırlık ağaçların, çamların devrilerek, tahrib edilerek, yerlerde çürüdükleri görülmüyordu. Birçok büyük çam ağaçlarının ise, kabukları soyulduğundan, kurumuşlardı. İnsâfsız, câhil eller, beş-on kuruluşluk bir çıkar uğrunda, onların hayâtına son vermişti⁵¹.”

Ermenek’e 20 Nisan günü akşamüzeri gelir. Aktardıklarından hareketle kaza hakkındaki ilk intibası, gördüğü manzara karşısında hayal kırıklığına uğradığı şeklinde yorumlanabilir:

“Dağlarda, taşlarda geçtiğimiz yollar, bu şehrin sokaklarından pek düzgündü ve burada, taştan, her taraftan akan sudan bol bir şey yoktu. Şehrin görünüşü harâb ve kasvet verici idi. İlk gördüğüm adamlarda bir uyumsuzluk vardı. Ermenâk’ın genel görünüşünden aldığım ilk etki, Haçin⁵²’deki etkilere benziyordu. Buraya bir yabancıнын gelmesi olağanüstü ve ender meydana gelen bir olay olacak ki, herkes, işini gücünü bırakıyor, bana bakıyor, kim olduğumu keşfe çalışıyordu⁵³.”

İlk akşam bir kısmı kahvehane bir kısmı da belediye dairesi olarak kullanılan bir hana konaklamak için yerleşir⁵⁴. Daha dinlenmeye dâhi fırsat bulamadan gelen polise kim olduğunu söylemek zorunda kalır. Polisin ardından banka kâtibi, orman memuru gibi kamu görevlileri haber vermeden güler yüzlü bir şekilde Ahmet Şerif’i ziyaret ederler. Ahmet Şerif başlangıçta kendisini hemen ziyarete gelen bu kamu görevlilerinin geliş amacını anlayamaz fakat sonra kendisini her memurun kendi dairesinin müfettişi zannettiği için ziyarete geldiğini anlar. Memurların her an müfettiş gelebilme ihtimali için beklenti içerisinde olmaları Ahmet Şerif’in beğendiği bir durumdur. Çünkü ona göre bu durum islahat yolunda dikkate değer bir olgunlaşma adımıdır ve gereklidir⁵⁵.

Ahmet Şerif, ilk gün izlenimlerin arkasından Ermenek’in tarihî, idari ve coğrafi yapısı hakkında bilgiler verir. Buna göre bir taraftan idari olarak kazanın İçel Sancağı’nın

⁵⁰ Ahmet Şerif’in güzergâhına benzer şekilde yani Gilindre üzerinden gelenlerden birisi de piskopos ve kilise tarihçisi olan Fransız Louis Duchesne’dir. Ermenek’i “küçük bir Türk şehri” olarak gören Duchesne, şehri “Dağlık Kilikya içerisinde ve Kalykadus Vadisi’nin kuzey ucu” olarak konumlandırır. Seyahat sırasında Duchesne de Ahmet Şerif’in belirttiğine benzer şekilde iki üç köy dışında yol boyunca ıssız yerler görür. Buralarda birkaç seyrek sakin hâlâ oturmaktadır ancak halkın geri kalanının Torosların erişilmez kısımlarında “gölge ve su” arar vaziyette konargöçerlerin olduğunu tahmin etmektedir. Louis Duchesne – Maxime Collignon, “Rapport sur un voyage archéologique en Asie Mineure”, *Bulletin de correspondance hellénique* 11, 1877, s. 373.

⁵¹ Ahmet Şerif, *Anadolu’da Tanin*, s. 212.

⁵² Günümüzde kullanılan ismi Adana’nın Saimbeyli ilçesidir.

⁵³ Ahmet Şerif, *Anadolu’da Tanin*, s. 216.

⁵⁴ Ahmet Şerif bu yıllarda handa konakladığını belirtirken, Milli Mücadele yıllarında Doktor Nazmi kazada han ve hamam bulunmadığını, iki hamam ile birkaç su değirmeni olduğunu yazmıştır. Bak. Doktor Nazmi, *Türkiye’nin Sıhhi-İctimâî Coğrafyası- Konya Vilayeti*, Yay. Mehmet Karayaman, Çizgi Kitabevi, Konya 2009, s. 115.

⁵⁵ Ahmet Şerif, *Anadolu’da Tanin*, s. 216.

merkeziyken birkaç yıl önce Konya Vilayeti'ne katıldığını belirtirken diğer taraftan fiziki yapısını “sivri kayalardan meydana gelen bir tepenin eteğine yapılmış eski bir şehir” olarak notlarına alır. Devamındaki Ermenek tasviri ise şöyle devam eder:

“Geçmiş hayâtını hâtırlatan, taşların arasında, bugün çıkılması pek zor olan ba'zı binâlarla, kal'a harâbeleri, şehrin üzerine yuvarlanmaya hâzır durumda olan enkazıyla, Ermenâk'ı tehdit etmektedir⁵⁶.”

Ahmet Şerif ziyaret ettiği bu günlerde Ermenek'i, tarihindeki şaşalı günlerine nazaran “sönmüş, uyumuş bir hâlde” görür. Kaza merkezindeki şehrin yerleşim planı onu hiç etkilemediğini ise “birbirinin tepesine binmiş gibi bir düzensizlikte ve sağlık kurallarına uymamakta birbiriyle yarışan iki bin-iki bin beş yüz civarında evden oluştuğunu” söyleyerek belirtir. Daha da ileri giderek yerleşimdeki eğimin “bir insanın rahatça adım atacak bir zemin ve toprak bulamayacak” kadar fazla olduğunu söyler⁵⁷.

Ermenek'in 1914 yılı yaz aylarındaki ziyaretçileri, Budapeşte'deki Turan Cemiyeti'nin Türkoloji çalışmaları doğrultusunda Anadolu'ya gelen Macar araştırmacılar olacaktır. Bir yıl önce de Dr. Béla Horvath, Ankara üzerinden Nevşehir, Niğde, Konya ve Karaman'a kadar uzanan ve yaklaşık 2300 kilometrelik seyahatinde; kültürel, etnolojik ve sosyolojik değerlendirmeler yapar⁵⁸. Benzer amaçla Dr. Béla Lakos liderliğindeki Macar araştırmacılar, inceleme alanı olarak kendilerine Güney Anadolu'yu veya Kilikya bölgesini seçmişler ve uğrak yerlerinden birisi de Ermenek olmuştur⁵⁹. Ermenek'e yaptıkları seyahati birçok yanlışlık olduğunu düşündükleri Kiepert⁶⁰ haritası ile Silifke üzerinden yapmışlar ve beş gün sürmüştür. Yolculuk süresince gözlemleri şöyledir:

“Silifke'den Ermenek'e kadar olan yolculuk, yüksek kireçtaşı yaylalarında, ormanlarda, derin kesilmiş nehir vadilerinde beş gün sürdü. Bu bölge gerçekten çok ıssız. Ya yol kenarındaki bir han yanında ya da bir su kaynağının yakınlığında geceyi geçirmek için bir çadır kurduk. Su olmadan yapamazdık. Bizim için de çok gereklidi. Ama eşeklerimiz için daha çok gereklidi su. Yolculuğumuzun büyük bir kısmı daha önce hiçbir Avrupalı gezginin görmediği bölgelerde gerçekleşmişti. Kiepert, bölgesinin tek kullanılabilir

⁵⁶ Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanın*, s. 216.

⁵⁷ Böylesine bir mimari yapıdan ve şehrin üzerine düşecekmiş gibi duran kayalardan yani şehrin benzer görüntüsünden hareketle Ahmet Şerif, Gümüşhane'yi Ermenek'e benzetir: *Ben Gümüşhane'nin bir aynını, Ermenâk'da görmüştüm. Fakat Ermenâk, pek sulak, bahçeli, ağaçlı bir yer olduğu hâlde, burada, küçük bir yeşillik, ağaç görmek ihtimâli yoktur.* Şerif, *Anadolu'da Tanın*, s. 320.

⁵⁸ Bela Horvath, *Anadolu 1913*, Çev. Tarık Demirkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s. 1-2.

⁵⁹ Béla Lakos tarafından organize edilen Güney Anadolu kıyısındaki antik bölge olan Kilikya'ya yapılan araştırma gezisi sırasında Zsigmond Fejes, İstanbul ve Anadolu'nun fotoğraflarını çekmiştir. Bu fotoğraflardan Ermenek için olanların bazıları için bak. Ek 2.

⁶⁰ Berlin'de dünyaya gelen Johann Samuel Heinrich Kiepert (1818-1899), aynı şehirde Sâmî diller okulunu bitirdikten sonra coğrafya ve özellikle haritacılıkla ilgilenmeye başlamış ve Anadolu, Aşağı Mısır ve Filistin'e incelemelerde bulunmak için seyahat yapmıştır. Kiepert 19. yüzyılın başlarında Batılı seyyahların Anadolu topografyasına ait topladıkları malzemeyi, kendisinin Anadolu'ya yaptığı seyahatlerden elde ettiği verilerle birleştirmiş ve daha sonra yaşamının önemli bir kısmını geliştirmek için uğraştığı haritayı 1945 yılında tamamlamıştır. Detaylı bilgi için bak. DİA, “Kiepert”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 25, 2002, s. 563-564.

haritası, üzerinde bilgiler yazılı olan “beyaz noktaları/lekeleri” gösteriyor. Nitekim bu bilgiler arasında hatalar var⁶¹.”

Yol için aktardıkları bu bilgilerden sonra, etkileyici buldukları anlaşılan Ermenek’in coğrafi yapısı ve görünümüyle ilgili tespit ve notları devam eder:

“Bölge 1000-1200 metre yüksekliğinde kireç taşı platosunda yer alan büyük oranda karstik araziden oluşuyor. Çevreye bakıldığında deniz kenarında daha ziyade ormanlar yer alırken daha sonrasında ise bitki örtüsünün azaldığı dikkat çekiyor. 1000-1200 metre yüksek çorak dağlar arasında birkaç kilometre çapında küçük havzalar ve ovalar var. Buralarda bazı yerlerde tahıl yetiştirildiğine dair izler gördük. Yüksek kireç platosu, yürümeyi zorlaştıran derin, dik yamaçlı bir görünüme sahip ve kıvrımlı nehir vadileri ile parçalanmış. En derin nehir vadisi Erik Dere’dir ve çok daha büyük ve 1400 metre yüksekliğinde güney kenarının ötesinden bakıldığında, Ermenek’in altındaki Göksu Vadisi gerçekten görkemli bir manzarasını sunmaktadır. Dağlarda genellikle nehirler tarafından parçalanmış yüksek kireç taşı platosunun kalıntıları görülmektedir. Bunun en güzel örneklerinden birisi Ermenek yaylasıdır. Bu yüksek çorak plato yamacında, 1200-1400 metre denizin mavi renginin üstünde, Göksu Nehri’nin yaklaşık 800 metre yukarısında araba ile erişilemeyen Ermenek kasabası inşa edilmiş. Dev kireçtaşı kayalıkları, kahverengi evlerin üzerinde dikey olarak, hatta ileriye doğru yükseliyor. Kayalar, sonbahar ve ilkbahar yağmuru ile fantastik bir şekilde yıkıyor (yazın Kilikya’da hiç yağmur yağmıyor). Şehir yılda 6-7 ay boyunca dünyadan kapalı şekildedir. Bazı yerlerde baş döndürücü uçurumun kenarı boyunca uzanan patikalar yer alırken diğer yerlerde yağmurlu havalarda geçilemeyen derin bir su vadisi yer almaktadır⁶².”

⁶¹ Fejes Zsigmond, “Tanulmányút Kisásziba (Anadolu’ya Araştırma Gezisi)”, *A Dunántuli Református Egyházkerület Pápai Főiskolájának Értesítője, Az 1914-15. Iskolai Évről*, Yayımlayan: Csizmadia Lajos-Faragó János, Pépa 1915, s. 13.

⁶² Bu kadar kısa denilebilecek bilgilere bakılırsa Macar ekibi Ermenek’te uzun süre kalmamıştır. Seyahatin bu aşamasından sonra Gazipaşa üzerinden dört gün sürecek Alanya yolculuğu başlar ve buradaki gözlemleri devam eder: Ermenek’ten Selinti’deki deniz kenarına ve oradan da Alanya tarafına doğru daha da bilinmeyen ve daha vahşi bir bölgede sürdürdük yolculuğumuz. Dört gün boyunca insanların yaşadığı bir yerleşkeye rast gelmedik. Çoğu zaman bu bölgelere göç etmiş ve Türkçe konuşan göçebe Yörükler ve bazen de onların keçeleriyle karşılaştık. Kiepert haritasının bu bölge için mevcut verileri neredeyse tamamen hatalıdır. Örneğin 500 metre mesafede Ermenek’in batısında, Göksu boyunca oldukça büyük bir ovaya işaret ediyor ve gerçekte 1400-1600 metre yüksekliğinde dağlar var ve Göksu geçilmez bir geçitten akıyor. Yolculuğumuzun devamında da bu planla gittik. Ermenek’ten güneybatıya uzanan yol bir dağ sırtının etrafında büyük beyaz bir noktadan geçiyordu ve yaklaşık 1400 metre yüksekliğindeydi. Sonuçta sanırım zor bir yolculuk olmayacaktı. Bizde onun için yola çıktık. Akşam 1000 metre yükseklikte başka bir yöde kaldık, kamp yataklarımızı misafirperver bir evin düz çatısına kurduk. Ertesi gün daha da yükseğe çıktık. Öncelikle içinde sedir ağaçlarının bulunduğu güzel çam ormanlarından geçtik. Daha sonra bitki örtüsü tamamen geride kaldığı ortalama 1600-1700 metre yükseklikte karstik bir platoda, obruk ve kesikli kireçtaşları arasında ilerledik. Gece konaklayacağımız yer için kalker kayaların dibinde bir yer yaptık ve bu da bizi bütün gece soğuk rüzgâr esintilerinden korudu. Ertesi gün 1700 metrenin üstüne çıktık. Yüksek, çorak dağ sırtları arasında, 1750 metre rakımda, şiddetli kasırga rüzgârından korunmak için boş bir Yörük kulübesinde konakladık. Bu küçük taş kulübe, rüzgârdan korunmak için göçebe Yörük çobanları tarafından inşa edilmiş

Ahmet Şerif gibi Doktor Nazmi⁶³ de gerek kaza merkezinde gerekse köylerdeki evlerin gelişigüzel ve basit bir tarzda taş ve çamurla inşa edildiğini belirtir. Bu yapısal özelliklerin ardından şehir ve köylerin yerleşim yapısal özelliğini anlatır:

“Köyler umumiyetle Toros dağ silsilesinden olan dağların eteklerinde ve güneye uzanır bir vaziyette olup, evlerin inşa tarzı sağlık kurallarına uygun değildir. Kasaba, kuzeyindeki dağın eteğinde olup, adeta bir uçurum üzerinde durur bir vaziyettedir. Sokaklar genellikle dar ve dolambaçlı olup bina ve evlerin inşa tarzı basittir. Helâlar çukur tarzındadır⁶⁴.”

Her iki gözlemden de Ermenek’in tarihî süreçteki şehir kültürü dikkate alındığında, coğrafi yapısından kaynaklanan fiziki zorlukların yapısal unsurlara yansımalarının detaylı gözlemlenmediği aşikârdır. Zira kazanın Türk-İslam kültürünün mimari özelliklerini yansıtan Anadolu’daki ender/örnek yerleşimlerden birisi olduğu ve bunu da günümüze kadar muhafaza ettiği unutulmamalıdır.

Ermenek hakkında bu dönemde malumat verenlerin ilk dikkat ettikleri veya etkilendikleri durum, kazanın yerleşim yerindeki fiziki zorluğudur. Doktor Nazmi, kazanın yerleşimini, “bir dağ silsilesi arasında adeta uçurumun üstünde duran bir vaziyette” olarak değerlendirir. Onun anlatımında; Ermenek’in üstünde çıkılması çok zor olan bir kale vardır ve “doğu ve batı kısmı biraz açık” fakat diğer kısımları dağlarla çevrilidir. Bundan sonra kazanın fiziki, idari ve coğrafi yapısını şöyle belirtir:

“Konya vilayetinin güneyinde ve kuzey enlemleri bulunan Ermenek kazası, kuzeyde Karaman kazasının Aladağ ve Hadim nahiyeleri, batıda Alaîyye (Alanya) kazasıyla, Selenti nahiyesi, Güneyde Anamur, doğuda Gülnar (Gelensar) ve Mut kazalarıyla çevrili olup, yüzey ölçümü 2800 kilometrekaredir. Deniz seviyesinden yüksekliği 1000 metredir.”

olabilir. Ama şimdi biz oradayken kimse yoktu. Ertesi sabah saat 7’de denize bakan yüksek platonun güneybatı kenarından geçtik. En alçak yerden yaklaşık 1800 metre yükseklikteydik ve bizim bulunduğumuz yerden 400-500 metre yüksek dağ sırtları görülmekteydi. Nitekim buradaki harita 1400 metreyi en yüksek zirve olarak gösteriyor! Buradan dağların ve Akdeniz kıyılarının manzarası muhteşem! Çam ve sedir ormanları arasındaki dik yamaçtan hızla indik. Çorak bir görünümün yerini zengin bir orman örtüsü aldı. Bu zulümlerin dünyası: Sabah 1800 metre yükseklikte güçlü bir dağ rüzgârında titriyoruz ve gözlerimiz çorak kireçtaşı kayalıkları arasında hiçbir hoş manzara görmüyor ve çok geçmeden tropikal bir hava sıcaklığında yemyeşil çiçekli zakkum çiçekleriyle kaplı bir dere boyunca, eski bir keçiboyunuzu ağacının gölgesinde eşeklerimizi yemliyoruz. Zsigmond, “Tanulmányút Kisásziába”, s. 14-15; Ayrıca Macar ekibinin bu seyahati esnasında çektikleri Ermenek fotoğraflardan bazıları ek 2’de verilmiştir.

⁶³ Birinci Meclis, 3 Mayıs 1920’de devlet örgütlenmesini yeniden şekillendirme politikası doğrultusunda “Sihhiye ve Muavenet-i İhtimaiye Vekâleti” oluşturmuş ve başlangıçta kurumun başına Dr. Adnan (Adıvar) Bey, bir müddet sonra ise Dr. Refik (Saydam) Bey getirilmiştir. Refik Bey, döneminde ülkenin sağlık sorunlarını ve personelini tespit etmek, nüfus ve ekonomik potansiyelini belirlemek ve üretim imkânları hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla taşradaki sihiye müdürlerinden görev bölgelerinden bilgi ve raporlar istemiştir. Daha sonra bu raporlar kitap hâline getirilerek Dr. Rıza Nur’un vekâleti döneminde de yayımlanmıştır. Toplam 19 adet basılan kitaplardan birisi de 1922 yılında Konya Vilayeti ve kazalarını içerecek şekilde ve bu isimle yayımlanmıştır. Doktor Nazmi, *Konya Vilayeti*, s. VII-XIII.

⁶⁴ Doktor Nazmi, *Konya Vilayeti*, s. 115-116.

Kazanın kuzey ve güney kısmında çeşitli isimlerle adlandırılan ve yükseklikleri 1200-1500 metre arasında değişen iki dağ silsilesi bulunur. Buna göre kuzeydeki Toros dağ silsilesine ait Atros, Bozdağ, Sultan Alağı, Yellibel, Altıntaş isimli dağlar 16 kilometre uzunluğunda ve kuzeydoğudan güneybatıya doğru uzanır. Güney kısmında ise Yunt, Akpınar, Ayatos, Mazi⁶⁵ isimlerini alarak 13 kilometre boyuncadır. Kazada yüzey suları genellikle ufak tefek çaylardan ibarettir ve bunların hepsi de Göksu Nehri'nde birleşmektedir. Bu çayların varlığına karşın kazada göl bulunmamaktadır⁶⁶.

Yüzey şekilleri böyle olan kazanın iklimi ise ılıman bir yapıya sahiptir. Mevsimsel olarak ilkbaharda 12, yazın 30, sonbaharda 15 ortalama sıcaklık değerleri görülürken kışları ise oldukça soğuktur. En yüksek sıcaklık değerleri 30-35 derece ile haziran-temmuz aylarında görülür, en düşük sıcaklıklarsa sıfır derece olarak aralık ve ocak aylarıdır. Rüzgâr durumu; daima esen poyraz ve çeşitli dönemlerde esen lodos ve karayel kuzey, doğu ve batı yönlerinden esmektedir. Genel itibariyle yağışlar ekim-kasım ile mart-nisan aylarında yağmur, kışın dağlarda 3-4 metreyi bulan kar şeklindedir. Böylesine bir iklime sahip kazada kaplıca ve ılıca bulunmamaktadır⁶⁷.

Neticede Ermenek, Altıntaş yaylasından başlayarak güneye inen ve giderek yalçınlaşan bir kalker falezin ve Yumru tepenin dibinde ve en önemlisi eğimli bir arazi yapısında kurulmuştur. Bu coğrafi yapı bir bakıma buradaki birçok mağaranın bu falezin dibinde oluşmasını sağlamıştır:

“Öyle anlaşılıyor ki Akpınar yaylasına doğru giden karstik yaylanın sularının büyük bir kısmı buradan çıkmıştır ve çıkmaktadır. Burada derin bir mağaradan, Cummanın Gözü (Maraspulla) denen yerden çok kuvvetli bir pınar çıkar. İşte Ermenek'e hayat veren su da budur; şehrin içme suyunu, temizliğini sağlar, birçok değirmenler çevirir, aşağıda, Göksu'ya doğru serilen geniş bahçeleri sular. Evler karışık olarak düz devamlı ve kiremitlidir, etekte sıkışık bir hâldedir ve az yeşilliktir. Fakat asıl yeşilliği daha aşağıda, Göksu'ya doğru serilir ve bütün Taşeli'nin en genişidir. Her bahçenin içerisinde Ermeneklilerin yaz evleri bulunur. Burasına Bağarası denir⁶⁸.”

⁶⁵ İsmi geçen dağların bu üzerinde orman dokusu oldukça zengindir. Yaklaşık 100.000 hektarı bulan alanda daha çok çam, katran, ladin, meşe, ardıc ağaçları bulunurken bu yıllarda orman örtüsüne ait yer isimleri şöyle bilinirdi: Boğazçayırı, Düğçanı, Deliktaş, Kızılgın, Kavgat, Helvacidüzü, Ayıpınarı, Beyne, Arabınderesi, Sibikri, Yolancı, Burçklı, Deliharman, Kırış, Mandaboğazı, Barutdağı, Muzvadi, Kokarpınar, Kırtepe, Kuyucuk, Dış Yaylama, Gebres, Aydoğdu, Ladincepınar, Hacıaladdin, Ayçekic, Çamalağı, Sazlık, Peryağı, Gölçük, Kulaçalı, Muti, Eskiyeberbaşı, Ayrikönü, Akpınar. *Bak. Doktor Nazmi, Konya Vilayeti*, s. 111.

⁶⁶ Doktor Nazmi, *Konya Vilayeti*, s. 110-111.

⁶⁷ Doktor Nazmi, *Konya Vilayeti*, s. 113.

⁶⁸ Hüseyin Saraçoğlu, *Akdeniz Bölgesi*, MEB Yay., İstanbul 1989, s. 407; Nitekim coğrafi yapısındaki zorluğu daha da ileri götürerek Ermenek'in gelişmemesi ve önemli tarihsel olaylarda isminin geçmemesine bağlayanlar da vardır. Bu düşünce doğrultusunda Bilge Umar'a göre Ermenek: *Dağlık arazide ve ana yollara göre çok sapa bir yörede kaldığından gelişemedi, bayındır ve zengin bir kent olamadı, önemli tarihsel olaylara katkıda bulunamadı, tarih yazıtlarında adının geçmesi için vesile çıkmadı*. Bilge Umar, *Pamphylia, İsauria Lykaonia Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*, İstanbul 2008, s. 158.

Saraçoğlu'nun bu değerlendirmesi şehrin genel görünümü ve yapısal özellikleriyle ilgili en toparlayıcı tanımdır. Buraya kadar birçok araştırmacı ve seyyahın şehrin sarp, eğimli ve çetin bir coğrafyada kurulmasına şaşırmasının cevabı bu tanımda mevcuttur.

2. Kazanın Tarihî Hakkında Verilen Bilgiler

Kuruluşundan günümüze kadar geçen dönem içerisinde, çevresinde kadim medeniyetlerin izlerini daima barındırmasına bakıldığında Ermenek, Anadolu'nun önemli yerleşim yerlerinden birisidir. Şehrin günümüzdeki isminin kaynağı Germanikopolis'tir⁶⁹. Her ne kadar bu ismi almadan önce "Maras", "Marassa", "Maroas", "Maraspolis" gibi adlar aldığı⁷⁰ tahmin edilse de günümüzdeki isminin kökeni Roma İmparatoru Tiberius döneminde (MS 14-37) şehre gelen Romalı komutan Germanicus'un anısına verildiği⁷¹ görüşüdür. Bununla birlikte kente, Germanokopolis adının kendisine bölgenin yönetimini vermesinden dolayı minnettarlığı nedeniyle imparator Caligula'nın Germanicus unvanına izafeten Kommagene kralı IV. Antiochos tarafından verilmiş olduğu genellikle kabul edilmektedir. Bu tez doğrultusunda şehre, Germanikopolis isminin verilmesi konusuna temas edenler arasında ünlü İskoç Arkeolog William Ramsay⁷² bulunmaktadır. Ramsay şehrin ismi ve kuruluşu için oldukça önemli olan şu bilgileri verir:

⁶⁹ Şehrin ne zaman kurulduğuna dair günümüze ulaşan bir belge veya kaynak yoktur. Fakat günümüzde şehrin tarihî süreçte önemli bir yerleşim yeri olduğuna dair oldukça fazla eserler bulunmaktadır. Bu değerlendirmeyi yapan Saraçoğlu bu eserleri şu şekilde belirtmektedir: *Yalnız şehrin içinde, bugün de ayakta duran üç arslan heykeli, Gargara Köyü'nün hemen doğusunda, dik falezin dibinde, bir mağara içinde, ikizin Hitit kabartması adı verilen, oldukça sanatkârane işlenmiş aslan ve yılan kabartmaları ve bu bölgede, genellikle Köristan adı altında gösterilen daha birçok harabeler, buraların daha eskiden iyi işlendiğine, özellikle arslan heykelleri, Ermenek'in önemli bir merkez olduğuna tanıklık eder. Bu Ermenek'in karanlık devresidir... Şehir ve civarı birçok tarihî eserleri kapsar. Şehrin hemen üstünde metanetiyle meşhur, Firan kalesi adıyla anılan kalesi; yukarıda adı geçen 3 arslan heykeli, mağaralar ve özellikle, korkunç Maraspolis, yerlilerin deyişiyle Maraspulla mağarası, camiler, medreseler, hamamlar ilâ... Saraçoğlu, Akdeniz Bölgesi, s. 407.*

⁷⁰ Emekli olduktan sonra tarihî coğrafya çalışmalarına yönelerek Türkiye'deki tarihsel adlar başta olmak üzere Anadolu'nun antik bölgeleri ve halklarını konu alan çok sayıda çalışma yapan hukukçu Bilge Umar bu isimler konusunda şu görüşlere sahiptir: *Marassa adı, besbelli ki Luvi dilinden gelmelidir ve Ma-(u)ra-(a)ssa, Yüce Ma'nın Kenti ögelerinden türetilmiştir. Ermenek'in atası olan o önemsiz yerleşim, İS 1. yüzyılda geliştirilmiş, yönetim örgütü açısından kent düzeyine getirilmiş ve Germanicopolis kenti diye adlandırılmıştır. Bu anlamda kenti kuran, Kommagene devletinin son kralı IV. Antiochos idi ve adı geçen kral, İS 38 yılında Kommagene devletini diriltten, üstelik ülkesine Dağlık Kilikia'dan, o arada İsauria yöresinden yeni parçalar ekleyen, krallığına da kendisini getiren Roma imparatoru Gaius Caesar Germanicus'un (Caligula) adını yaşatmak için, kente bu adı vermişti. Paphlagonia'daki Gangra/Çankırı kenti de Roma egemenliği çağında, aynı adı taşımış ve o adla para bastırılmıştır. Umar, Pamphylia, İsauria Lykaonia ..., s. 157.*

⁷¹ Bilal Gök, "Ermenek Kazası (1500-1600)", (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Genel Türk Tarihî Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Malatya 2006, s. 5.

⁷² 1851 yılında doğan William Mitchell Ramsay, 1880 yılından sonra Anadolu'yu kapsayan çok sayıda seyahat yapmıştır. W. M. Ramsay, özellikle "St. Paul'un misyoner yolculuklarını gerçekleştirdiği bölgeler ve Eski Roma İmparatorluğu'nda Hristiyanlık" konularında otorite kabul edilmektedir. En tanınmış eserlerinden birisi olan "The Historical Geography of Asia Minor" dışında Anadolu'yu ilgilendiren çok sayıda makale ve kitabı vardır. Bunlar arasında en önemlileri ise Gertrude Bell ile birlikte 1909'da yayımladıkları "The Thousand and One Churches" ve aynı yıl kendisi tarafından yayımlanan "The Revolution in Constantinople and Turkey: A diary" başlıklı eserlerdir. Bak. Dayhan, "Yıkılış Döneminde Asya ve Kuzey Afrika'daki Osmanlı Topraklarını 'Keşfeden' Oryantalistler", s. 63-94.

“*Germanikopolis: MS 38 yılında Caligula Germanikus, Kilicia Tracheia (Dağlık Kilikya) ile Lykaonia'nın bir kısmını IV. Antiochos ile eşi Iotape Philadelphos'a vermiştir. Antiochos, Germanikopolis ile Philadelphia şehirlerini aynı sene tesis ederek birine velinimeti Caligula Germanikus'un, diğerine de karısı Lotape Philadelphos'un isimlerini vermiş olması muhtemeldir* ⁷³ . *Antiochos, Germanikopolis'le (Ermenek) Philadelphia (İmsiören-Çamlıca) şehirlerini inşa edip ΑΥΚΑΝΩΝ ΑΑΚΑΝΑΩΝ ΑΝΕΜΟΥΠΙΕΝΩΝ ΣΕΒΑΣΤΗΝΩΝ isimleriyle para darp eder*⁷⁴ .”

Cuinet, Ermenek'te gördüğü bir yazıtı dayanarak şehrin Germanicus tarafından MS 17 yılında kurulduğunu belirtmektedir. Ancak arkeologlar Rudolf Heberdey ve Adolf Wilhelm, kendisinden beş yıl sonra yani 1896'da Ermenek'e geldiklerinde söz konusu yazıtı bulamadıkları için Cuinet'in verdiği bu bilgiyi kuşkuyla bulmuşlardır⁷⁵. Yine de bazı araştırmacılar Cuinet'in verdiği bu tarihi şehrin kuruluş tarihi olarak kabul etmişlerdir. Aslında Ermenek'in içerisinde bulunduğu Dağlık Kilikya'nın yönetimi M.S. 38 yılında kendisine verilmiş olan IV. Antiochos (MS 38-72) tarafından Germanicus unvanını taşıyan Caligula'nın adına verilmiştir. IV. Antiochos sözü edilen tarihte kenti ya kurmuş ya da mevcut kente Caligula'ya olan minnettarlığının bir göstergesi olarak Germanicus unvanından dolayı Germanikopolis adını vermiş olması daha güçlü olasılıktır⁷⁶.

⁷³ W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor (Royal Geographical Society, Supplementary Papers IV)*, London 1890, s. 414.

⁷⁴ Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, s. 417; Alman arkeolog ve kilise tarihçisi Wiktor Schulze'de 1926 yılında yayımladığı eserinde “çevresinde müreffeh köylere ve verimli topraklara sahip” Ermenek'in isminin kökeni hakkında benzer şekilde bilgi verir: *Eski Germanikopolis bugün Ermenek'te yaşıyor. Adını muhtemelen Kommagene kralı IV. Antiochos'un onuruna kenti kurduğu Caligula'nın Germanicus isminden almaktadır. Ayrıca Hadriane adına da sahiptir. Paraları üzerindeki tanrılar arasında Apollon ve Zeus bulunur. Eski kentin kalıntıları, güçlü bir dağ duvarı üzerinde yüksek bir falezde dayanan, artık sadece üzerlerindeki haçlar nedeniyle Hıristiyanlık Dönemine ait oldukları anlaşılan çok sayıda mezar kaldı. Victor Schulze, *Altchristliche Städte und Landschaften II. Kleinasien*, Gütersloh 1926, s. 260-261; Bilge Umar ise şu bilgileri verir: *Germanikopolis (Ermenek): Latince adıyla Germanikus, Hellen dilinde Polis (-Kent) sözcüğünden; 'Germanikus kenti' şimdiki ilçe merkezi Ermenek/Ermenek. Buradaki kent, İ.S. 1. yüzyıl ortalarında kurulmuştur. Kuran, Kommagene devletinin son kralı IV. Antiochos idi ve bu kral İ.S. 38 yılında Kommagene devletini diriltten, üstelik ülkesine dağlık Kilikya ve İsauria Bölgesi'nden yeni parçalar ekleyen, krallığına da kendisini getiren, Roma imparatoru Gaius Germanikus'un (Caligula'nın) adını yaşatmak için kurduğu kenti Germanikopolis diye adlandırmıştır. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Yer Adları*, İstanbul 1993, s. 281; Ayrıca Ermenek'in isminin kökeni ve kuruluşu hakkında ayrıntılı bilgi için bak. Osman Doğanay, *Ermenek ve Yakın Çevresindeki Antik Yerleşim Birimleri*, Konya 2005, s. 102-105; Mehmet Kurt, “Ermenek Havzası'nın Antik Dönem Tarihi ve Kentleri”, *Ermenek Araştırmaları I*, (Edt. Hüseyin Muşmal- Erol Yüksel-Mehmet Ali Kapar), Palet Yayınları, Konya 2018, s. 138-139; D. Steimon – L. Steimon, “Germanicopolis”, *Dictionnaire D'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques* 20, 1984, s. 960-964.**

⁷⁵ Epigrafi amaçlı seyahat eden araştırmacılar 1896 yılında yayımlanmış eserlerinde, Cuinet'in sözünü ettiği yazıtla ilgili olarak Ermenek hakkında şu bilgilere yer vermektedirler: *Daha önce bir evde olduğu bahsedilen yazıtta Vital Cuinet kentin (Ermenek kastediliyor) Germanikus tarafından kurulduğunu yazıtta belirtilmiş ama bu yazıtın gerçekten var olup olmadığı tartışmalıdır. Çünkü biz 1891-1892 yıllarında tüm uğraşlara rağmen bu yazıtı göremedik. Rudolf Heberdey-Adolf Wilhelm, *Reisen in Kilikien*, Wien 1896, s. 129; Buna karşın Osman Doğanay, Ermenek ve çevresindeki antik yerleşimler üzerine yapmış olduğu çalışmada günümüzde Ermenek Turizm Bürosu'nda korunan eserler arasında söz konusu bu yazıtın olabileceğini belirtmektedir. Doğanay, *Ermenek ve Yakın Çevresindeki Antik Yerleşim Birimleri*, s. 102.*

⁷⁶ Kurt, “19. Yüzyıl Batı Seyahatnameleri ile Tarihi Coğrafya Eserlerine Göre Antik Çağda Karaman”, s. 50-51.

Cuinet'e göre Ermenek, çevresinde bulunan komşu şehirler gibi eski harabelerin ortasına inşa edilmiştir. Isauria'nın Dağlık Kilikia'ya yayıldığı zaman Germanicopolis başkent olmuştur. Bu şehrin diğer komşu şehirler gibi tarihî harabelerin ortasına inşa edilmesini "...bir tarihî yeniden yapmak için ona eski görkeminden çok şey kalmıştır." şeklinde ifade ederek kazanın tarihî mirasına atf yapar. Şehrin tarihî önemi hakkında bilinen bilgileri verirken coğrafi yapısı gereği bir sığınak yeri olmasına dikkat çeker:

"Sakinleri hazinelerini Torosların mağaralarında saklayan haydutlardan çok korkmuşlardı. Daha sonra şehir Kılıç Arslan'ın katliamından kaçmış 700 haclinin sığınmasına hizmet ediyor. Ermenek'te henüz mevcut eski kalıntıları bir kale, surlar, birkaç kolona ait sütun gövdesi ve yazılardır⁷⁷."

Cuinet, Isauria'nın bütün Dağlık Kilikia'ya yayıldığı zaman Isauria'nın başkenti olduğunu belirtmektedir. MS 284 yılında Diocletianus tarafından oluşturulan Isauria eyaletinin başkenti Seleukeia'dır⁷⁸. Cuinet'in verdiği bilgi eğer doğruysa MS 4. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiş bir durum olmalıdır. Zira antik yazar Ammianus Marcellinus 4. yüzyılın ortalarında Isaura'nın (Zengibar Kalesi) eski önemini kaybettiğini belirtmektedir⁷⁹. Yine Ammianus Marcellianus'un anlatımına göre M.S. 367-368 haydut isyanları sonucunda Germanicopolis kentinin ileri gelenleri haydutlarla Roma arasında arabuluculuk yapmışlar, taraflar arasında barış yapılmasını ve rehinelere teslim edilmesini sağlamışlardır⁸⁰. O hâlde M.S. 4. yüzyıl sonunda Isaura'nın gerilemesiyle Germanicopolis önem kazanmış olmalıdır⁸¹. Hakikaten yakın dönemde Ermenek çevresine gelen arkeolog, epigraf ve seyyah gibi araştırmacıların amaçlarından birisi antik Germanicopolis şehrinin kalıntlarına ulaşmaktır. Fakat bu antik şehrin kalıntlarına ulaşamamışlardır. Bu amaç doğrultusunda Ermenek'e gelenler arasında Türkiye uzmanı arkeologlar George Ewart Bean ile Terence Bruce Mitford da bulunmaktadır. 1964-1968 yılları arasında bölgede yapmış oldukları çalışmanın Ermenek kısmı için şehre 1965 Temmuz'unda gelmişler ve araştırmayı 1970'te yayımlamışlardır. Araştırmacılar çalışmalarında Ermenek'te bulunan birçok antik mezar ve yazıtı yer vermiş ancak antik şehir kalıntlarına ulaşmamıştır: *Germanicopolis, Kuzeyde Ermenek'in hâkim olduğu kayalıkların alt kısımlarında yayılmış olan nekropolis haricinde, geniş meyve bahçelerinde de bireysel mezarlar bulunmaktadır. Günümüzde yüzeyde, antik Germanicopolis kentinden hiçbir kalıntı yoktur. Sadece henüz göremediğimiz bütün alanının yayınlanmış yazıtları mevcuttur. Fakat 4 tanesi tarafımızdan*

⁷⁷ Cuinet, *La Turquie d'Asie*, s. 77.

⁷⁸ Jean Rougé, "L'histoire Auguste et l'Isaurie au IVe Siècle", *Revue des études anciennes* LXVIII, nos. 3-4, Bordeaux 1966, s. 283; Friedrich Hild – Hansgerd Hellenkemper, *Kilikien und Isaurien*, Wien 1990, s. 34-45.

⁷⁹ Ronald Syme, "Isauria in Pliny", *Anatolian Studies* XXXVI, 1986, s. 146; John Mathews, *The Roman Empire of Ammianus*, London 1989, s. 358; Mehmet Kurt, "Yazıtlar Işığında Zengibar Kalesi'nde (Isaura) Roma Dönemi İmar Faaliyetleri ve Euergesia", *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır (06-08 Mayıs 2016) Bildiri Kitabı*, Konya 2016, s. 74-75.

⁸⁰ Rougé, "L'histoire Auguste et l'Isaurie au IVe Siècle", s. 300; Mathews, *The Roman Empire of Ammianus*, s. 364-365; Keith Hopwood, "Ammianus Marcellinus on Isauria", *The Late Roman World and its Historian. Interpreting Ammianus Marcellinus*, (Edt. Jan Williem Drijvers-David Hunt), London 1999, s. 204-205.

⁸¹ Hopwood, "Ammianus Marcellinus on Isauria", s. 205.

9 ve 11 Temmuz 1965 tarihinde bulunmuştur...⁸² Arkeologlar bu gezilerinde birçok yazıttan hareketle, erken Hıristiyanlık dönemine ait figür ve yazılar hakkında bilgiler vermiştir. Bu doğrultuda Türk Bizantolog ve sanat tarihçisi Semavi Eyice de Ermenek hakkında bilgiler verir. Her ne kadar kendisi bizzat şehre gelip araştırma yapmasa da öğrencileri aracılığıyla Ermenek'teki birçok mağarada Hıristiyanlık dönemine ait figürlerin bulunduğunu belirtmiştir:

“Ermenek Mağaraları: Karaman çevresindeki araştırma ve incelemelerimiz sırasında Ermenek’i ziyaret edemediğimizden buradaki eski eserler tespit olunamadı. Ancak buradan öğrencilerimiz tarafından tespit edilen bazı notları, ilerideki çalışmalara rehber olabileceğini düşünerek ve ihtiyat kaydı ile buraya geçirmeyi uygun buluyoruz: Ermenek’te kasabanın kuzey tarafında kayalar içine oyulmuş birçok hücreler bulunmaktadır. Bunlardan birinin giriş kısmının üstünde ortada yuvarlak madalyon içinde Pantokrator İsa, bunun etrafında madalyonlar içinde Aziz tasvirleri görülmektedir. Alt tarafta sağda birbiri üstünde dikdörtgenler içinde iki Aziz figürü daha vardır. Bunlardan yukarıdakinin altında iki hayvan figürü vardır. Sol tarafta bir monogram ve dal kıvrımları yer alır. Mağaranın tavanının orta yerinde dikdörtgen çerçeve içinde büyük bir İsa tasviri görülmektedir. Köşelerde stilize edilmiş melek resimleri resmedilmiştir. Apsiste de artık teşhis olunamayan başka figürler vardır. Apsis yanındaki küçük nişlerde ikişer Aziz tasviri yer almıştır. Yan duvarlar da tamamen Aziz tasvirleriyle süslüdür. Sol duvarda süslü elbiseler ile giyimli, başları haleli kadın ve erkek figürleri dikkat çeker. Ortadaki İsa tasviri etrafında Azizeler vardır. Bir öğrencimiz tarafından getirilen bu not çok ilginç bir mağaranın bahis konusu olduğuna işaret etmektedir⁸³.”

⁸² George Ewart Bean– Terence Bruce Mitford, *Journeys in Rough Cilicia 1964–1968*, Vienna 1970, s. 199; Ermenek’te antik kent kalıntıları hakkında malumat verenlerden birisi de Davis’tir. Geldiği dönemde aradığı antik kentin izlerini ve kalenin durumunu aktardığı gözlemleri şöyledir: *Ermenek’in antik kentinde, Ermenek mevkiinde, uçurumun önünde sadece çok sayıda kayalık mezar vardır, ancak tüm çizgili hikayeler, elbette ki gizli hazineler olsa da, bolca vardır. Şehrin yukarıdaki uçurumun içinde, kayaların duvarları ve duvarlarıyla karşılaştığı kiler ve galerilerden oluşan bir kaya kalesi vardır. Şimdi ulaşılamaz, bir deprem ulaşıldığı taş merdiven aşağı sarsılmış. Büyük kaya kütleleri kasabaya taşmaktadır. Bazen biri düşer ya da bir evi ya da ikiyi parçalara ayırır, ama şimdiye kadar çok fazla hayat kaybı olmadı. Davis, *Life in Asiatic Turkey*, s. 356-356.*

⁸³ Semavi Eyice, *Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler*, İstanbul 1971, s. 121; Semavi Eyice, Ermenek’teki tarihî izler için özel bir çalışma programı yapılması gerektiğini düşünürken bunun tam aksi yönde düşünenler de bulunmaktadır: *Bugün kasabanın doğu yanındaki mezarlığın bitişiğinde bir amphitheatron kalıntısıyla, kayalıklar arasında bir tapınağın kalıntıları görülmekte ise de; bunlar ve hatta Ermenek çevresinde bulunan, birazdan sözünü edeceğimiz tarihsel sit alanlarında görülebilen önemsiz kalıntılar, Ermenek’e yolculuğun yorgunluğunu, bu iş için harcanan zamanı yeterince ödüllendirmemektedir. Ermenek’in 12. yüzyıldan kalma kalesi ve ilçe sınırları kapsamında bulunan Karamanoğulları dönemi yapıtı birkaç cami, medrese, türbe vb. dahi kuşkusuz korunmaya ve onarılmaya değer olmakla birlikte, onları görmek için Ermenek’e kadar gitmeye değecek önemde değildir. Siz de benim gibi M. Türker Erşen’i okumakla yetinebilirsiniz: ‘Ermenek, kuzeyinde yükselen sarp kayalara dayanmış sırtını. Dimdik yükselen kayayı enlemesine kesen bir yarık içinde Firan/Ermenek kalesi bulunuyor. Yerden 60 m kadar yüksekteki bu doğal oyuğu ‘kale’ yapmak için önüne bir duvar örmeğe yetmiş (dolayısıyla orada surları, mazgalları, burçlarıyla alışageldiğimiz türde bir kale yok)’ Bak. Umar, *Türkiye’deki Tarihsel Yer Adları*, s. 158-159; Ermenek’te antik dönem yerleşimlerinin bulunduğunu fakat artık bu dönem eserlerine rastlanılmadığını zikredenler arasında Duchesne de bulunur: *İki yerde biri**

Ermenek tarihî süreçte Dağlık Kilikia'nın önemli bir parçasıdır. Bu durumu L. Alishan, 1899 yılında yayımladığı eserinin Dağlık Kilikia'yı anlattığı bölümün Ermenek alt başlığı altında Ermenek havzasının tarihî coğrafyasına ait oldukça önemli bilgiler vermektedir:

“Birinci mevki/yer önemlidir ki insan ona nehri inerken rastlıyor ki Bacheköy (Bahçeköy)’dür, vadinin kuzey ucunda, iyi gölgelik hoş bir yerdir. Biraz daha aşağıda güneyde kayaya oyulmuş çok sayıda mezar ve nehir üzerinde köprüsiyle Lawsa (Lafsa) bulunuyor. I. Leon döneminde bu doğa ve sanata sahip olmuş hisarların birisiydi ki aynı zamanda zapt olunamaz gösterilmişti. Sahibi baron Cristophore Grek’ti. Hükümdarlığının son yılları süresinde Leon Loulou gibi önemli hatta daha güçlü bu yeri esir prenslerinin fidesi için Konya’nın sultanına geçirmeye/vermeye razı olmuştu. Bahsi geçen Cristophore, hâlâ İmparator Domitien’in ismini almış orada kurulmuş bir koloni olan Dimitiupolis veya Dometiopolis (Grekçe ismi) kentinin sahibi idi; bu bir episkoposluk merkezi idi. O bu yerlerin çok uzağında olmamalıydı/çok uzaklaştırılmamalıydı. Çağdaş coğrafyacılarımızın kimileri onu güneye Anamur yönünde yerleştiriyorlar.

Irmağın kıyılarına doğru kuzeyde Altıntaş ve güneyde Chahen-nour (veya nar) dağları arasında Nevahii-ermen kazasının (birkaç haritada Nevahi-kechela olarak) 32 köyünün şefinin oturduğu Kicheler? kasabası yükseliyor. Ayrıca akış yönünde Damdas ve yukarıda Dimitiupolis olarak zikredilmiş olan Doundeval veya Dindébol köyleri gösteriliyor. Bu köyün yakınında nehir bir köprüyle geçiliyor; büyük Isvid Köyü ve Gourgara (Gargara) çevrededirler⁸⁴.”

J. M. Kinneir’in eserindeki dikkat çekici bir diğer husus, yazarın Ermenek’ten Homonad kenti olarak söz etmiş olmasıdır. Bugüne kadar yapılan çalışmalardan

Duruhan diğeri You-Vallak olarak adlandırılmış, antik yerleşim izlerine rastlamamız mümkün oldu. Bu iki yerden birincisi Bizans zamanına kadar iskân edilmiş, fresk resimli mezarlar ve kilise kalıntılarının doğruladığı gibi/geçerli olduğu gibi ki orada 4 melek arasında İsa’nın tanıtıldığı görülüyor. Diğeri sadece sarp bir kayadır, Calycadnus Vadisi’nin dibinde çıkıntı yapmış; ana kayada oyulmuş meskenler/konutlar eski bir yaşamın tanıklığı olan şey; dikkatimizi yoğunlaştırdığımız Dağlık Kilikia’nın bütün noktaları arasında Plinius’un Homonadlar tarafından işgal edilmiş kalelerin tasvire iyi cevap veren hiçbiri yok. Ermenek hiçbir eski eser saklamadı; Bizanslılar zamanına ait orada sadece yüksek bir falezle oyulmuş bir kilise hatırlanıyor, her yerde olduğu gibi, Kalykadnos Vadisi’nin üst bölümünde sona eriyor. Duchesne-Collignon, “Rapport sur un voyage archéologique en Asie Mineure”, s. 374; Duchesne, bir başka çalışmasında Göksu Vadisi’ne hâkim bir noktada bulunan antik bir yerleşim yerinden ve konumundan bahseder ve yine Ermenek çevresinde eski yapıtların kalmadığını hatta Türk çocuklarının zarar verdiğini nakleder: Calycadnus’un sağ yakasında eğik bir kaya üzerinde, bir günlük aşağıda Aourouka küçük köyünü oluşturan küçük kulübeler/barakalar gruplandırılmıştır/kümelennmiştir. Kayanın tüm köşeleri oyulmuştur ve sarmıçların, merdivenlerin, odaların vb. izleri görülüyor. Orada açık olarak antik bir yerleşme vardı, belki biraz vadiyi gözetlemekle yükümlü. Ben ne kilise ne de mezarların varlığı gözlemledim. İki saat kuzeybatı yönünde dağın yukarısında İli-su olarak adlandırılmış harabeler dikkati çekiyor. Bizi oraya götürmek isteyen hiç kimse bulamadık. Ermenek kenti, eski Germanikopolis, hiçbir eski yapıt kapsamıyor. Ona hakim olan kalker falezde tamamen kayaya oyulmuş bir Bizans kilisesinin kalıntıları görülüyor. Apsis hâlâ birkaç resim izleri taşıyor ki orada insan Pantocrator İsa’nın bazı hatlarını ayırt edebiliyor. Türk çocukları taşlarla yetişkinler tabancayla bu son izleri yok etmeye çalışıyorlar. Louis Duchesne, “Les nécropoles chrétiennes de l’Isaurie”, Bulletin de correspondance hellénique 4, 1880, s. 195-205.

⁸⁴ Alishan, Sissouan ou L’Arméno Cilicie Description Géographique, s. 339.

Homanadların yaşadığı coğrafyanın sınırları için bugünkü Bozkır, Ahırlı ve Seydişehir yakınlarındaki Suğla Gölü (Trogitis) çevresini içine alan saha düşünülmektedir⁸⁵. Albay Leake ise 1824 yılında yayımladığı eserinde Ermenek’i Philadelphia olarak düşünmektedir⁸⁶.

İngiliz coğrafyacı M. James Rennell⁸⁷, 1831 yılında yayımlanan eserinin dördüncü bölümünde Isauria ve Lykaonia başlığı altında Dağlık Kilikia ile Isauria’nın antik bölgelerinden, halklarından ve özellikle de Homonadlardan söz etmektedir⁸⁸. Burada D’Anville’nin Ermanak’ı Homonadların başkenti Homonada olarak gösterdiğini ve burasının Laranda veya Karaman’a iki günlük mesafede yer aldığını belirtmektedir. Rennell, Ermanak’ın konumunun Pisidia ve Lykaonia sınırıyla tamamen uyuşmadığını, çünkü Kilikia Tracheia veya Yeni Isauria’ya çok uzak düştüğünü ve D’Anville’nin Homonada’yı Kilikia Tracheia’nın kuzeybatı sınırında Pisidia’ya yerleştirdiğini de özellikle belirterek bu konumlandırmaya mesafeli yaklaşmaktadır:

“M. D’Anville, canlı kaya biçiminde bir kale olan Ermanak’ın Homonada olduğunu düşünüyordu; ancak Türk coğrafyacı Ermanak’ı Laranda’nın ya da Karaman’ın güneyine iki günlük mesafeye yerleştiriyor. Ama mademki o yeni Isaura veya Dağlık Kilikia’dan uzağa yerleşiyor, yeri Pisidia ve Lykaonia sınırıyla kesin olarak uyuşmaz. M. D’Anville’nin kendisinin Homonada’yı Dağlık Kilikia’da kuzeybatı yönünde Pisidia sınırına doğru yerleştirdiğini de belirtmek gerekir⁸⁹.”

Homonad ülkesiyle Ermenek’in ilişkisi hakkında 1832 yılında yayımlanan *Description of Asia Minor* isimli eserinde kısaca değinen bir başka bilim adamı İngiliz J. Anthony Cramer⁹⁰’dir. Strabon’u kaynak göstererek bölgenin dağlık ve vahşi doğasından söz etmektedir. Cramer, D’Anville’nin Homonadların başkenti olarak Ermenek Kalesi’ni gösterdiğini ve bunun başka antik yazarlar tarafından da benimsendiğini belirtir. W. M. Leake’nin haritasında Ermenek’in Philadelphia olarak düşündüğünü ve Ketis’in ise Kilikia Tracheia’nın doğu kolunun (Hadim Göksuyu) Vadisi’ni kapsayan kısmına verilmiş bir adlandırma gibi gözüktüğünü belirtmektedir:

⁸⁵ Homonadların yaşamış olduğu coğrafyanın sınırları konusunda detaylı bilgi ve tartışmalar için bkz Osman Doğanay, “Antik ve Modern Kaynaklara Göre Toroslar’ın Savaşçı Kavmi Homonadların Yaşadığı Coğrafya”, *Arkeoloji ve Sanat*, S: 128, 2008, s. 11-32; Osman Doğanay, *Torosların Savaşçı Kavmi Homonadlar*, Ege Yay., İstanbul 2017.

⁸⁶ Leake., *Leake, Journal of A Tour In Asia Minor*, s. 117.

⁸⁷ 1742 yılında dünyaya gelen James Rennell, *Doğu Hint Adaları Şirketi*’nin birliklerinde istihkâm yüzbaşısı ve albay olarak görev yapmıştır. *Memoir of a Map of Hindaostan* (1782), *Comparative Geography of Western Asia* (1831) ve *An Investigation of the Currents of the Atlantic Ocean* (1832) başlıca eserleridir. James Rennell 1830 yılında Londra’da ölmüştür. *Meydan Larousse*, C. XVI, 1982, s. 490.

⁸⁸ M. J. Rennell, *A Treatise On The Comparative Geography of Western Asia II*, London 1831, s. 73-83.

⁸⁹ Rennell, *A Treatise On The Comparative Geography of Western Asia II*, s. 83.

⁹⁰ İngiliz coğrafyacı ve aynı zamanda seçkin bir yazar olan John Anthony Cramer, 1793’te İsviçre’de doğmuştur. Oxford’da eğitim gören Cramer, 1842’de Oxford’da modern tarih profesörü olmuştur. Bu eserinden başka önemli eserleri arasında “Description of Ancient Italy (1826)” ve “Anecdota Graeca (1837)” sayılabilir. http://encyclopedia.jrank.org/COR_CRE/CRAMER_JOHN_ANTONY_17931848_.html>JOHN ANTONY CRAMER (1793—1848) (E. T. 30.10.2019)

“Bu insanlar tarafından işgal edilmiş bölge son derece yabani ve dağlıktı, ama o bundan böyle dağlıkların ekmek için indikleri verimli vadileri kapsıyordu, bununla birlikte tepeleri/yükseklikleri ve tepeler üzerindeki mağaraları işgal etmeyi tercih eden, işte bundan dolayı/ki oradan onlar ovanın komşularını yağmalama ve saldırmadan zarar görmeden çıkabiliyorlardı. D’Anville, ana kenti Homonada’nın Göksu kaynağının yakınında yer alan Ermenek kalesi tarafından temsil edildiğini düşünüyordu; bu yer Gosselin ve diğer antik otoriteler tarafından benimsenmiştir; Albay Leake haritasında Ermenek’i Philadelphia, Mut’u Claudiopolis olarak düşünmektedir⁹¹.”

Langlois, 1861 tarihinde yayımlanmış eserinin Dağlık Kilikia’yı anlatmış olduğu bölümünde söz konusu bölgenin antik dönem etnik yapısı hakkında bilgiler vermektedir. Buradaki değişik halklardan söz ettikten sonra bölgenin bazı önemli kentlerinin isimlerini verir ki burada Germanikopolis’i Ermenek olarak kaydettiğini görmekteyiz:

“...Bütün bu denize yakın yerlerin kuzeyinde ki ben onları az sonra zikredeceğim, eski çağda şehirler ve farklı kökenden halklar bulunuyorlardı. Onlar coğrafyalarını ve anıtlarını hatıra olarak bize sakladılar. Böylece Cetide ve Lalasside’nin kantonları (bölgeleri) Cennates olarak adlandırılmış halklar, Isauria’nın bir bölümü, Philadelphia, Germanicopolis (Ermenek), Claudiopolis, Diocesareia, Olba, Isauria vd. Kilikia Tracheia’da bulunuyorlardı⁹².”

Seyyah, Ermenek ile ilişkili olarak Dağlık Kilikia’nın tarihî coğrafya açısından sorunlu bölgeleri olan Ketis, Kennatis ve Lalassis’ten söz etmektedir. Antik çağda Dağlık Kilikia’nın coğrafi olarak oldukça farklılıklar gösteren parçalı yapısı, bölgede Kennatis, Lalassis ve Ketis farklı etnik bölgelerin ve buna bağlı olarak da farklı etnik grupların varlığını doğurmuştur⁹³. Söz konusu antik bölgelerin lokalize problemleri devam etmekle birlikte Ermenek ile ilgili olanı büyük olasılıkla Ketis’tir. Azize Thekla’nın hayatı ile ilgili eserde⁹⁴ Kalykadnos Nehri’nin Ketis’in en içlerinden kaynaklandığı, çok sayıda ırmağı kendisine kattıktan sonra birçok kent ve köyü geride geçerek Seleukeia’ya doğru aktığı belirtilmektedir. Antik kaynaklarda verilen bilgileri ve özellikle de Azize Thekla’nın hayatına dair eseri yorumlayan W. M. Ramsay, Ketis’in Göksu’nun her iki tarafındaki alanı kapsamı gerektiği önerisini getirmiştir⁹⁵. A. M. Jones ise Ketis adının bütün Dağlık Kilikia ve burada yaşayan insanların Ketis’li olarak adlandırdıklarını kaydetmektedir⁹⁶. Yine antik kaynaklardan Ermenek Göksuyu’nun güneyinde yer alan Eirenopolis (İrnebol/Çatalbadem) kentinin de Ketis Bölgesi yerleşimlerinden olduğu anlaşılmaktadır⁹⁷.

⁹¹ J. Anthony Cramer, *A Geographical And Historical Description of Asia Minor*, II, Oxford 1832, s. 333.

⁹² Langlois, *Voyage Dans La Cilicie et Dans Les Montagnes Du Taurus* ..., s. 178.

⁹³ A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford 1971, s. 209-213.

⁹⁴ Gilbert Dagron, *Vie et Miracles de Sainte Thècle*, Bruxelles 1978, s. 276.

⁹⁵ William M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor (Royal Geographical Society, Supplementary Papers IV)*, London 1890, s. 363-367.

⁹⁶ Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, s. 195-196.

⁹⁷ Dagron, *Vie et Miracles de Sainte Thècle*, s. 276-277, 340-344.

Bütün bunlardan Ketis'in Dağlık Kilikia'nın tamamı olmasa bile kuzey ve kuzeybatı kesiminde çok geniş bir kesimini kapsadığı sonucu çıkarılabilir⁹⁸.

Davis eserinde Ermenek isminin kaynağı olarak bilinen kazadaki antik kent Germanikopolis'in 19. yüzyıl sonlarındaki genel durumu hakkında detaylı malumatı vermektedir:

“Ermenek'in bulunduğu yerde olan Germanicopolis antik kentinde içinde gizli hazine olduğu anlatılan yaygın birçok saçma/yanlış hikâye nedeniyle tamamen yağmalanmış ve kayalıkların üzerinde yükselen sayısız kaya mezar dışında bir şey kalmamış. Şehrin üzerindeki dik yamaçta duvarlarla çevrili galerileri ve mağaraları olan taş bir kale var. Bir deprem sırasında girişindeki taş merdivenler yıkıldığı için şimdi girilemiyor. Büyük kaya kütleleri şehrin üzerinden sarkıyor, ara sıra bir tanesi düşer ve bir iki evi paramparça eder fakat şimdiye kadar çok fazla ölüm olmadı⁹⁹.”

Bu doğrultuda antik Germanikopolis kentinden Ermenek'te hiçbir izin kalmadığını vurgulayan Collignon, freskoları çok tahrip edilmiş bir şapelden özellikle söz etmektedir:

“Ermenek'te antik Germanicopolis kentinin izi kalmamıştır. Sadece falezler bir Hristiyan şapelinin kalıntılarını sunuyorlar: O boyalarla dekore edilmiş ve doğal mağaralardan birinde inşa edilmişti. Ama Türk fanatizmi kayanın iç yüzündeki boyanmış freskoların büyük bir kısmını kaybettirdi; insanların başları kazındılar ve Müslüman nişancılara hedef tahtası olarak hizmet edecek şekilde kalan şey¹⁰⁰.”

Ermenek'e gelmemesine karşın şehir hakkında kısa da olsa bilgi veren kişilerden birisi W. J. Hamilton¹⁰¹'dir. Jeolojik araştırmalar için çıktığı yolculukta Isauria, Kilikia ve Lykaonia bölgelerinde incelemelerde bulunmuştur. Hamilton, bölgede jeoloji üzerine araştırmalar yapmak amacıyla Karaman'da bulunduğu sırada çevre hakkında bilgi almış ve kendisine Ermenek'te bir kilisenin bulunduğu söylenmiştir: *Karaman'da mola verdik... Civarda duyduğum tek şey Silifke ve Ayaş harabeleri idi. Aynı zamanda bana, on sekiz saat mesafedeki Ermenek'te bir kilise olduğu söylendi. Bir Ermeni'yi, dağların üzerinden geçmeyi tarif etmesi için ikna ettim¹⁰²*. Bu bilgi Ermenek'in Türk egemenliği öncesiyle ilgili

⁹⁸ Antik kaynaklar ve modern literatür ışığında Ketis bölgesinin yeri konusunda tartışma ve görüşler için bak. Mehmet Kurt-Esra Bulut, “Dağlık Kilikia Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyasına Dair Bir Araştırma: Ketis Problemi”, *Uluslararası Taşeli Sempozyumu Tarih-Kültür-Turizm*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya 2019, s. 29-48; Hild –Hellenkemper, *Kilikien und Isaurien*, s. 301; Keith Hopwood, “Who Were The Isaurians?”, *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Cilt 1 [1990]*, Ankara 1994, s. 380; Alkan- Kurt, *Aşağı Akan Isauria Bölgesinde Bir Kale Yerleşimi*, s. 39-40.

⁹⁹ Davis, *Life in Asiatic Turkey*, s. 356-357.

¹⁰⁰ Collignon, *Notes D'Un Voyage En Asie-Mineure*, s. 80.

¹⁰¹ 1805 yılında doğan İngiliz Jeolog William John Hamilton, Charterhouse School ve Göttingen Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra, Geological Society of London'da asistan olarak göreve başlamıştır. 1835'te Hugh Edwin Strickland ile beraber Doğu Akdeniz ülkelerinde jeolojik araştırmalar yapmıştır. Söz konusu araştırmalar için yapmış olduğu sehayatini “Researchers in Asia Minor, Pontus and Armenia” adlı eserinde anlatmıştır. W. J. Hamilton, *Küçük Asya, Çev. Kasım Toroman, Midas Kitap*, Ankara 2013, s. 6.

¹⁰² W. J. Hamilton *Researches In Asia Minor, Pontus And Armenia; With Some Account Of Their Antiquities And Geology*, Vol. I-II, London 1842, s. 322.

önem taşıdığı gibi burada asıl ilginç olan nokta ise 19. yüzyılın diğer seyyah ve araştırmacılarının aksine Hamilton'ın ilçeden bugünkü adıyla söz etmesidir¹⁰³.

Tarihî süreçte Ermenek hakkında “coğrafi konumunun ulaşılmazlığı nedeniyle çoğu zaman askeri birliklerin sığınak yeridir” tezi, çalışmalarda görülebilmektedir. Bunun en güzel örneklerinden birisi 1101 yılında Haçlı seferleri sırasında Kappadokia'daki Herakleia (Ereğli) kentinde Selçuklu ordularına yenilmiş olan Nevers kontu Guillaume'nin komuta ettiği askeri birliklerle beraber Germanikopolis'e sığınması¹⁰⁴ olayıdır. Charles Texier¹⁰⁵'in aktarımında bu olay ve Ermenek şöyle geçmektedir:

“Geriyeye dönerek Halys (Kızılırmak) nehrinden öteye çöllere girmek gerektiği zaman Haçlılar, Danişmendoğhıyla birleşmiş olan Kılıçarslan'ın birlikleri tarafından rahatsız edildiler... Bunlardan ancak yedi yüz Haçlı Germanikopolis'e sığındılar. Geriyeye kalanlar ya esir edildiler ya da öldürüldüler”¹⁰⁶.

Alishan, Ermenek'in Türk hâkimiyeti dönemi tarihî için oldukça kısa olan şu bilgileri vermektedir:

“Tartareslerin (Tatarların olmalı) ilk istilaları süresince Türkler Ermeneg çevresine sığındılar ve Türk tarihçilere göre Hristiyan sahiplerinden orada yerleşmesi ve aşar vergisi ödemeye söz vererek toprağı işlemeyi istediler. Birkaç yıl sonra (1228) Konya'nın sultanı Alaaddin Keykubat Germanig'i ele geçirdi ve güvenliğini kaptanlarından biri olan Kemeruddin'e emanet etti. 30 yıl sonra en güçlü kale olan Karaman II. İzzeddin Keykavus'un rızasıyla mevki fethedildi ve Ermeneg Beyi adı takıldı. Coricus sahibi Ochine'nin XIV. yüzyılın başında bütün Isauria'ya zapt ettiği söylenmektedir; ama ben Ermeneg'in fethedildiğinin doğrulandığını bilmiyorum”¹⁰⁷.

Taeschner, Ermenek'in 1228 yılından önce küçük Ermeni Krallığına ait topraklar olduğunu iddia eder. Ancak modern dönem Ermenek tarihî hakkında yapılan araştırmacıların hiç birisi bu bilgiyi desteklemez:

“Ermenak aslında Küçük Armenia Krallığına aitti. O Anadolu Selçuklu sultanı I. Alâeddin Keykubat tarafından 625/1228 yılında fethedildi. Daha sonra o Karaman Türk hanedanlığının merkezi oldu. Anadolu Selçuklu devletinin çöküşünden sonra Karamanlılar, Konya ve Larende (bugünkü Karaman) ile

¹⁰³ Kurt, “19. Yüzyıl Batı Seyahatnameleri ile Tarihi Coğrafya Eserlerine Göre Antik Çağda Karaman”, s. 30-31.

¹⁰⁴ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, (Çev. Prof. Dr. Fikret İşıltan), Ankara 2008, s. 21-22; Hild – Hellenkemper, *Kilikien und Isaurien*, s. 258.

¹⁰⁵ 1833 ile 1843 yıllarında Anadolu'ya iki gezi yapan ünlü Fransız Arkeolog ve gezgin Charles Texier, 1802'de Versailles'de doğmuş, 1871'de Paris'te vefat etmiştir. Fransız Bilimler Akademisi ve Paris Arkeoloji Enstitüsü üyelikleri de yapan Texier, Fransız hükümetinin görevlendirmesiyle Anadolu'da yaptığı yıllarca süren gezi, inceleme, kazı ve araştırmaların sonuçlarını yayımlamıştır. Charles Texier, *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C. 1 (Çev. Ali Suat, Latin Harflerine Çev. Kazım Yaşar Koprman, Sad. Musa Yıldız), Ankara 2002, s. XII.

¹⁰⁶ Charles Texier, *Asie Mineure Description Géographique, Historique Et Archéologique Des Provinces Et Des Villes De La Chersonnèse D'Asie*, Paris 1862, s. 520-521.

¹⁰⁷ Alishan, *Sissouan ou L'Arméno Cilicie Description Géographique*, s. 339-340.

*birlikte güney kısmını ele geçirmeye giriştiler. Sultan II. Mehmet zamanında Ermenek ve Karaman Beyliği Osmanlı devletinin eline geçti*¹⁰⁸.

*L. V. de Saint-Martin*¹⁰⁹, 14. yüzyılda Anadolu'nun siyasi ve idari yapısını ele alırken Ermenek'i oldukça önemli sayıda askeri güce sahip bir yönetim merkezi olarak ele alır ve kaza için şunları not eder:

*Kerman'ın (Karaman) bir oğlunun elinde bulunan ve 40.000 askere de sahip olan Erménak krallığı; bu krallık öncekinden ayrılarak denize kadar ulaşıyordu. Bu Kilikia Trakheia'nın bir Roma kenti olan Germanicopolis'ten bozulma yoluyla Arménak veya Ermenek adını almıştır*¹¹⁰.

Görüldüğü üzere Ermenek ve çevresine gelen seyyah, araştırmacı ve tarihî coğrafya yazarları daha çok yörenin antik döneme dair izlerini öncelikle tespit etmeye çalışmışlardır. Buna karşın bölgenin Türk hâkimiyeti dönemi tarihî sürecine ait aktardıkları oldukça sınırlı kalmıştır. Bu çalışmanın hedefi ve amacı söz konusu eserler ışığında aktaranları tespit etmek olduğu için Türk egemenliği dönemi Ermenek tarihî bu bilgilerle sınırlı tutulmuştur. Kaldı ki Ermenek ve çevresinin Türk egemenliği dönemiyle ilgili tarih metodolojisine sahip birçok çalışma yapılmıştır¹¹¹.

3. Sosyal ve Beşerî Yapısı Hakkında Yapılan Gözlemler

Eski Çağ'da Anadolu'da Akdeniz'den iç bölgelere geçişi sağlayan önemli bir kavşak hüviyetine sahip olan Ermenek, Osmanlı egemenliğiyle birlikte birçok şehir gibi bir iç bölge şehri hâline gelerek zamanla eski önemini kaybetmiştir. Bununla birlikte ana ticaret yollarının dışında kalması, diğer kaza merkezleriyle ulaşımının sınırlı olması, ekonomisinin tarıma ve el sanatlarına dayanması gibi olumsuzlara rağmen kazadaki cami, mescit, zaviye, türbe, mektep, medrese, kervansaray gibi sosyal ve mimarî yapılara bakıldığında bölgede 16. yüzyıl boyunca hâlâ önemli bir konumdadır¹¹². Bu yüzyıldan sonra kaza, giderek eski günlerini arar hâle gelmiştir. Öyle ki 18. ve 19. yüzyıllar boyunca metruk bir hâlde bulunan Ermenek, bu mıntıkayı ziyaret eden seyyahların ifadelerine göre fakir bir hâlde bulunuyordu¹¹³. Tarihî süreçte böylesine bir yapıya sahip olan Ermenek

¹⁰⁸ Taeschner, Ermenek'in tarihi için kısaca bu bilgileri verdikten sonra Karamanoğulları dönemine ait dikkat çekici yapılar arasında *Damascus(Şam)'taki Ümeyye Camisinin planına göre yapılmış paralel üç nefli basit bir yapı* olarak belirttiği Ulu Camii'ni gösterir. Taeschner, "Ermenek", s. 710.

¹⁰⁹ 1802-1897 yılları arasında yaşayan ünlü Fransız coğrafyacı Saint-Martin, küçük yaşlardan itibaren coğrafya bilimiyle meşgul olmaya başlamış ve hem çalışmaları hem de aldığı görevler sayesinde Fransa ve Dünya'da tanınan coğrafyacılarından birisi olmuştur.

¹¹⁰ de Saint-Martin, *Histoire Découvertes Géographiques...*, s. 498.

¹¹¹ Ermenek ve çevresinde 1228 yılından itibaren başlayan Türk egemenliği hakkında geniş bilgi için *bak. Ermenek Araştırmaları I*, (Edt. Hüseyin Muşmal-Erol Yüksel-Mehmet Ali Kapar), Palet Yayınları, Konya 2018; M. C. Şehabettin Tekindağ, "Ermenek", *İslam Ansiklopedisi IV*, 1997, s. 316-317; M. C. Şehabettin Tekindağ, "Karamanlılar", *İslam Ansiklopedisi VI*, 1997, s. 316-330; Gök, "Ermenek Kazâsı (1500-1600)"; Halit Bardakçı, *Bütün Yönleriyle Ermenek*, Keskin Color Matbaası, İstanbul 2005; Ahmet Ali Gazel, "İçel Sancağı'nın Yönetim Merkezi Olmak İçin Kazalar Arasında Yaşanan Mücadele", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 56, 2016, s. 1215-1253; Mevlüt Eser, *Ermenek Kazı ve Köyleri Vakıf Eserleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2012; İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi Ermenek ve Mut Âbideleri*, İstanbul 1967.

¹¹² Gök, "Ermenek Kazâsı (1500-1600)", s. 44, 64.

¹¹³ Tekindağ, "Ermenek", s. 317.

hakkında 19. yüzyıl sonlarında Ermenek’i ziyaret eden ve kazanın idari yapısı hakkında malumat verenlerden birisi Vital Cuinet’dir. *La Turhuied’Asie* isimli eserinde Ermenek, Adana Vilayeti İç-il Sancağı’nın Silifke, Mut, Gülnar ve Anamur’la birlikte beş kazadan birisidir¹¹⁴. 20. yüzyıl başlarında merkez kazaya bağlı yaklaşık 16 köy ile Davdas ve Fariske nahiyeleri ile bunlara bağlı yaklaşık 30 köye sahiptir¹¹⁵.

Alishan, kentin hiç de iç açıcı olamayan sosyo-ekonomik durumu hakkında kendisinden önceki Avrupalı seyyahların gözlemlerini aktarmaktadır:

“*Alman Schönborn 1851’de bu yerden geçti ama bir rahatsızlık yüzünden kaleye çıkmayı göze alamadı. O çok fakir ve viran olmuş ama pencere camından yoksun toprak evleri, ahşaptan katları çok dar ve karanlık bacaları olan bir köy buldu/gördü. O orada sadece bir cami ve bir minare, az dükkân fark etti ve hiçbir pazar fark etmedi. Sadece 2700 sakini vardı ve onların arasında az sayıda Ermeni ve sadece 3 tane Grek (Rum) vardı. 1875’te Davis 1200 ev ve evlerin sayısı ile pek uyum göstermeyen 3000 ila 4000 can (insan) gördüğü hâlde 1876’da bir diğer Avrupalı seyyah orada sadece 3 Ermeni ve bir Grek gördü*”¹¹⁶.

Bu bilgilerden sonra Alishan, şehrin 1250 metre yükseltide kurulduğunu, sadece 3000 ile 4000 arası nüfusa sahip olduğunu ve sert iklim şartlarına rağmen çevresinin verimli ve üzüm bağlarıyla örtülü olduğunu belirtir. Daha öncede belirtildiği üzere bir Ermeni olan Alishan, Ermenek adının kökenine ilişkin yorumlarda bulunarak, söz konusu adın Ermenilerden kaynaklandığı gibi bir yanlış inanışın olduğunu fakat şehrin adının Ermenilerle ilgisi olmadığını, burasının Bizans kaynaklarında önemli bir piskoposluk merkezi de olan Isauria’nın önemli kenti Germanikopolis olduğunu belirtmiştir¹¹⁷.

Cuinet, Silifke’den 120 km. mesafede bulunan kazanın deniz seviyesinden 1300 metre yükseklikte adeta dağda yerleştirilmiş şekilde görüldüğünü belirtir. Kaza merkezinde 6.430 kişi yaşamaktadır. Ayrıca 63 köyde 26.427 kişiden oluşan bir nüfusa sahip bir yerleşim yeri olduğunu yazar. Bu dönemin modern Ermenek’i 11cami, 5 medrese, 1 tekke, 1 hamam ve 2 handan oluşmaktadır ve Göksu üzerinde 12 köprüye sahiptir¹¹⁸.

Millî Mücadele yıllarında Ermenek’te tamamı Türk ve Müslümanlardan oluşan 13.397 erkek, 15.588 kadın olmak üzere toplam 28.985¹¹⁹ kişi yaşamaktadır. Yaylalarda yaşayanlar haricinde kazada aşiret özelliğine sahip bir sosyal yapı bulunmaz ve ahali Türkçe konuşmaktadır. Yaşayan insanların giyim şekillerine bakıldığında erkeklerin çok azı yerli üretim Alaca ve Manisalardan üç etekli entari giyer ve başlarına fes taktığı görülürken genellikle abani ve beyaz sarık giyerdi. Kadınlar ise umumiyetle üç etekli entari giyerler. Bellerine kuşak, başlarına yemeni yazma bağladıkları gibi fes de giyerlerdi¹²⁰.

¹¹⁴ Cuinet, *La Turquied’asie*, s. 63.

¹¹⁵ Doktor Nazmi, *Konya Vilayeti*, s. 112-113.

¹¹⁶ Alishan, *Sissouan ou L’Arméno Cilicie Description Géographique*, s. 340.

¹¹⁷ Alishan, *Sissouan ou L’Arméno Cilicie Description Géographique*, s. 339.

¹¹⁸ Cuinet, *La Turquied’asie*, s. 77-78.

¹¹⁹ Doktor Nazmi’nin aktardıklarına bakılırsa Millî Mücadele yıllarında kazada ölüm doğuma nispetle yüzde beş fazladır. Çocuklardaki ölüm ise %40’dan aşağı değildir. Bak. Doktor Nazmi, *Konya Vilayeti*, s. 117.

¹²⁰ Doktor Nazmi, *Konya Vilayeti*, s. 114.

Kaza genelinde halk, günümüzde olduğu gibi, eğitim öğretim faaliyetlerine hem destek vermiş hem de katılmıştır. Kazada 1865/1866'da açılan yeni tarz eğitime tabi bir mekteb-i rüştiye/ortaokula ek köyler de dâhil sekiz ilk mektep vardır. II. Meşrutiyet'ten sonra yani 1909'da başlayan fikir hareketleri üzerine rüştiye mezunlarından 30-40 civarında öğrenci İstanbul-Konya Mekatib-i Aliyesine kayıt yaptırarak üst öğrenimlerine devam etmiştir. Kaza ve bağlı yerlerinde çeşitli tarihlerde açılmış, 5'ten 45 hücreye kadar değişen büyüklükte inşa edilmiş 24 medrese bulunmaktadır. Fakat bunlardan sadece merkez kazada Maslı, Taşbaş, Muratpaşa Medreseleri dışındakiler harap ve terk edilmiş durumdadır. Medreselerdeki tahsil ve tedrisat eski usullere göre yapılmaktadır. Bu eğitim kurumlarına rağmen Ermenek'in nüfusuna göre resmi mekteplerin sayısı yetersizdir¹²¹.

Doktor Nazmi, Ermenek'teki gelenek ve görenekler için de az da olsa bilgiler verir. Buna göre; hicri recep ayının ilk perşembesinde '*Pişi*' denilen bir nevi simit yapılır ve fukaraya ve birbirlerine dağıtırlar ve bayram arifesinde kabirleri ziyaret ederler¹²² bilgisini aktarır. Kaza ile ilgili toplumsal anlamda bir takım olumsuz adetler Doktor Nazım'ın notlarına yansır: *İçkiye düşkünlük, kadın oynatmak, köylerde düğünlerde silah atmak, kan aldurmak gibi*¹²³. Bunun yanında ahalinin umumiyetle denecek derecede doktora rağbet etmediğini ve temizliğine özen göstermediğini belirtirken ahalinin beden sağlığının da tam ve yerinde olduğunu notlarına alır¹²⁴. Kaza merkezinin her tarafına dağıtılan, içme suyu olarak kullanılan ve "Cümle" ismi verilen kaynaktan gelen berrak ve leziz su, yatağı ile çeşmelerin bakımsızlığı nedeniyle dışarıdan gelen pisliklerle kirlenmektedir. Benzeri olumsuzluklara rağmen kaza genelinin gerek dağlar ve yaylalardan oluşması gerekse havasını bozacak göl, sazlık ve bataklık bulunmaması zaman zaman kirlenen suların kaynaklı tifo ve dizanteri tehdidi olsa da yaygın bir bulaşıcı hastalık Ermenek'te Millî Mücadele yıllarında görülmemiştir. Fakat kaza halkına 1912'de lekeli humma, 1917'de tifo önemli derece tahribat yapmış ve halka tifo aşısı yapılmıştır¹²⁵.

Ermenek'in sosyal yapısına dair geniş gözlemleri içeren bilgi verenlerden birisi Ahmet Şerif'tir. Bu doğrultuda yola çıktığı Gilindire'den Ermenek'e seyahatinin ayrıntılarına bakmakta fayda vardır. Buna göre Ahmet Şerif, Ermenek yolunda hayvan ile yapılan bu zorlu ve zahmetli seyahatin ilk gülerinde, bir akşam 16.30 sıralarında geceyi nerede geçireceklerini bilmeden gece açıkta ve dağlarda yatmalarının kesin olduğu endişesine kapılmıştır. Bu sırada ağaçların arasından bir genç Hızır gibi imdatlarına yetişir. Ahmet Şerif bu durumdan o kadar müteessir olacaktır ki gelişmeyi "tâlih denilen o

¹²¹ Doktor Nazmi, *Konya Vilayeti*, s. 114.

¹²² Doktor Nazmi, burada arife günü kabristanlığın ziyaret edildiğini belirtse de kazada müstakil bir kabristan olmadığını, ahali cenazelerini bahçesinin avlusunda, kapısının önünde veyahut yakın dar, çıkmaz bir sokakta defnetmekte bulunduğunu ve kasabının adeta bir mezarlık hâl ve manzarasını andırdığını iddia eder. Doktor Nazmi, *Konya Vilayeti*, s. 116; fakat durum böyle değildir. Kadim bir geçmişe sahip Ermenek'in birçok kabristanı bulunmaktadır. Bu hususta detaylı bilgi için bak. Remzi Duran –Ali Baş, "Geçmişten Günümüze Ermenek'te Türk Dönemi Mezar Taşı Uygulamaları", *Ermenek Araştırmaları I*, (Edt. Hüseyin Muşmal, Erol Yüksel, Mehmet Ali Kapan), Palet Yay., Konya 2018, s. 88-90.

¹²³ Doktor Nazmi, *Konya Vilayeti*, s. 115.

¹²⁴ Kazada sağlık koşulları ve durumu ile bu bilgileri veren Doktor Nazmi, yine bu yıllarda kazada hastane, dispanser, eczane gibi sağlık kuruluşunun olmadığını da belirtir. Sağlık faaliyetlerini yürüten sadece bir doktor ile bir sıhhiye memuru bulunmaktadır. Doktor Nazmi, *Konya Vilayeti*, s. 115.

¹²⁵ Doktor Nazmi, *Konya Vilayeti*, s. 116-117.

anlamadığım gaip kuvvetin yardımı” olarak nitelendirecektir. Bundan sonra Ahmet Şerif’in aktardığı bilgiler bölgede dönemin yaşayan konargöçer topluluklar hakkında sosyal, kültürel ve günlük yaşamları üzerine bir değerlendirme niteliği taşır. Bu nedenle gözlemlerini kendi değerlendirmesiyle aktardığı şekliyle belirtmekte fayda vardır:

“...delikanlıyı yakaladık ve buralarda yatacak yer olup olmadığını sorduk. Genç, sağ tarafa sapsarsak, biraz ötede, ‘oba’yı bulacağımızı haber verdi. Tabii, dediği gibi yaptık. Fakat koyunların ve keçilerin sesleri işitilmeseydi ‘oba’yı bulmak mümkün olmayacaktı.

Bir an evvel karşılayanlar, üç-dört iri köpek idi. Onların seslerinden, telâşlarından, yabancı geldiğini anlayan, bir-iki kişinin, çadırlarından çıktığı görüldü. Meseleyi anlattım. Bizi Allah rızâsı için, bu akşam, misâfir etmelerini söyledim. Diğer çadırlardan çıkanlarla müzâkere etmeye başladılar. Ben de fırsattan faydalanarak, etrâfi biraz inceledim. Taşlıkların arasına, iki saat içinde kurulmuş olan aşiretin bu seyyâr memleketi, on iki çadırdan fazla değildi. Çadırlar, birkaç metre ara ile kurulmuştu. Memleketin kapladığı dâire, yüz metre kadar vardı. Çadırlar arasında, koyunlar ve keçiler, sığırlar ve develer geziyor, hepsi kendilerine âid âhenkle bağıryorlardı. Ben, pek yabancısı olduğum bu hayâtın ayrıntılarını, şu kadar inceleyinceye kadar, müzâkere de bitmişti. Bir ihtiyâr, buyurun dedi. Önüme düşerek, en kenârda, tek bir parça taşın bitişiğinde bulunan çadıra götürdü. Buraya daha yeni konduklarından, hazırlıkları olmadığını, kusûra bakmamaklığımızı söylüyordu.

Misâfir olduğumuz bu kulübe bir fâkirin imiş. Geçekten, bizi kabul eden seyyâr ikametgâhın döşemesi toprak, üstü ince bir bezdi. Bütün eşyâ, bir çalı süpürgesi ile bir bakırdan ibâret gibiydi. Buradan çıkan ihtiyâr ve hasta bir kadın, diğer bir kulübeye gitmişti. Çadırımızın kapısı olmadığı gibi, iki tarafı bütünüyle açıktı. Genişliği bir odanın yarısı kadardı. Ocak olmadığından, bir köşeye ateş yaktilar, kahve cezvesi sürdüler. Kahve, fazladan bir hürmet belirtisi olarak, şekerli idi. Fakat o kadar şeker atmışlardı ki, içmek zor oluyordu. Artık araştırma başladı. Kim olduğumuzu anlayarak, merâklarını giderdiler. Ben de, onların Köse Çobanlı¹²⁶ Aşireti’nden olduklarını ve yanındaki ihtiyârın, aşiretin en ulusu bulunduğunu, kış mevsiminde köylerinde oturduklarını öğrendim. İhtiyârın oğlu, Ermenâk medresesinde okuyarak, oradan icâzet almış bir hoca olup, ba’zân şehre gittikçe, gazete okuduğundan, bize tanıdık çıktı, burada râhat edemeyeceğimizi söyleyerek, daha iyi bir kulübeye götürdü. Bu çadır, gerçekten, daha düzenli ve geniş idi. Yarısı insânların, diğer yarısı hayvânların ikametgâhı olup, bir metre yüksekliğinde olan, bezden bir duvar, iki kısmı ayırıyordu. İ’tibâr arttı, ihtiyârın çadırından, birkaç ince şilte, yastık ve yorgan geldi. Bir sâat kadar az bir zamanda üç-dört türlü yemek hazırlandı ve lezzetle yenildi. Herkes dizinin üstüne oturuyor,

¹²⁶ Bu yerleşim yerinin bugün Gülnar ilçesinin Köseçobanlı beldesi olduğu düşünülürse seyahat güzergâhı günümüzde Gülnar-Ermenek yolu olarak kullanılmaktadır. Bu durumda Ahmet Şerif’in takip ettiği Ermenek’e gidış yolu bugün de kullanılan Aydıncık-Gülnar-Köseçobanlı-Görmeli-Ermenek güzergâhı olmalıdır.

ihtiyâra karşı büyük bir hürmet gösteriyordu. Sohbet uzadıkça uzadığından, artık yatmak zamanının geldiğini üstü örtülü olarak belli ettim, birer birer çekilip çadırlarına gittiler. Rûmeli muhâcirlerinin, üstü örtülü, büyük manda arabaları vardır. Bizim çadır, onlara pek benzemiyordu. Birer metre uzunluğunda birçok çubuklar duvar, birbirine ipe bağlanmış beş-on değnek de kapı görevini görüyordu. Fakîr olmadığı söylenen bu çadırın eşyası, iki-üç bakır kab, bir kalbur, küçük bir sandık, bir maşa ve süpürge, bir-kaç dokuma kilimden ibâretti. Kapının yanında, bir de yanmakta olan büyük kütükler, çadırın içini hem ısıtıyor hem de aydınlatıyordu.

Yattıktan sonra, keçilerin rahatsızlığı başladı. Çadırın giriş tarafının üzeri ağaç dallarıyla örtülmüştü. Keçiler, pek sevdikleri bu dalların yapraklarını yemek için, çadırın üstüne çıkıyorlar, epeyce gürültü yapıyorlardı. Bir-iki saat sonra, ikametgâhımızın üzerinde büyük delikler açılmış olduğunu gördüm. Keçiler, açtıkları deliklerden başlarını uzatıyorlardı. Dışarıda, akşamdan beri, sahibini görmeyen bir devin, çıldırmış gibi sesler çıkararak, çadırları gezip arandığı, işitiliyordu. Bu hayat, pek başka, pek garip bir hayattı, insanlarla hayvanlar arasında alışkanlık kurulmuştu¹²⁷.”

Bu gözlemlerinden sonra Ahmet Şerif'in aktardıklarında buradaki konargöçer kadınların günlük yaşamları ve topluluk içerisindeki sosyal yerleri ve rolleri üzerine dikkat çekici gözlem ve değerlendirmelerinin yanında geri kalmışlıklarına da çözüm önerileri vardır:

“Diğer çadırlar derin bir sessizlik içinde uyuyordu. Yalnız birinde, yanmakta olan ateşin başında, bir-iki kadının, galiba çorap öremekte oldukları görülüyor ve konuşmaları, ara sıra sâf kahkahaları işitiliyordu. Bu kadınlar sabahleyin erkenden kalkarak, hayvanlara baktıktan, yemek hazırladıktan, bi-iki çocuğa merâm anlattıktan, iki saatlik yerden arkalarındaki tulumlarla su getirdikten, değirmene gidip buğday öğütterek, çok def'a arkalarında taşıdıktan, akşamüzeri gelen hayvanları sağdıktan tarlalarda çapa salladıktan, özetle aralıksız, on beş saat çalıştıktan sonra gece saat dörtten sonra, ocak başında oturarak çorap örmeye, muhabbet etmeye de vakit bulmuşlardı. Dâimâ zinde idiler. Kulağıma sık sık gelen kahkahalar, şakalaşmalar anlatıyordu ki, onlar, hayatlarından memnundur. Bizim için birer işkence olan o ağır hizmetler, onlar için eğlencedir. Dâimâ çalışan, çalışmasında eşlerine birer vefâkâr yardımcı olan ve doğurmaktan, insan tohumuna –o kadar faydalı olmasa da- sağlam, sağlıklı, uzuvlar hediye etmekten çekinmeyen ve usanmayan bu kadınlar, ne kadar muhteremdir, onların süsleri, elmasları işte bu seçkin tabiatlarıdır. Gerçi kendilerinin elleri, ayakları nasır içindedir, güneş yüzlerini yakmıştır. Havanın şiddeti ciltlerini kalınlaştırmıştır. Fakat rûhları sâftır, kalplerinde ancak bir erkeğin bir hayat arkadaşının yeri vardır. Bu çadırda oturan insanlar, terbiyelerini tabiattan kopya eden bu göçebeler, şimdiki toplumsal şartlarımız altında, bir yere yerleştirilseler acaba daha mı iyi

¹²⁷ Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanın*, s. 213-214.

olacaklar? Bunlara öyle bir uygarlık, bir terbiye lâzım ki, ma'nevî varlıklarını bozmasın ve yavaş yavaş, okşaya okşaya, kendilerini, gerçek toplumsal yerlerini yükseltebilsin. Yoksa bunların da şimdiki hayat biçimleri bizim gibi total ve kambur olmak, mâddeten mâ'nen sakat kalmak için bozulacaksa, kedilerine iyilik değil, fenâlık yapılmış olacaktır.”¹²⁸

Bu uzun gözlemlerinin sabahında Ahmet Şerif, konargöçerlerin “dağlarda toplanıp kurutulmuş menekşelerden çay pişirmelerini” anlatır. Bunun yanında Ahmet Şerif'in bu küçük topluluk hakkında aktardıkları sadece bu gözlemleriyle sınırla kalmaz. Konargöçer yaşamın zorluklarını da dinler fakat onların bu alıştıkları yaşamın dışına çıkma isteği ona göre samimi değildir. Ahmet Şerif Bey, bu cömert ve şerefli insanlara veda ederek ertesi gün Ermenek'e doğru hareket eder. Birkaç saatlik ilerleyişten sonra, bazı yüksek tepelerde kar örtüsüne, zaman zaman da konargöçer grupların develere yüklediği eşyaları ve sürülerine sık sık tesadüf ederek zirveden beş-altı saatlik bir yürüyüş mesafesinde olan Ermenek'i görür. Ermenek yolculuğunun bu kısmında, yardımcısının bir hayli rönünden ilerlerken Görmeli Köprüsü¹²⁹ üstünde “Bahşis Aşiretine” mensup bir eşkıyaya rastlasa da yardımcısı ve dört yolcunun daha gelmesiyle zarar görmeden yoluna devam eder¹³⁰.

Konargöçerler yabancılara karşı mesafeli olmadığı gibi son derece nezaketli, saygılı ve misafirperverdir. Ermenek'ten Hadim yönüne doğru giden Davis'in anlattıklarında da bu yaklaşımları bir başka örnek olarak görebiliriz. Davis, Yörüklerin bu doğrultuda davranışlarından son derece etkilenmiş olmalı ki “her zaman köy yerine Yörük çadırında kalmayı tercih edeceğini” belirtir. Anlattıklarına bakıldığında Yörüklerin giyim-kuşam, yaşam şartları ve beslenme kültürüne dair birçok bilgi mevcuttur:

“Saat 5.00 gibi Yörük çadırına geldik. Burası saatlerce bulabileceğimiz son insanın yaşadığı yer. Mümkün olduğunda ben her zaman köy yerine Yörük kampında kalırım. Buradaki insanlar nezaketli ve misafirperver, çadırları genellikle temiz, düzenli ve yiyecekleri genellikle köylerde bulunanlardan daha güzel ve iyi bir ekmek, yumurta, yoğurt ve süttten oluşuyor. Biz bize kendi çadırını veren, bize en iyi yorganlarını veren kibar yaşlı bir kadın tarafından karşılandık. Bu yaşlı dul kadının bizi görmeye gelen ve bize şeker getiren evli 2 çocuklu bir kızı var. Biz yaşlı kadına oğlu olup olmadığını sorduk. Kadın hayır, hepsi gitti dedi. Sadece ben ve kızım kaldık dedi. Genç kadın peçe takmıyordu. Başörtüsünde gümüş bir sikke vardı. Bütün meyveler onun çalışmasıyla diye mazur görülebilir bir gururla söyledi yaşlı kadın. Ben burada kadınların giydiği kemerlerin bir dizi katı ve ağır gümüşten kabartmalar yapılmış ve geniş yeşil ve sarı deriye işlenmiş olduğunu fark ettim. Bizim ev sahibimiz açıkça iyi şartlarda yaşıyordu. Çadır iyi durumdaydı ve kadının kocasının silahları ve kılıçları yerinde asılıydı. Keçi kılından bir dizi çuval vardı. Çuvalar buğday ve diğer ürünlerle doluydu. Yaşlı kadın bize akşam yemeği için peynirle birlikte

¹²⁸ Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanın*, s. 214.

¹²⁹ Eserinde bu köprüyü Göksu üzerindeki bir köprü olarak belirtir. Yol güzergâhında bugün baraj altında kalan tarihî Görmeli Köprüsü bu güzergâhın geçiş köprüsü olmalıdır.

¹³⁰ Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanın*, s. 215.

tereyağında kızarmış arpa ekmeği, harika yoğurt, süt ve yağda kızarmış makarnaya benzeyen ufalanmış ekmeğe yemeği ve mayasız buğday ekmeği getirdi. Uyumak için uzandığımda kilim adında bir halıyı deri bir kutudan çıkardı ve yere açtı. Beni en iyi anne gibi içine sardı ve kızının çadırına gitti. Sabahleyin ona ekstradan bahşış ve hediye olarak çay verdim¹³¹.”

Ermenek'te Osmanlı toplumunda genellikle okumuş kimselere verilen “efendi” unvanıyla hitap edilmeyen kişi neredeyse yok gibidir. Bakkal, kasap, kiracı gibi meslek gurubunun yanında daha birçok kişinin bu unvanı kullanmalarının nedeni, kazada bulunan rüştiyeyi bitirmeleri veya okuma yazma bilmeleridir. Ahmet Şerif, böylesine başarılı bir durumun oluşması, rüştiyede otuz yıl çalıştıktan sonra yerini oğluna bırakan ve ismini zikretmediği bir öğretmen sayesinde. Ahmet Şefik, Ermenek rüştiyesinde önceki yıllarda daha fazla olmasına karşın 1910 yılında altmış kadar öğrenci mevcut olduğunu belirtir ve kazadaki eğitim kurumları ve şartları hakkında şu bilgileri verir:

“Bu mikdâr, evvelce, daha fazla iken, çocuklardan yirmi-otuzunun kitâb sağlayamaması ve kırk-elli kuruş kitâb parası verememesi, azalmaya sebep olmuştur. Rüşdîyye mektebine öğrenci çıkaracak, ibtidâi mektepleri yoktur. Bunun için, düzenli ibtidâiler yapıncaya kadar, rüşdîyye, her sene, öğrencisinin azaldığı görülecektir, zannederim. Eski zaman usulünü ta'kib ederek, hiçbir fayda sağlayamayan, diğer üç-dört mahalle mektebi, okul denilecek bir durumda değildi. Kazânın kırk yedi köyünden birkaçında, yeniden okullar açılmalı yâhûd eskileri canlandırılmalı, bunlara ta'yîn edilen öğretmenler, rüşdîyye mektebinde, bir süre, metod öğrenim ve uygulaması yaptıktan sonra, ellerine, yetiştiklerine dâir, birer belge verilerek, gönderilmelidir¹³².”

Ahmet Şerif'in Ermenek izlenimlerinde halkın kültürel ve sosyal yapısı hakkında da birçok bilgi mevcuttur. Bu bilgilerde, genel olarak Anadolu'nun geri kalmışlığı hakkında pek çok şehir için yaptığı değerlendirmelerinde olduğu gibi, Ermenek hakkında hissi davrandığı açıkça görülür şekildedir:

“Halk, genellikle, câhildir ve bu sebeple, pek çok ahlâksızlıklar, alışkanlık sırasına geçmiştir. Burada iftirâlar, yalan yere şahidlikler, her gün tekrâr edilir. Bir diğerine kızınca, iftirâlar, iki yalancı şahid hazır ve özellikle, bu gibi işlerle uğraşan, ba'zı kimseler bulunduğundan, onlara, başvurmak, beş-on kuruş vermek, amaca ulaşmaya yeterlidir. Bu iftirâlar, özellikle, me'mûrların aleyhinde pek boldur ve mahkemeden, bu yolda, birçok da'vâlar geçmiş, hâkimler, bile bile, hüküm vermek zorunda kalmıştır¹³³.”

Ermenek'teki kadınların günlük ve sosyal hayattaki yeri hakkında Ahmet Şerif şu bilgileri verir:

¹³¹ Davis, *Life in Asiatic Turkey*, s. 359-360.

¹³² Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanin*, s. 218.

¹³³ Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanin*, s. 218.

“Memleketimizde, zâten, bir yer sâhibi olmayan kadınlar, burada, akrabalık hukukundan da mâhrum edilmektedirler. Biraz zengince babalar, daha hayatlarında, servetlerini, erkek evlatlarına tâksim ederek, kızlarına bir tane bile vermezler ve onlar, elleri boş olarak, evlenirler. Bütün zor işler, onlara yüklenmiştir. Tarlalarda çalışan, odun kesen, kadınlar vardır ki, kocaları, kahvehânelerde, oyun oynamakla vakit geçirmektedirler.”

Bunun yanında kazanın yaşam şekli, şehir kültürü ve sağlık şartları hakkındaki gözlemleri olumsuz birçok bilgiyi içerir:

“Hayat biçimi, pek yoksulcadır. Evlerde, düzenden eser yoktur. Mahalle aralarından geçerken, evlerden yayılan pis kokular, sizi, olağanüstü derecede, rahatsız eder. Daha evlerini düzenleyemeyen bu adamlar, memleketimizi düzenlemede elbette beceriksiz ve güçsüz olacaklardır. Eğer, su ile havâ da yardım etmese, Ermenâk’da, tehlikeli ve bulaşıcı hastalıkların eksilmeyeceği şüphesizdir. Dar ve taşlık bir yer ki, iki bin beş yüz ev birbirinin içinde, evelerin içi pis, sokaklar pis, kullanılan sular hep açıktan akıyor, özetle, sağlık kurallarından hiçbirine uymuyor. Sonra, bir doktoru yok. Artık, bunların işi, Allah’ın yardımına, kalmıştır. Halk, doktor olamamasından pek memnûndur. Hiç olmazsa, belediyye, bu sâyede, ayda, altı yüz kuruş tasarruf ediyor. Bize doktorun ne gereği var? diyorlar. Geçekten, belediyye, burada, doktor yerine, birkaç üfürükçü çalıştırса, daha uygun olur. Fakat bir sâatçi Dikran Efendi vardır ki hem doktor ve cerrâhtır hem dişçi ve eczâcıdır hem de belediyye ve adliye doktorudur. Epeyce önemli ve nâzik ameliyyâtları yapmaktan çekinmez. Yaralıları ve öldürülenleri de muâyene eder, adliyyeye rapor verir ve mahkemeler, bu ilmi belgeye dayanarak, hükmü verir. Bununla berâber, Ermenâk, bu ilim sâhibi kimseyi de kaybetmek üzere dir ve belediyye, evvelce, kendisine vaat edilen parayı, vermemek düşüncesindedir¹³⁴.”

J. M. Kinneir, Ermenek’in sosyal ve ekonomik durumu hakkında; kazanın ürünü bol vergi geliri az fakat sadece merkez civarında iyi olduğu bilgisini verir. Ermenek’in yerlileri peygamber soyundan gelenlere özgü yeşil bir örtü giymektedir. Kazanın yolları kötü olduğu gibi kazaya geliş ve geçiş oldukça zordur¹³⁵.

Kendi zamanındaki Ermenek’in yerleşimi ve konut mimarisini yansıtan bir gravür çalışması da yapmış¹³⁶ olan Collignon, şehrin sosyal durumuna ait gözlemlerini de şu şekilde aktarmaktadır:

“Ermenek yabancılar için şöyle böyle/zararsız bir hana sahip olunması için az uğranılan bir yerdir. Biz tam zamanında bize konut olarak hizmet edecek sağlam boş bir ev buluyoruz. Terastan, kocaman beyaz bir kavak ağacı tarafından gölgelenmiş, bütün şehir gölgeleniyor, amphi tiyatro da kurulmuş/inşa edilmiş; o (Ermenek) tuhaf biçimde parçalara ayrılmış ve doğal

¹³⁴ Ahmet Şerif, *Anadolu’da Tanın*, s. 218-219.

¹³⁵ Kinneir, *Journey through Asia Minor...*, s. 211.

¹³⁶ Collignon, *Notes D’Un Voyage En Asie-Mineure*, s. 78- 84.

mağaralar delik açılmış yüksek bir faleze sırtını dayıyor. Bütün Hıristiyan halkı 3 Ermeni ve bir Yunan (Grek) tüccar oluşturuyorlar. Keza bir saat sonunda Ermenek'in Müslüman olmayan bütün sakinleri terasımızda toplanmış bulunuyorlar; akşam oluyor, ayın güzel aydınlığında bu konuşmaların dinlenmesi için ki orada seyahat anıları, efsaneler ve anekdotlar önemli bir yer tutuyorlar.

Bütün bu sohbetlerde hangi ırk veya din olursa olsun Doğu'nun kendisine özgü espri becerisi çok net olarak görünüyor; oraya her zaman bir çocuksu davranış payı, güven ve saflığın hayal gücü/imelemesi giriyor. İlk çağ özellikle efsanelerin tükenmez bir kaynağıdır; onun aynı saflukla/doğallıkla biçimsizleştirilmiş olduğunu bulmak için Avrupa'da 13. yüzyıl kroniklerine kadar yeniden geri gitmek gerekecekti. Sohbetçilerimizden birisi bize sahip olduğu esrarengiz bir madalyanın faziletlerini övüyor: hamur üzerine koyulmuş, o hemen ekmeği kaldırıyor ve en taze sütü yoğurda veya kesik süte dönüştürebiliyor. O Roma imparatorluk dönemine ait bir bronzdan eski bir para olan madalyasını bize gösteriyor. Bir diğeri bize Constantinopol'de Sultan Ahmet Camii'nin yanında gizlenmiş yılanların kralının (Vasilefs tön Phidiôn) hikâyesini anlatıyor. Stambul'u (İstanbul) ziyaret eden bütün seyahatçılar, bronzla çevrilmiş üç yıldan yapılmış ve Plate ve Salamis'te savaşan Grek şehirlerinin isimlerinin gizlerini/kıvrımlarını taşıyan Delphes'in kolonunun kalıntılarını gördüler. Bizans Grekleri onu demonun bir eseri için rica ettiler ve Constantinopol'ün bir patriği onu balta darbesiyle parçaladı. Bugün hâlâ popüler hurafe eski hipodromun uzağında olmayan bir yerin altında esir tutulmuş çok kötü/şeytandan gelen bir dragonun varlığına inanıyor. En son olaylar da onların efsanelerine sahiptirler. Olaylar dağların ortasında kaybolmuş Doğu'nun bu monoton hayatında oldukça seyrektiler ki onlar aşırı ilişkileri almakta gecikmiyorlar; insan onları anlatıyor, süslüyor ve çok basit bir olay olağanüstü bir hikâye / tarih oluyor¹³⁷.”

Collignon, Silifke'ye gitmek için Ermenek'ten ayrılışını ise kazanın idari ve ekonomik yapısını içeren bilgilerle oldukça ayrıntılı bir şekilde not etmektedir:

“Şu anda şehir Silifke'de gemiye binecek olan sürülerle doludur; harap edilmiş virane konak rediflerle ve nizamlarla doldurulmuş ve kaymakam yetkisini bir askeri kumandanla paylaşıyor. Öte yandan bu zavallı yönetici yakınan/sızlanan bir görünüme sahiptir; O birkaç gün önce ona ulaşan bir aksiliği/terslikten kaygılanıyor. Az önce Ermenek'e tayin olmuş, makamını ele geçirmişti; boyun eğmeyenlerden, yoksulluk tarafından haydutluğa itilmiş, hizmetçisi Ermenek zaptiyelerini aramaya koştuğu hâlde ona hücum edilmiş, yüzülmüş ve bir ağaca bağlanmış. Suçlular/hırsızlar etkin bir biçimde izleniyor/kovalanıyor ve şehirde haydutluk eylemlerini durdurmak için bir müfreze/taburun varlığı görülüyor. Askeri komutan kaymakama az güçlü bir yetki bırakıyor. Ermenek'i terk etmek istediğimiz zaman, bir atlı kılavuz bulmak imkânsızdır, zaptiyeler

¹³⁷ Collignon, Notes D'Un Voyage En Asie-Mineure, s. 79.

ülkede karşı gelenler/boyun eğmeyenlerden aramaya koşuyorlar ve sağlam atlara birliklerin hizmeti için el koyuluyorlar. Silifke'ye bu iki yüz adamı yöneltmek için gece nöbeti sırası alındı ve 40 ata el konuldu; ama yük hayvanlarını sağlayan ve onları bildirmeyi reddeden Türklerin kuşkusu sayesinde bu rakama ulaşılması uzaktır. Engellemek için ki atların veya katırların sahipleri onları gece Ermenek'ten çıkarttırmıyorlar, köyün yanındaki bütün çıkış yolları askerler tarafından korunuyor. Kaymakam yanında doğu nezaketinin bütün yollarıyla bizden özür diliyor ve bizi yeniden askeri kumandana yolluyor; komutan bize mecazlarla dolu bir dilde açıklıyor ki o sıkıntıda/ tehlikededir ki atlar seyrek ve o onları saklıyor/ koruyor/ alıkoyuyor: 'Acıktığım zaman komşudan kaygılanmaksızın yemeye başladım'. Sonra kaymakam herkesi uzlaştıracak olan bir çare buldu; o iki saat süresince bize tam zamanında binek hayvanıyla bir kılavuz bulmak için atlar üzerine uygulamış olduğu ambargoyu kaldırdı. Araç toplandı, biz at sürücüsü veya kiracı mesleğini icra eden Abdullah'la iyi bir fiyat verdik. O bize yük hayvanlarından birini askeri yetkiliye teslim etmediğini itiraf etti, saatte 4 kuruş ödeme söz verildiği hâlde; ama o iyi biliyor ki ona para değil mühür ve pullar yapıştırılmış bir kâğıt parçası verilmiş olacaktı¹³⁸."

4. Ekonomik Yapısına Dair Aktarılan Bilgi ve Değerlendirmeler

Tarihî süreç içerisinde coğrafi koşulların insan yaşamı üzerindeki etkisi yadsınmaz bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında Ermenek'in coğrafi yapısındaki zorluklar doğrudan doğruya bölgedeki yaşamı ve geleneksel kültürü etkilemiştir. Bunun yanında bu zorluk birçok açıdan hissedilse de asıl etkisini yörede yaşayan insanların ekonomik gereksinimleri üzerinde göstermiştir. Bakıldığında farklı ekonomik kaynaklar Ermenek coğrafyasında bulunsa da yörenin ulaşım bakımından diğer yerleşim yerleriyle zorluğu bu etkinin ana unsurunu oluşturur.

Bu bağlamda 20. yüzyıl başlarında Ermenek'te demir, kömür, bakır gibi madenlerin varlığı bilinmektedir. Fakat bu dönemde henüz keşfedilmediği gibi çıkarılarak ihraç edilmesi için de bir çaba gösterilmemiştir. O hâlde geçim kaynakları basittir: Kasabada bağ ve bahçelerin tumarı, sebze ekilip toplanması kadınların başlıca görevi iken köylerde erkekleri ameleliğe giden kadınlar çift sürmek ve hasat etmekle de meşgul olmuşlardır. Sanayinin bulunmadığı kazada ahali genellikle çiftçilikle geçimini sağlamaktadır. Kazada ekilen ürünlerin başında buğday, arpa, çavdar, burçak, mısır, darı, nohut, bakla, fasulye gelmektedir. Yetiştirilen ürünlerden öne çıkan meyveler ise ceviz, badem, elma, erik, incir, şeftalidir. Bunların yanında dağlarda labada, ebegümece, kazayağı, hindiba, mantar da yetişmektedir. Benzeri zirai faaliyetlerden başka kazada hayvan, deve ve çeşitli evcil hayvanların miktarı 100.000 kadardır ki bu da bize ekonomik kaynakların önemli bir kısmının hayvancılık olduğunu gösterir¹³⁹.

¹³⁸ Collignon, *Notes D'Un Voyage En Asie-Mineure*, s. 83.

¹³⁹ Hayvancılığa bağlı olarak yaylaları takriben 49.000 hektar genişliğindedir. Bu yaylalarda tahminen 2.000 çadır ve 8-10.000 nüfusa sahip konargöçerler marttan ekim sonuna kadar ikamet ettikten sonra kasım ayında kışlık meskenlerine dönmektedir. Burada ismi geçen konargöçer grupların isimleri ise şöyledir: *Anamur, Gülmar, Mut*

Davis'in sözünü ettiği Ermenek'in güneyindeki verimli araziler ve zengin su kaynakları çağlar boyunca kentin daima en dikkat çekici yönünü oluşturmuş olmalıdır. Gerek antik kaynaklar ve gerekse başka seyyah ve araştırmacılar, Ermenek'in bağ ve bahçeliklerine ve temiz su kaynaklarına özellikle dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda Roma tarihçisi Ammianus Marcellinus MS 4. yüzyılda Isauria'nın da Kilikia gibi bereketli bir yer olduğunu, aynı zamanda üzüm bağlarına ve pek çok tahıl arazilerine sahip olduğunu belirtmektedir. Her ne kadar Ammianus'un aktarımında Germanikopolis adı geçmese de Kilikia komşu olan Isauria'da bu tanımlamaya en uygun yerlerden birisi hiç şüphesiz Göksu Vadisi'nin en geniş tarım arazisine sahip kentlerinden birisi ve antik çağa ait çok sayıda üzüm işleme presi ile önemli bir tarımsal potansiyeli bulunan Ermenek'tir.¹⁴⁰

Nitekim 17. yüzyıl sonlarında Ermenek'i ziyaret eden ünlü Türk seyyahı Evliya Çelebi de Ermenek¹⁴¹ şeklinde kaydettiği Ermenek'in güneyindeki bağlık ve bahçelik alanı *varoş-ı bâğ-ı irem* olarak adlandırmakta, her birinde birer mescit bulunan 12 mahalle ve 800 kargir binanın bulunduğunu bildirmektedir.¹⁴² Bağarası adı verilen bu bereketli arazide bugün de birçoğu terk edilmiş ve bakımsız olmak üzere çok sayıda bağlık ve bahçelik bulunmaktadır.

Böylesine bereketli topraklar üzerinde bulunan Ermenek ekonomik olarak zaman zaman zor yıllar da geçirmiştir. Bu doğrultuda Davis, 1873 ve 1874 yılında meydana gelen kıtlığın Ermenek'e olan yansımaları ise şu şekilde ifade eder:

“Bazı çocukların yüzünde ifade alınmış ve bir deri bir kemik kalmış yüzleri görmek gerçekten üzücüydü. Birkaç tane kız 12 ya da 13 bile değil peçe takmıyorlardı. Muntazam özelliklere sahip özellikle açık sarı saçlar ve mavi gözleri olan en güzel gözleri gördüm. 1873 yılında birçok insan açlıktan öldü ve bir sürü sığır telef oldu. Mağdurlara hemşerileri tarafından çok acı yapıldı. Birçok zengin Müslüman burada yaşamasına rağmen bu Müslümanlar mağdurlara paragözlü ve açgözlü dediler. Bazı tüccarların Silifke'den Kıbrıs buğdayı ithal ettikleri bana söylendi. 1 okkası 2,5 kuruşa mal oldu, fakat tüccarlar yan komşuları açlıktan ölürlen buğdayı 4,5 kuruşun altında satmayı reddetti. Şimdi yaygın olan sıkıntının örneği küçük bir olay meydana geldi. Türklerin kusuru neydi. 1873 ve 1874 yılında birçok insan açlıktan ölmüş ve birçok sığır mahvolmuştur.”¹⁴³

Ahmet Şerif, Ermenek çarşısının “yukarı” ve “aşağı” olarak ayrıldığını belirtir ve burada bulunan dükkânları “birer oyuncak” olarak görür. Çarşının böylesine bir

Kazaları ile Alaiye'den gelen Tekeli ve Memetçi, Köseleli, Bahşiş, Muraddi, Kaşaklı, Hasanaşağı, Güreler. Bak. Doktor Nazmi, *Konya Vilayeti*, s. 112.

¹⁴⁰ Söz konusu işlikler ve antik çağda Germanikopolis'in tarımsal üretim ve teknolojisi için bak. Ercan Aşkın-Mehmet Kurt, “Ermenek Havzası'nda (Dağlık Kilikia) Antik Dönemde Tarımsal Üretim”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S: 2, 2019, s. 231-232.

¹⁴¹ Kentin Ermenek olarak kaydedilmesi için ayrıca bak. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988, s. 1-4, 6, 8, 9-12, 16-17, 29, 31-32, 34, 36; Taeschner, “Ermenek”, s. 710.

¹⁴² Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, 4. Kitap, 2. Cilt, İstanbul 2010, s. 328-330.

¹⁴³ Davis, *Life in Asiatic Turkey*, s. 354.

bölünmüşlüğüne ise halkının tamamı Müslüman olan bir yerleşimde insanların “birleşmemek” isteği şeklinde değerlendirir ve bu durumu şu örnekle açıklar: *Öyle adamlar vardır ki, sırf inâd için, senelerden beri, yukarı çarşıdan inmemiş veyâhûd aşağıdan yukarı çıkmamıştır. Şehrin hayâtla ilgili çalışmaları hiçtir, kımıldanmak cinsinden bir şeydir*¹⁴⁴.

Ermenek'teki dönemin dükkânları saat 10.30 açılır, akşamüzeri 17.00'de kapanmaktadır. Bu zaman aralığında dükkânlarda ticari faaliyet görülmediği gibi “sohbetle vakit geçiren üçü-beşi” geçmeyen kişi mevcuttur. Yöre insanının zirai çalışmalarını, tarım alanlarının yetersizliğini de vurgulayarak, kadınların yaptığını eleştirel bir şekilde belirtir:

*“Sabahları, çapaları ellerinde, tarlalara yâhûd bağlara gitmekte olan kadınlar görülmüyor, bu görev, zengin olsun, fakir olsun, kadınlarındır. Bunlar her eve bir iki dönümden fazla gelmeyen tarlalarda ve bağlarda, akşama kadar vakit geçirdikten, daha doğrusu, eğlendikten sonra, geri dönerler. Kazada akşamları sosyal hayatın yetersizliğini ve sessizliğini; saat 18:00'den sonra, sokaklarda kimse bulunmaz, memleket, derin bir uykuya dalar. Geceleri, iki bin beş yüz evin çoğunda, hayâta işâret edecek, bir ışık bile yoktur. Tesâdüf ettiğiniz çehreler, çok def'a, bezgin, ümitsiz ve üzgündür. Onlarda, hâyat neşesinde, bir eser görülmez.”*¹⁴⁵.

Bu anlatımlarına bakılırsa Ahmet Şerif, Ermenek'in ekonomik ve sosyal tasvirini abartılı olduğu her hâlden belli bir şekilde şehrin fiziki görüntüsüne benzeterek biraz da gazeteciliğinin etkisiyle oldukça karamsar bir hüviyete büründürür.

Ahmet Şerif, son yıllardaki “bereketsizlik” nedeniyle Ermenek'te halkın belirgin bir şekilde geçim sıkıntısı yaşadığına ve bu duruma da hükümetin bir çözüm üretmediğine şahit olmuştur: *“Bugün, karnını zorlukla doyuran, hattâ, ba'zân, aç kalan, âilelerin, epeyce çok olduğu söyleniyor. Hükümet, muhtaçlara, birbirine bağlı kefâletler ile tohumluk dağıtmamış ve birkaç def'a ricâlara rağmen, bu görüşe ısrâr etmiştir.”* Buna karşın seyahatin gerçekleştiği yıl ahalide bolluk ve bereket beklentisiyle çekilen acıların unutulacağı ümidi vardır. Fakat tarımsal üretim artsa bile kazada yol sorununun olması zahire ihracatına engeldir ve bu da zahire fiyatlarında çeşitliliğe neden olmaktadır¹⁴⁶.

Ermenek'in bu yıllardaki en büyük sorunu yoldur. Çünkü yol olmaması, memleketin diğer yerleşimlerinde olduğu gibi bir çalışmanın bu şehirde görülmemesi geri kalmışlığın temel nedenidir ve bu durum kazanın ilerlemesine ve gelişmesine engeldir. Ayrıca kış mevsiminde bütün yollar kapalı olması nedeniyle kazanın çevresiyle etkileşimi de yoktur. Buna ilaveten iklim şartlarının uygun olduğu günlerde de ulaşım zaten oldukça güçtür. Genellikle ulaşım Mersin ve Karaman'a yapılır. Ulaşım aracı kiracılarıdır ve taşıdıkları eşya ve malın her okkasından kırk paradan aşağı ücret almamaktadırlar. Dolayısıyla hem ulaşım şartlarının zorluğu hem de pahalılığı Ermenek'te yetişen her cins toprak ürününün ve enfes meyvelerin dışarıya gönderilememesine engeldir ve özellikle bol miktarda olan meyveler ağaç dallarında çürümektedir¹⁴⁷.

¹⁴⁴ Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanin*, s. 216-217.

¹⁴⁵ Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanin*, s. 217.

¹⁴⁶ Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanin*, s. 217.

¹⁴⁷ Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanin*, s. 217.

Ahmet Şerif, Ermenek'in geri kalmışlığının yani alışılmış hayatında değişiklik ve geçim şartlarındaki iyileşmenin çözümünü kesin olarak Karaman yolunun yapımında görür. Bunun yapımı için ise yaklaşık yüz bin civarında günlük işçi ücretiyle ancak mümkün olabileceği düşüncesindedir. Ona göre her yıl yollarda birkaç kişinin soğuktan ölmesinin buralarda doğal bir durum olması ve halkın bu durumdan son derece şikâyetçi olması nedeniyle bunu gerçekleştirebilmek için halkı hükümet teşvik eder ve halka yardım yaparsa kazada yaşayan insanlar büyük bir istekle bu yolu yapmaya çalışacaktır. Fakat bu önerisinde karamsardır. Çünkü Konya vilayeti, sadece Konya-Merambağları ve Ilgın-İstasyon yolları gibi çabuk ve önem bakımından üçüncü veya dördüncü derecede bulunan şose yollarının tamiri ile uğraşmaktadır¹⁴⁸.

Ermenek'te dört-beş gün kaldıktan sonra Ahmet Şerif'in diğer durağı Karaman'dır. Ermenek'ten Karaman'a seyahat rotası olarak, Mut yolunun uzaklığı nedeniyle, ulaşım şartları açısından daha zor olan Ermenek- Bucakkışla- Karaman güzergâhını kullanır. Ermenek'ten yola çıkmalarından kısa bir süre sonra Nisan ayının son günlerinde olunmasına rağmen yollarda yeni yağmış kar vardır. Ahmet Şerif, "yol denilmeye layık olmayan iz" dediği bu yolda karın da yağmış olmasından dolayı yardımcısının ustalığı ve yolun yönünü gösteren işaretler olmasa yönlerini kaybedebilecek durumdadır. Bu yol her ne kadar bir hayvanın rahatça adım atabileceği kadar bir patika olsa da eğitim ve çamur ilerleyişi zorlaştırmaktadır. Ona göre bu yolu devlet büyükleri, halkın çektiği sıkıntıları anlayabilmeleri için görmelidir. Pek umutlu olmasa da bu zor yolların yapılması, günlerce çalışmaya daima hazır hâlde bulunan ahalinin desteğiyle rahatlıkla yapılabilir. Yolun bu şartlarından bahsettikten sonra gece kalacakları yer sorunu ve jandarma tarafından köylülere donanma yardımı için satılan biletler gibi diğer gözlemleri dikkat çekicidir:

"Yolumuz, taşlık, ufuk dâiresine kadar manzara, hep taş idi. Bir-iki aşiret kulübesinden başka, köye filân tesâdüf edilemiyordu. Yalnız, sular pek çoktu. Yol kenârında, taşların içinde, inler, kovuklar, görülüyordu ki, yolcular, ilk insânlar gibi, bunların içinde yatarlar ve geceleri geçirirler. İşte, sâat dokuz (16.00), doğru, biz de böyle bir yerde durduk. Kirâcı, bu gece, bunun içinde kalmaklığımızı teklif ettiyse de cesâret edemedim. Daha doğrusu, târihî devirlere mensûb insânlar gibi, bir gece geçirmeyi arzû etmiyor ve bunda bir zevk bulmuyordum. Yürüdük ve yüksek bir dağın, iki sâat devâm eden, pek dik inişini, âdetâ, düşercesine indik, dere içinde bir köy bulduk, cömert ve şerefli köylülerin sâyesinde, râhatça bir gece geçirdik. Her inişin bir çıkışı vardır derler. Biz de köyden çıkıp, dereyi geçtikten sonra, yüksek bir tepeye tırmanmaya başladık. Bu yükseliş, üç sâat devam et. Tepenin başında, Karaman Jandarmalarından biri, bize katıldı. Karaman'da, donanma yardımı için düzenlenen piyango, her biri, beşer kuruşluk olan, biletlerini köylülere dağıtmak, kendi deyişle, satmak için, köylerde dolaştığını ve zar zor, epeyce sattığını, almak istemeyen köylülere, ısrâr ederek, kabul ettirdiğini söyledi. Ben de bu münasebetle söylemeliyim ki, bu bölge köylerinde, donanma yardımı, bir

¹⁴⁸ Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanın*, s. 217-218.

vergi, hem de, verilemesi o kadar arzû edilmediği hâlde, böyle, jandarmaların, me'mûrların ısrârı üzerine toplanan, bir vergi gibi anlaşılmaktadır¹⁴⁹.”

Ahmet Şerif, Ermenek'in hükümet işleri, hapisane ve adliye teşkilatının işleyişi için şu bilgileri aktarır:

“Hükümetin, bu günlerde, işi pek azdır. Yalnız, mâliyye dâiresinin, tam bir çalışma içinde olduğu, görülmüyor. Me'mûrlar da sabahları, biraz geç gelerek, akşamları, meselâ, saat dokuzda (15.30-16.00) çıkmakta pek zarar görmüyorlar ve bundan sonra, aşiretlerin yaylaya çıkmak zamanı olduğundan, kazâ içinde, yirmi-otuz bin kişi toplanacağından, o vakitki çalışmaya, şimdiden alıştırma yapıyorlar. Hükümet dâiresi, komşu kazâlara göre çok düzenlidir. Yalnız, pek harâb ve perişân bir durumda bulunan misâfirleri eksik olamayan hapisânâ için, ödenek verilmiş olduğundan, yensisi yapılmak üzeredir. Adliyyesi teşkilât görmeyen bu kâzanın da mahkemeleri, diğer kâzalardan, farklı değildir. Burada da meydâna gelen suçların çoğu, kız ve kadın kaçırmaktır. Henüz, teşkilâtı yapılmamış bir mahkeme demek, en mükemmel bir ta'rifdir.”

Ahmet Şerif, gezdiği birçok Anadolu şehrinde olduğu gibi Ermenek için de son bilgi olarak *yol yok, maarif yok, adalet yok* notunu düşer¹⁵⁰.

20. yüzyılın ilk çeyreğinde öne çıkan yol sorunu aynı yüzyılın son çeyreğinde de değişmemiştir:

“Ermenek'in hatta bütün Taşeli'nin en büyük ihtiyacı, her zaman olduğu gibi bugün de yoldur. Bütün seyyahlar bu yolların çetinliğine işaret ederler ve Evliya Çelebi, “Neuzubillah bâıman yollarıdır” der. Durum bugün biraz düzelmiş olsa bile dışarı ile bağlantı gene zordur. Yellibel'den aşarak Karaman'a doğru uzanan yol bütün kış sırasınca kapanır; Tekeçatı'ndan ayrılan Mut yolu da az çok böyledir; Ermenek-Hadim, Ermenek-Gülнар yolları da böyledir.”

Ancak özellikle yaz aylarında Silifke'den Alanya'ya kadar kıyı hattında yaşayan insanların Ermenek yöresindeki yaylalara çıktığı ve şehir ile ticari ilişkiler içerisine girdiği düşünüldüğünde şehrin ticari potansiyeli yüksektir. Diğer taraftan Taşeli platosunda merkezi durumda olması, ikliminin uygunluğu, doğal özellikleri ve kendine özgü birçok avantaja sahip olması turizm bakımından bir ekonomik gelecek vaat eder¹⁵¹.

¹⁴⁹ Şerif, *Anadolu'da Tanın*, s. 220.

¹⁵⁰ Şerif, *Anadolu'da Tanın*, s. 219.

¹⁵¹ Saraçoğlu, *Akdeniz Bölgesi*, s. 407.

Sonuç ve Değerlendirme

19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde birçok Anadolu şehri gibi Ermenek de seyyah ve araştırmacıların ilgi gösterdiği yerleşim yerlerinden birisi olmuştur. Yöreye gelen yabancıların ilk dikkatini çeken Ermenek'in coğrafi yapısındaki zorluktur. Buna karşın coğrafi özelliklerindeki çeşitlilik ve zenginlik de bir o kadar ilgilerini çekmiştir. Neredeyse bütün eserlere bu coğrafi duruma dair gözlemler farklı üsluplarla yansımıştır. Günümüzde olduğu gibi incelenen dönemin belki de en dikkat çeken yönü ulaşımın zorluğudur. Ermenek'e gelen yabancıların birçoğunda kazaya gelirken ulaşımında yaşadıkları güç koşulların getirdiği duygusal etkileri görmek mümkündür. Diğer taraftan bazılarında ise coğrafi şartların zorluğuna hiç temas edilememiş ve daha çok coğrafyasının zenginliği ve çeşitliliği ile tarihî önemi üzerine bilgi ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Şüphesiz Ermenek kuruluşundan günümüze kadarki tarihî süreci içerisinde birçok medeniyetin parçası olmuş ve bu medeniyetlere dair izleri bünyesinde bulundurmıştır. Özellikle İlk çağda geçiş yolları üzerinde bulunması, Ermenek'teki bu zenginliğin oluşmasında etkindir. Kazaya gelen yabancı araştırmacı ve seyyahlar, öncelikli olarak yörede bulunan bu izleri ortaya çıkarmayı hedeflemişlerdir. Fakat birçoğu ön araştırmaları doğrultusunda görmek istedikleri tarihî unsurları ya bulamamışlar ya da tahrip edildiğini görmüşlerdir. Bir başka ifadeyle kazaya gelen yabancılar, daha çok Türk hâkimiyeti öncesi eserlerin peşine düşmüşler, fakat Selçuklu, Karamanoğulları ve Osmanlı dönemi eserlerine pek fazla ilgi göstermemişlerdir. Yine Türk hâkimiyeti öncesi kazanın tarihî, yabancıların eserlerine birbirinin benzeri bilgiler şeklinde yansımış buna karşın Türk egemenliği sınırlı kalmıştır. Buradan hareketle yabancıların çalışmalarının daha çok kazanın arkeoloji ve tarihî coğrafyası üzerine olduğu söylenebilir.

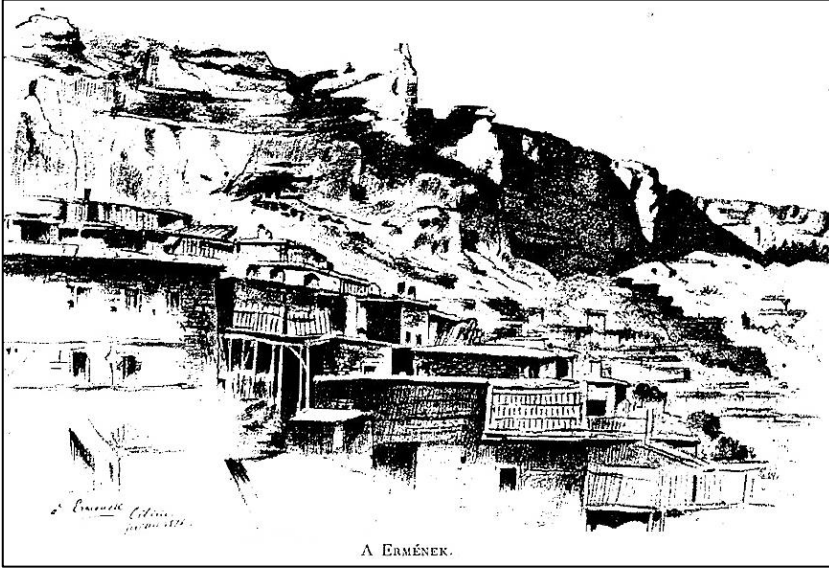
16. yüzyıldan sonra Ermenek'in giderek eski önemini kaybetmesi eserlerde öne çıkan bir başka çıkarımdır. Buna en önemli kanıt, bu yüzyıl öncesi içtimai müesseselerin yanına yenilerini eklenmek şöyle dursun mevcut eski eserler giderek metruk bir hâle gelmiş ve kaderine terk edilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasını sağlayan temel unsur ekonomiktir. Zira ekonomik kaynaklarının yetersizliğine yörede üretilen ürünlerin ulaşım şartları nedeniyle dışarıya pazarlanamaması da eklenince kaza sadece kendi kaynaklarına sıkışmıştır. Böylelikle uzun yıllar sadece kendi kaynaklarıyla ayakta durmaya çalışan ve dışarıya kapalı bir ekonomik yapı ortaya çıkmıştır. Her ne kadar Yörüklerin yaz aylarında kaza ekonomisine sınırlı katkıları olmuşsa da genel olarak ekonomik gelişimine çare olmamıştır. Belki de bu durum 19. yüzyıl sonlarından günümüze kadar kazada yoğun olarak görülen dışarıya göçün ana nedenlerinden birisidir. Araştırmacı ve seyyahların kazanın gelişimi için bozuk olan şose yollarının geliştirilmesi yönündeki tavsiyesi de bu doğrultuda düşünülmelidir.

Kaynaklar

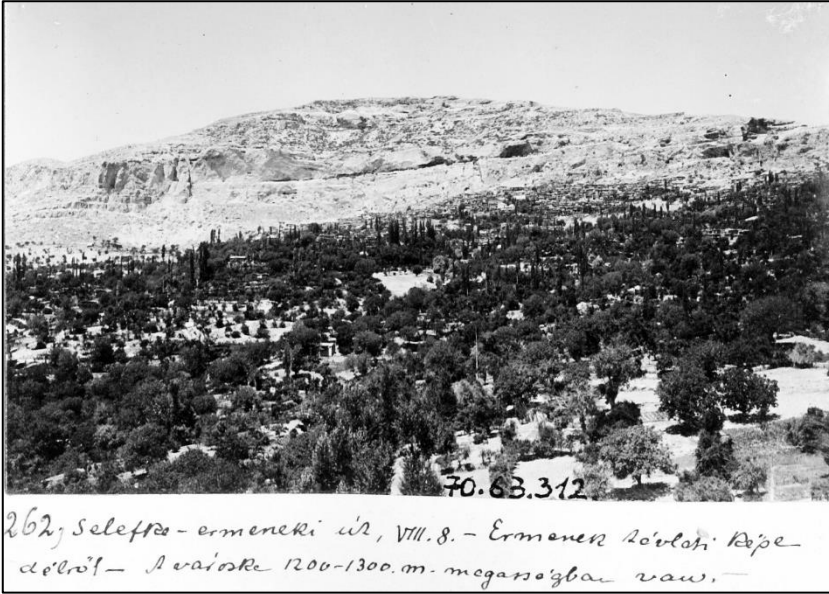
- De Claparède, A, “Louis Vivien de Saint-Martin”, *Le Globe. Revue Genevoise de Géographie*, Tome 36, Paris 1875.
- Alishan, Léonce, *Sissouan ou L’Arméno Cilicie Description Géographique Et Historique Avec Carte Et Illustrations Traduit du Texte Armenien*, Venise 1899.
- Alkan, Mehmet–Kurt, Mehmet, *Aşağı Akın Isauria Bölgesinde Bir Kale Yerleşimi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2017.
- Anameriç, Hakan, "Oryantalizmin Temel Kaynakları Türkiye Kütüphanesi ve Arşivleri", *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi*, 21-23 Kasım 2012, vol.2.
- Aşkın, Ercan-KURT, Mehmet, “Ermenek Havzası’nda (Dağlık Kilikia) Antik Dönemde Tarımsal Üretim”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S: 2, 2019, 230-247.
- Bean, George Ewart–Mitford, Terence Bruce, *Journeys in Rough Cilicia 1964–1968*, Vienna 1970.
- Bilgin, Mehmet, “Türkiye Florası Yeniden ve Türkçe Olarak Yazılırken”, *ZDergisi-1*, 2017, 22-23.
- Collignon, Maxime, *Notes D’Un Voyage En Asie-Mineure*, Paris 1897.
- Cramer, J. Anthony, *A Geographical And Historical Description of Asia Minor*, II, Oxford 1832.
- Cunet, Vital, “Memoires Les Villayets D’Angora Et Adana”, *Le Globe Journal Géographique VIII*, Genève 1899.
- Cunet, Vital, *La Turquied’Asie Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de l’Asie-Mineure*, Paris 1891.
- Çelebi, Evliya, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Haz. Seyit Ali Kahraman–Yücel Dağlı, 4. Kitap, 2. Cilt, İstanbul 2010.
- Dagron, Gilbert, *Vie et Miracles de Sainte Thècle*, Bruxelles 1978.
- David-Beg, M. S. –Bellet, M., *La question de Cilicie*, Paris 1921.
- Davis, E. J., *Life in Asiatic Turkey*, Edward Stanford, London 1879.
- Dayhan, Ahmet Tahir, “Yıkılış Döneminde Asya ve Kuzey Afrika’daki Osmanlı Topraklarını “Keşfeden” Oryantalistler”, 38. *Icanas (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Bildiri Kitabı*, Ankara 2009, 63-95.
- DİA, “Kiepert”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi-25*, 2002, 563-564.
- Doğanay, Osman, “Antik ve Modern Kaynaklara Göre Toroslar’ın Savaşçı Kavmi Homonadların Yaşadığı Coğrafya”, *Arkeoloji ve Sanat-128*, 2008, 11-32.
- Doğanay, Osman, *Ermenek ve Yakın Çevresindeki Antik Yerleşim Birimleri*, Konya 2005.
- Doğanay, Osman, *Torosların Savaşçı Kavmi Homonadlar*, Ege Yay., İstanbul 2017.
- Duchesne, Louis, “Les nécropoles chrétiennes de l’Isaurie”, *Bulletin de correspondance hellénique-4*, 1880.
- Duchesne, Louis–Collignon, Maxime, “Rapport sur un voyage archéologique en Asie Mineure”, *Bulletin de correspondance hellénique-11*, 1877.
- Ermenek Araştırmaları I*, (Ed. H. Muşmal-E. Yüksel-M. A. Kapan), Palet Yayınları, Konya 2018.
- Eser, Mevlüt, *Ermenek Kazısı ve Köyleri Vakıf Eserleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2012.
- Eyice, Semavi, *Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler*, İstanbul 1971.

- Gazel, Ahmet Ali, “İçel Sancağı'nın Yönetim Merkezi Olmak İçin Kazalar Arasında Yaşanan Mücadele”, *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*-56, 2016, 1215-1253.
- Gök, Bilal, “Ermenek Kazâsı (1500-1600)”, (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Malatya 2006.
- Hamilton, W. J., *Researches In Asia Minor, Pontus And Armenia; With Some Account Of Their Antiquities And Geology*, Vol. I-II, London 1842.
- Hamilton, W. J., *Küçük Asya*, Çev. Kasım Toroman, Midas Kitap, Ankara 2013.
- Heberdey, Rudolf – Wilhelm, Adolf, *Reisen in Kilikien*, Wien 1896.
- Hild, Friedrich – Hellenkemper, Hansgerd, *Kilikien und Isaurien*, Wien 1990.
- Hopwood, Keith, “Ammianus Marcellinus on Isauria”, *The Late Roman World and its Historian. Interpreting Ammianus Marcellinus*, (Ed. J. W. Drijvers-D. Hunt), London 1999.
- Hopwood, Keith, “Who Were The Isaurians?”, *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri-1 [1990]*, Ankara 1994.
- Horvath, Bela, *Anadolu 1913*, Çev. Tarık Demirkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.
- Jones, A. H. M., *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford 1971.
- Karakul, Songül Aslan, “Vital Cuinet'ye Göre 1890'da Aydın Sancağı”, *Aydın Tarih ve Kültür Dergisi* 5, Kasım-Aralık 2008, ss.8-10.
- Kiel, Hedda R., “Franz Taeschner (1888-1967)”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* 39, 2010, 368-369.
- Kinneer, J. M., *Journey through Asia Minor, Armenia, and Koordistan in the years 1813 and 1814*, London 1818.
- Konyalı, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi Ermenek ve Mut Âbideleri*, İstanbul 1967.
- Kurt, Mehmet, “19. Yüzyıl Batı Seyahatnameleri ile Tarihi Coğrafya Eserlerine Göre Antik Çağda Karaman”, *Seyahatnamelerde ve Tarihi Coğrafya Eserlerinde Karaman*, (Edt. Mehmet Ali Kapar), Palet Yay., Konya 2019, 11-58.
- Kurt, Mehmet, “Ermenek Havzası'nın Antik Dönem Tarihi ve Kentleri”, *Ermenek Araştırmaları I*, (Edt. Hüseyin Muşmal- Erol Yüksel-Mehmet Ali Kapar), Palet Yayınları, Konya 2018, 133-146.
- Kurt, Mehmet, “Yazıtlar Işığında Zengibar Kalesi'nde (Isaura) Roma Dönemi İmar Faaliyetleri ve Euergesia”, *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır (06-08 Mayıs 2016) Bildiri Kitabı*, Konya 2016, 65-81.
- Kurt, Mehmet-Bulut, Esra, “Dağlık Kilikia Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyasına Dair Bir Araştırma: Ketis Problemi”, *Uluslararası Taşeli Sempozyumu Tarih-Kültür-Turizm*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya 2019, 29-48.
- Langlois, Victor, *Voyage Dans La Cilicie et Dans Les Montagnes Du Taurus Exécuté Pendant Les Années 1852-1853*, Paris 1861.
- Leake, W. M., *Journal of A Tour In Asia Minor*, London 1824.
- Mathews, John, *The Romans Empire of Ammianus*, London 1989.
- Morton, Oreon F., *A History of Rockbridge County*, Virginia 1920.
- Nazmi, Doktor, *Türkiye'nin Sıh-i İctimâi Coğrafyası- Konya Vilayeti*, Yay. Mehmet Karayaman, Çizgi Kitabevi, Konya 2009.
- Öztürk, Bülent, “Seyahatnamelerde ve Modern Literatürde Tios/Tieion ve Territoyumu”, *Mediterranean Journal of Humanities* II/1, 2012, 161-176.

- Ramsay, William M., *The Historical Geography of Asia Minor (Royal Geographical Society, Supplementary Papers IV)*, London 1890.
- Ramsay, William M., *The Historical Geography of Asia Minor (Royal Geographical Society, Supplementary Papers IV)*, London 1890.
- Rennell, M. J., *A Treatise On The Comparative Geography of Western Asia II*, London 1831.
- Rougé, Jean, “L’histoire Auguste et l’Isaurie au IVe Siècle”, *Revue des études anciennes* LXVIII, nos. 3-4, Bordeaux 1966.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, (Çev. Prof. Dr. Fikret Işıltan), Ankara 2008.
- Saint-Martin, L. V. De, *Histoire Découvertes Géographiques Des Nations Européennes Dans Les Diverses Parties Du Monde*, Paris 1845.
- Saint-Martin, L. V. De, *Histoire Découvertes Géographiques Des Nations Européennes Dans Les Diverses Parties Du Monde*, Paris 1846.
- Saraçoğlu, Hüseyin, *Akdeniz Bölgesi*, MEB Yay., İstanbul 1989.
- Schulze, Victor, *Altchristliche Städte und Landschaften II. Kleinasien*, Gütersloh 1926.
- Steirnon, D.–Steirnon, L., “Germanicopolis”, *Dictionnaire D’Histoire et de Géographie Ecclésiastiques-20*, 1984.
- Sterrett, John, S., R., *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, Papers of the American School at Athens III, Boston 1888.
- Şahin, Gürsoy, *İngiliz Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu ve Türk İmajı*, Gökkuşbu, İstanbul 2017.
- Şükrü, Süleyman, *Seyahatü'l-Kübra: Armağan-ı Süleymanî-be-bergâh-ı Sultanî*, Yay. Haz. Hasan Mert, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2013.
- Taeschner, Franz, “Ermenek”, *The Encyclopaedia of Islam*, New Edition-2, Leiden 1991, 710.
- Tchihatcheff, P. de, *Asie Mineure description Physique De Cette Contrée*, Paris 1869.
- Tekindağ, Şehabettin M. C., “Ermenek”, *İslam Ansiklopedisi* IV, 1997.
- Tekindağ, Şehabettin M. C., “Karamanlılar”, *İslam Ansiklopedisi-VI*, 1997, 316-330.
- Texier, Charles, *Asie Mineure Description Géographique, Historique Et Archéologique Des Provinces Et Des Villes De La Chersonnèse D’Asie*, Paris 1862.
- Texier, Charles, *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C. 1 (Çev. A. Suat, Latin Harflerine Çev. K. Y. Koprman, Sad. M. Yıldız), Ankara 2002.
- Troelstra, Sjerp, *Bibliography of Natural History Travel Narratives*, Brill, 2016.
- Umar, Bilge, *Pamphylia, Isauria Lykaonia Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*, İstanbul 2008.
- Umar, Bilge, *Türkiye’deki Tarihsel Yer Adları*, İstanbul 1993.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- Zsigmond, Fejes, “Tanulmányút Kisásziába”, *A Dunántuli Református Egyházkerület Pápai Főiskolájának Értesítője, Az 1914-15. Iskolai Évről*, Yay. C. Lajos-F. János, Pápa 1915.
- http://encyclopedia.iirank.org/cor_cramer_john_antony_17931848_.html john antony cramer (1793-1848) (E. T. 30.10.2019)
- https://en.mandadb.hu/tetel/506860/Album_Konstantinapoly_es_Kisaszia_tanulmanyut_1914 (E. T. 24.08.2020)

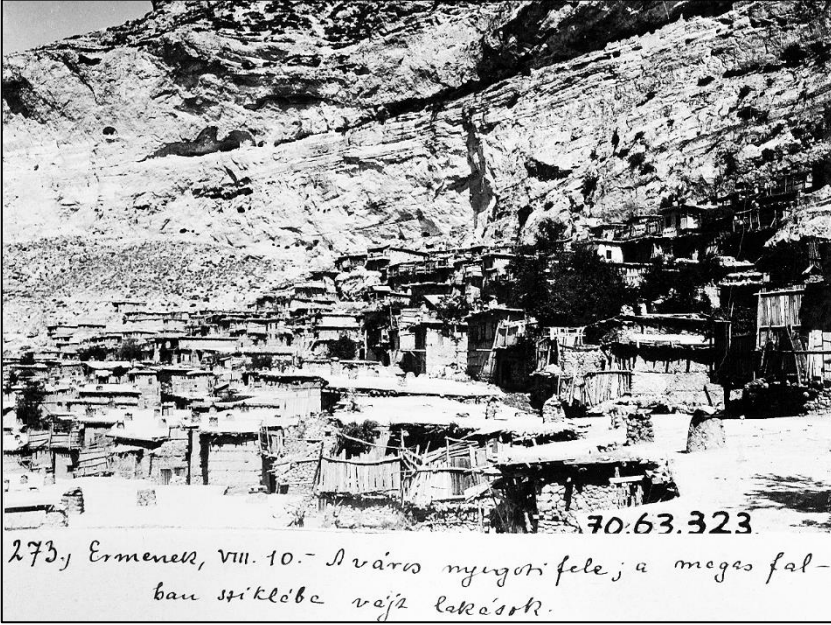

Ek 1: Maxime Collignon'un 1880 Yılında Çizdiği Ermenek Gravürü
(Collignon, Notes D'un Voyage En Asie-Mineure, 81)

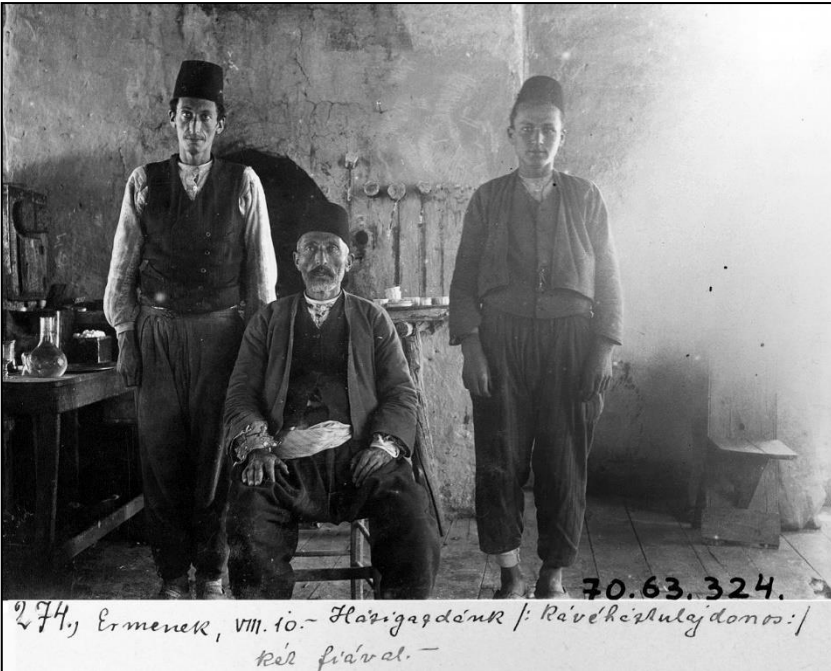

Ek 2: 1914'de Macar Araştırma Ekibinden Zsigmond Fejes'in Çektiği Ve 1969'da Antal Korsós Tarafından Bağışlanan Fotoğraflarından Bazıları**:
a- Göksu Vadisi'nden Kaza Merkezinin Görünümü.

** https://en.mandadb.hu/tetel/506860/Album_Konstantinopoly_es_Kisazsia_tanulmanyut_1914_E.T.24.08.2020

b-Ermenek Kaza Merkezi.

c- Kazada Dönemin Zanaatkar Örneği

275, Ermenek - alajai ul, VIII. 10. - Ar ermeneki medence
kepe Ermenek alól. A sávolbau e Gök-Szu agyagpatyjái.

ç- Göksu Vadisi Görünümü.

70.63.327.

277, Ermenek alajai ul, VIII. 11. Sarim Adi falu. - Öreg
kanyaradémlé heya.

d- Ermenek'te Köy Evi (Sarivadi).